

CONSTANTIN
NOICA

Rugați-vă
pentru
fratele
Alexandru

20
DE ANI
HUMANITAS

CONSTANTIN NOICA

(1909-1987). A urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București (1928-1931).

A fost bibliotecar la Seminarul de Istorie a filozofiei și membru al Asociației „Criterion”.

După o specializare în Franța (1938-1939) și-a susținut

la București doctoratul în filozofie. Între 1949 și 1958

a avut domiciliu forțat la Câmpulung-Muscel, iar apoi a fost deținut politic (1958-1964).

A fost cercetător științific la Centrul de logică al Academiei Române (1965-1975).

Ultimii doisprezece ani ai vieții i-a petrecut la Păltiniș.

20
DE ANI HUMANITAS

Constantin Noica (Vitănești-Teleorman, 12/25 iulie 1909 – Sibiu, 4 decembrie 1987) a debutat în revista *Vlăstarul*, în 1927, ca elev al liceului bucureștean „Spiru Haret”. A urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București (1928–1931), absolvită cu teza de licență *Problema lucrului în sine la Kant*. A fost bibliotecar la Seminarul de Istorie a Filozofiei și membru al Asociației „Criterion” (1932–1934). După efectuarea unor studii de specializare în Franța (1938–1939), și-a susținut în București doctoratul în filozofie cu teza *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, publicată în 1940. A fost referent pentru filozofie în cadrul Institutului Româno-German din Berlin (1941–1944). Concomitent, a editat, împreună cu C. Floru și M. Vulcănescu, patru dintre cursurile universitare ale lui Nae Ionescu și anuarul *Isoare de filosofie* (1942–1943). A avut domiciliu forțat la Câmpulung-Muscel (1949–1958) și a fost deținut politic (1958–1964). A lucrat ca cercetător la Centrul de logică al Academiei Române (1965–1975). Ultimii 12 ani i-a petrecut la Păltiniș, fiind înmormântat la schitul din apropiere.

Cărți originale, enumerate în ordinea apariției primei ediții: *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant* (1936), *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului* (1937), *Viața și filosofia lui René Descartes* (1937), *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou* (1940), *Două introduceri și o trecere spre idealism* (cu traducerea primei Introduceri kantiene a „Criticei Judecării”) (1943), *Jurnal filosofic* (1944), *Pagini despre sufletul românesc* (1944), „*Fenomenologia spiritului*” de G. W. F. Hegel istorisită de Constantin Noica (1962), *Douăzeci și șapte trepte ale realului* (1969), *Platon: Lysis* (cu un eseu despre înțelesul grec al dragostei de oameni și lucruri) (1969), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om (după o carte a lui Hegel: „Fenomenologia spiritului”)* (1980), *Devenirea întru ființă. Vol. I: Încercare asupra filozofiei tradiționale; Vol. II: Tratat de ontologie* (1981), *Trei introduceri la devenirea întru ființă* (1984), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986), *De dignitate Europae* (lb. germ.) (1988), *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* (1990).

CONSTANTIN
NOICA

Rugați-vă
pentru
fratele
Alexandru

Ediție adăugită

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna

Concepție grafică: Angela Rotaru

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

Corectori: Georgeta-Anca Ionescu, Iuliana Pop

DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu

Tipărit la „Monitorul Oficial” R.A.

© Alexandra Noica-Wilson

© HUMANITAS, 1990, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NOICA, CONSTANTIN

Rugați-vă pentru fratele Alexandru / Constantin Noica. – București:
Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2616-5

821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

Nota editurii

Această carte, rămasă inedită până în 1990, a fost scrisă de Constantin Noica după ieșirea sa din detenția politică (1964). Capitolele au fost trimise începând din 1971 în Anglia, sub formă de epistole adresate de autor primei sale soții, Wendy Muston, cu gândul de a fi traduse de Wendy și publicate în străinătate. O versiune a manuscrisului s-a păstrat în arhiva autorului; aceasta a stat la baza ediției Humanitas din 1990. După cum se va vedea în continuare, versiunea respectivă era incompletă.

Față de edițiile din 1990 și 2008, prezentul volum conține patru capitole noi: XIII, prezent în edițiile precedente printr-un rezumat al autorului (pe care l-am menținut, punându-l între paranteze drepte), XVI, XVII și XVIII.

Aceste texte, găsite în arhivele fostei Securități, i-au fost restituite în 1994 doamnei Mariana Noica, văduva autorului, de către Virgil Măgureanu, pe atunci director al Serviciului Român de Informații. Marin Diaconu le-a publicat în *Viața românească*, anul LXXXIX, noiembrie–decembrie 1994, nr. 11–12, de unde, de altfel, le-am preluat. Îi mulțumim domnului Marin Diaconu pentru ajutor și amabilitate.

Prefață

Spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, o mănăstire de maici din Moldova a fost ocupată de trupele sovietice biruitoare. Maicile au căutat refugiu în alte locuri. La întoarcerea lor, au găsit pe altar un bilet pe care stătea scris: „Comandantul trupelor care au ocupat mănăstirea vă declară că a lăsat-o neatinsă și vă cere să vă rugați pentru sufletul său.” De atunci, la fiecare serviciu religios este pomenit numele lui Alexandru.

Rugați-vă pentru fratele Alexandru! Roagă-te și tu, cititorule, căci numele nu privește doar pe comandantul trupelor victorioase – dar ce ai făcut între timp, frate Alexandru? Ți-ai petrecut zilele în închisoare, sau ai devenit un conformist? ai robii ca ceilalți în câmpul muncii, sau ai scris cărți și le-ai trimis în străinătate? –, ci numele îi privește pe toți ceilalți frați Alexandru, biruitori nesiguri și ei. Rugați-vă pentru fratele Alexandru din China, dar nu uitați pe fratele Alexandru din Statele Unite; rugați-vă pentru cei puternici de pretutindeni, pentru cei ce știu, fizicieni, matematicieni și supratehnicieni, dar care nu mai știu bine ce știu și ce fac, pentru cei ce posedă și dispun, cu economiștii lor cu tot; rugați-vă pentru cei ce rătăcesc triumfători prin viață fără cultură, dar și pentru cei ce rătăcesc în cultură; pentru omul

europăean care a triumfat asupra nevoilor materiale, pentru omul modern care a triumfat asupra naturii și a bunului Dumnezeu. Rugați-vă pentru fratele Alexandru!

CONSTANTIN NOICA

Când un învingător îți cere să te rogi pentru el înseamnă că-ți oferă victoria sa. N-aveți ce face cu victoria aceasta? pare el a spune. E drept, nu oricine poate triumfa asupra victoriei proprii și să simtă atât de adânc ca fratele Alexandru că nu are ce face cu ea. Dar, la nivelul lui obișnuit, omul modern oferă pe piață tot felul de victorii, cu care nu are întotdeauna ce face, în așa fel încât lumea de astăzi pare una în care victoriile sunt suspendate, victoriile sunt de vânzare. La fiecare pas câte o victorie a lumii moderne, fără stăpân, sigură de sine.

Unii, încrezători totuși în isprava lor, spun: „Luați, mâncați, aceasta este victoria mea, care pentru voi se revarsă peste lume și pentru a voastră fericire.“ Alții, mai nesiguri de ce au făcut, spun: „Iată victoria mea, vedeți ce poate ieși din ea.“ Câțiva se mânia: „Nu vedeți ce am făcut?“ Ca niște buni mercenari, oamenii de știință, cei politici, tehnicienii, toți au câștigat bătălia, primindu-și simbria și gloria. Restul este, cu sau fără voia lor, de vânzare.

Dar nu e aici un miracol uman și o binefacere? S-au creat astfel condițiile unei solidarități mai adânci între

oamenii de astăzi, una *între inegali*. Ce dezastru spiritual ar fi fost dacă victoria rămânea în mâna învingătorilor, dacă fizicienii, biologii, sociologii și oamenii politici ar fi știut până la capăt ce să facă, sau dacă supra-tehnicienii ar fi devenit manageri buni! Ce dezastru dacă fratele Alexandru ar fi avut conștiință de învingător, când a intrat în mănăstire. Lumea s-ar fi împărțit între subiecte și obiecte umane sau, mai degrabă, între o umanitate privilegiată, a învingătorilor, și o subumanitate. Miracolul uman este că victoria se poate distribui.

Și se distribuie chiar pe plan politic, acolo unde învingătorul crede că păstrează, odată cu puterea, victoria. Cine a trăit cât de cât atent și mai ales senin în comunism își dă seama că se ajunge la un rezultat ciudat, în aparență: revoluția aceasta este, în ultimă instanță, în favoarea bogatului, iar nu a săracului; căci bogatului i se ia bogăția, ceea ce nu e mare lucru, pe când săracului i se ia *idealul* de îmbogățire. Dar un om frustrat de ideal – ceea ce la acest nivel înseamnă: sens de viață – este desființat, într-un fel. Între timp, cel care posedase și fusese alienat prin posesiune se poate uneori simți reinvestit ca om, reînființat. Câțiva din clasele de sus, pe care viața ușoară îi făcea să nu știe care le e măsura umană, au descoperit, odată deposezați de bunuri și privilegii, că totuși *știu* ceva și *pot* ceva, ba chiar că *vor* ceva și *pot* ceva, ba chiar că *vor* ceva cu-adevărat. Cu-adevărat. Într-un sens și-au descoperit necesitatea. Astăzi, ei nu mai aspiră să recapete libertăți, la plural, ci doar acea libertate care le împlinește necesitatea lăuntrică.

În definitiv, surpriza n-ar trebui să fie atât de mare; dacă era cineva alienat de posesiune, era tocmai posedantul, în timp ce omul care trăia *sub* nivelul posesiunii era în subumanitate. Pe ultimul, revoluția abia l-a ridicat până la condiția de om. Nu-și riscă el omenescul abia de aci înainte? Victoria comunismului într-o bună parte a lumii nu e pentru *el* până la capăt. Cine are ce face cu ea? Și surpriza adevărată ar putea fi de a vedea într-o zi – ca în capitolul din *Fenomenologia* lui Hegel, unde generozitatea voitorului de bine în favoarea oprimaților se lovește de solidaritatea acestora cu cei care-i oprimasera – că altcineva decât beneficiarii aparenți apără revoluțiile primejduite.

Dacă însă comunismul, care a voit cu tărie un anumit lucru, are sorți să obțină *altceva*, cu atât mai mult se întâmplă să obțină cu totul altceva capitalismul, care nu vrea aproape nimic. Este cu adevărat altceva, dincolo de cele două lumi opuse astăzi. Nu ele mai interesează, ci un lucru mai subtil, o a treia condiție umană față de cele două date de istorie. Un copil e un al *treilea* de la un moment dat: nu mai importă ce vor părinții de la el și ce investesc în el. Nu are importanță ce vrea arborele după ce a pus pe lume sămânța. Nu mai are importanță, de la un moment dat, ce vor statele și stăpânirile, în fața *persoanei* umane, pe care au favorizat-o direct ori indirect; aceasta a intrat într-altă creștere, sub o altă lege. Nu are importanță ce se întâmplă exterior *cu* noi, de la un moment dat. Pot să ni se întâmple lucruri foarte grave, dar ele nu mai înseamnă aproape nimic, într-o privință...

— E fără importanță, îi spun eu.

Are 22 de ani. Suntem amândoi închiși într-o celulă de 2 persoane, cu un duș și W.C.-ul sub el. Când se spală, dimineața, îl văd ce bine făcut la trup este, cu mușchii lui alungiți. Câteodată, când gardianul nu se uită pe ochiul-spion din ușă, tânărul meu sare și atinge plafonul. Făcea parte din naționala de volei. Au jucat în Berlinul de răsărit, și o fată l-a întrebat dacă nu vrea să vadă cum e în Berlinul celălalt. Nu-i plăcuse prea mult în Vest, căci îl plictisiseră autoritățile de acolo cu tot felul de interogatorii. Când s-a întors în partea de răsărit, a fost bine primit la început. Apoi, pe măsură ce venea spre țară... Acum suntem amândoi sub anchetă.

*

— E fără importanță, îi spun eu.

— Pentru Dvs. poate, izbucnește el, care aveți mai bine de cincizeci de ani. Dar pentru mine! Vedeți și Dvs. că „chestia asta“ te vâără în închisoare. Și mai ziceți că e ceva fără importanță?

— E foarte grav, dar e lipsit de importanță.

— Uite ce e, mă cam plictisiți, Domnule! După părerea Dvs. ...

Zăvorul ușii se mișcă.

— Ia asta și vino, îmi spune gardianul intrând.

Îmi întinde ochelarii opaci, de metal, pe care trebuie să-i punem la ochi ori de câte ori ieșim din celulă. Tipul te ia de braț și, uneori, când te vede împleticindu-te, face

glume: „Atenție să nu calci în apă.“ Tu șovăi să pui piciorul, și el râde. Dar ce blând lucru este să mergi așa, *călăuzit*, prin necunoscut! E ca într-un rit de inițiere sau ca într-un vis...

Mă întorc după aproape două ore. Gardianul îmi ia ochelarii opaci și închide ușa cu zgomot, zăvorând-o. Eu rămân o clipă zăpăcit în mijlocul celulei. Îmi simt obraji puțin umflați, și tânărul meu trebuie să fi observat și el ceva, căci mă întreabă:

— V-au bătut, nu-i așa?

— Da, consimt eu după o ezitare, dar...

— Dar e fără importanță, știu, întregește el. Totuși, de ce v-au bătut?

— Asta și vroiam să spun; m-au bătut fără motiv.

— Cum fără motiv? Așa fac ei?

Tânărul meu este îngrijorat. Ideea de a fi lovit fără a putea reacționa jignează probabil mândria sa de sportiv. Sau poate că ar reacționa... Trebuie să-i explic mai bine nonsensul a tot ce se întâmplă, în cazul nostru.

— Am fost bătut pentru că n-am vrut să iau o țigară.

— Vă bateți joc de mine?

— Dar te asigur că a fost din cauza asta. Tipul care făcea ancheta a început prin a mă întreba căror persoane le-am dat să citească o carte pe care o promisem din străinătate. I-am replicat că lucrarea în chestiune nu conținea absolut nimic supărător pentru regim. „Canalie, a spus el, ai să vezi tu cum stau lucrurile cu cartea asta. Acum să-mi spui *cui* ai împrumutat-o.“ „Nu sunt obligat să răspund, am spus eu, de vreme ce nu poate fi un cap de acuzație.“

Tânărul mă întrerupe din povestire:

— Acesta e momentul în care v-a lovit.

— Nu, răspund eu, tipul a fost mai abil. A scos din buzunar lista cu numele a cinci sau șase dintre prietenii mei care efectiv avuseseră cartea în mâini (turnătorul de care mă temeam lucrase destul de bine). Atunci brusc mi-a venit în minte ideea că aş putea să-mi scap prietenii paralizând sub un noian de nume pe cei care mă înterogau. „Ah, făcui eu, vă gândiți la aceștia? Dar sunt zeci de alte persoane cărora *aș fi putut* să le împrumut cartea, sau cărora le-am și împrumutat-o.“ Îmi făceam socoteala, spunând așa, că nu se pot aresta optzeci sau o sută de persoane care au avut în mâini o carte perfect inocentă. Mă trezesc spunând: „Ați luat de la mine agenda cu adrese și cu numere telefonice. Dați-mi-o, vă rog, o clipă, ca să pot să-mi amintesc.“

Mi se dă agenda și citesc absolut toate numele din ea. Din când în când, anchetatorul se oprește și rostește cu satisfacție numele mic al persoanei de care e vorba; alteori mă întreabă care este. Îl urmăresc cum înșiră tacticos pe hârtie nume de nume, timp de vreo trei sferturi de oră. (Au stomac bun, îmi spun în gând, suportă orice cantități.) La sfârșit îmi oferă o țigară.

În clipa aceea mi-am dat seama ce idiot fusesem, poate chiar criminal, punându-i sub ochi atâtea nume, din care putea să aleagă pe cine vroia. Am refuzat țigara. „Ia-o“, îmi spune el. „Nu“, făcui eu. „Ia țigara!“, se răsti el. „N-o iau.“ „Ia-o sau îți mut fâlcile din loc“, urlă el, ca scos din sărite.

Mă cam temeam, firește, dar un fel de „nu“ ieși, totuși, de pe buzele mele. În clipa următoare mă trezii cu o

puternică lovitură peste gât, dată cu dunga mâinii drepte (nu ştiam de asemenea lovituri speciale), apoi câteva perechi de palme îmi scuturară destul de serios capul. Simţeam globul ochiului stâng cum încerca să sară de sub pleoape. Mă gândii la două lucruri deodată. Întâi: aşadar, există un sens concret pentru vorba „i-a dat una de i-a sărit ochiul“. Al doilea gând era de un ordin cu totul diferit: mă loveşte – mi-am spus – ca să-mi verifice tăria de rezistenţă. Probabil vrea să se asigure că poate obţine de la mine orice vrea, şi în orice caz că nu sunt în măsură să-i ascund nimic. Pretextul ţigării îi e la fel de bun ca oricare altul; sau, fiindcă n-are alt prilej să verifice de pe acum, de la început, cum stau lucrurile în ce priveşte capacitatea mea de a ascunde ceva, îl foloseşte pe acesta. E o simplă chestiune de ordin tehnic sau de virtuozitate – din partea sa ori a mea. Dacă aş *ceda*, brusc? Ar fi cea mai bună asigurare pentru el că mă domină total, în timp ce pentru mine ar fi o şansă tocmai să-i pot ascunde ceva altă dată...

„Ia ţigara“, se răsteşte el după ce m-a lovit.

Eu o iau.

— Oh, geme tânărul meu coleg de celulă.

— Vezi, încerc eu să-i explic sau să mă justific, este uneori o tactică să arăţi că eşti slab...

— Dar n-aş fi făcut *niciodată* asta, exclamă el reprobator. După ce m-a bătut? Niciodată...

Se uită la mine. Am probabil aerul stingherit, în incapacitatea în care mă aflu să-i lămuresc subtilităţile jocului meu, de care de altfel nu sunt prea sigur eu însumi. Indignarea lui cedează dintr-odată şi tânărul întoarce lucrul pe

altă față, schimbând tonul. Nu vrea să mă offenseze, cel puțin nu total, în condițiile în care ne aflăm.

— Știți de ce ați luat țigara? mă întreabă el.

— De ce?

— Pentru că aveți chef să fumați, spuse el.

Tânărul meu sportiv nu e prost deloc. Undeva avea dreptate. Perechile de palme primite mă aduseseră la realitate: nimic n-avea sens, în clipa aceea. Puteam fuma o țigară.

|||

Mă trezesc a doua zi înainte de sunetul clopoțelului închisorii și-l văd pe Alec cum doarme liniștit, cu mâinile afară, așa cum se cere aici, cu fața în sus, sub lumina ce nu se stinge toată noaptea. (Pe tânărul meu coleg de odaie îl cheamă Alec, de la Alexandru. Ar putea fi un frate Alexandru și el, un învingător pentru care trebuie să te rogi. Dar nu sunt toți tinerii așa, într-un fel?) De patru zile de când este aici, a și învățat să doarmă cum trebuie. Bietul tânăr... Mă cuprinde tot mai mult un sentiment de răspundere față de el. Dacă aș putea să-i fac, cât de cât, puțin bine?

Dar simt dintr-odată cât de ridicolă este obsesia asta pedagogică. Risc, dimpotrivă, să-l irit și să-i trezesc reluctancea, așa cum se întâmplă cu cei prea apropiați sau cei care țin neapărat să ferească pe oameni. În fond, poate că și *ei*, comuniștii aceștia, ne vor binele – știu eu? îmbunătățirea condiției noastre umane, scoaterea din alienare,

bunăstarea pentru toți sau cel puțin bunăstarea fără sentimentul că ești privilegiat dacă o ai —, dar ce reluctanță trezesc! Nimic din ce-ți oferă ei nu mai are gust, iar lumea le e atât de puțin recunoscătoare pentru osteneala pe care și-au luat-o de a ne ferici, încât câteodată mă întreb dacă nu le facem un pic de nedreptate. Dar s-au așezat prea aproape de oameni; s-au instalat în cămara lor de alimente, în culcușul lor, în sertarele lor, pe cât posibil chiar în conștiințele lor („spune așa“, „fă-ți autocritica“), încât indispun prin simpla lor voce, cu simplul lor ziar sau speaker.

De altfel, sunt și prea demonstrativi. N-au nici un fel de discreție. Închipuiți-vă că cineva ar lua, sau ar crede că ia, asupra lui răspunderea digestiei alimentare și ar vorbi astfel: „Acum alimentul pătrunde în gură. Dinții să-și facă datoria și să-l zdrobească; glandele salivare să-l atace din toate părțile. Iată, pe esofag noi sucuri așteaptă bine pregătite să-i grăbească descompunerea, iar stomacul trebuie să fie gata nu numai cu acizii, ci și cu fermenții lui, cu pepsinele în primul rând. Dar unde e tripsina? Să nu întârzie tripsina! Vă anunț că în momentul acesta bolul alimentar trece cu bine prin duoden, unde pancreasul și ficatul își trimit sucurile lor subtile ca să desăvârșască lucrarea începută. Pentru puțin, intestinul, cu complexa lui organizație, concentrată economic într-un spațiu restrâns, va absorbi apa, sărurile, zaharurile, grăsimile și proteinele, ba chiar vitaminele din bolul alimentar, spre a hrăni sângele a toate hrănitor. Planul a fost îndeplinit!“

Să nu fac ca ei, cu Alec. Viața e o chestiune de digestie. Trebuie să-l las să digereze singur tot ce i se întâmplă.

Fiecare cu stomacul lui. Știi eu care-i e binele? Poate că n-o știe nici el. Eu îi vreau cel mult *mai* binele – cum să treacă mai ușor prin aventura asta –, dar nu neapărat binele. Și poate că, spunând așa, n-am căzut chiar peste platitudinea: *le mieux est l'ennemi du bien*. Cred că vreau să spun: *le mieux est l'ignorance du bien*.

Așa procedează cu noi, în definitiv, toți politicienii, de un fel sau altul: ei ne vor „mai binele” și cred cu asta că ne vor binele. În mare parte, mizeria vieții politice moderne este o chestiune de gramatică: oamenii confundă comparativul cu pozitivul, ba chiar nu se mai gândesc la pozitiv. (Americanii nu se gândesc nici măcar la comparativ, ci de-a dreptul la superlativ, la „foarte bine“.) Politicienii vin și ne spun: „N-ar fi mai bine să aveți toți câte un apartament?” „Da, răspundem noi în cor, ar fi mai bine.” „N-ar fi mai bine să aveți și concedii mai mari?” „Da, ar fi mult mai bine.” „Vedeți, spun ei atunci, noi vă vrem binele și trebuie să votați cu noi, să luptați alături de noi. Iar dacă nu sunteți conștienți de interesul vostru, trebuie să ne luăm noi sarcina de a-l satisface, cu riscul de a ne lovi de neînțelegerea, de inerția, ba uneori chiar de reaua voastră dispoziție.”

L-am și indispus pe Alec puțin. Mi-am dat seama de asta ieri-dimineată, după tonul lui pe când îmi făceam cele două mișcări de gimnastică, pentru digestie tocmai. Mi-a spus: „Vă văd, de trei zile de când sunt aici, făcând aceleași două mișcări. Alta nu mai știți? Să vă învăț eu.” M-am enervat puțin, la rândul meu, și nu i-am cerut să mă învețe o a treia mișcare. Dar sunt și eu la fel de copilăros ca el.

— Cum arăta tipul de ieri care v-a luat la fix cu țigara? mă întreabă el, după ce se trezește și se ridică în capul oaselor.

— Drept să-ți spun, nu m-am uitat bine la el, răspund eu. Nu trebuie să înregistrăm și să ținem minte chiar orice. Mi-am propus să nu rețin chipul lor, ca să nu-i recunosc pe stradă, când voi fi liber, într-o zi. Ei nu contează. Ei nu sunt ei.

Alec se uită la mine compătimator.

— Poate vi se împăienjeniseră ochii când v-a tras palmele acelea.

— Nu, dragul meu, sincer, nu mă interesează cum arăta. Ei nu sunt *ei*, îți repet; e altceva sau altcineva îndărătul lor.

Dă din cap în fața platitudinii pe care crede că o rostesc.

— Vreți să spuneți rușii...

Îl aștept să se spele și ne așezăm pe paturi, până să ne vină surogatul de cafea de dimineață. Atunci încerc să mă explic.

— Nu e vorba de ruși, până la urmă; cred că e în joc altceva, care-i transformă pe toți în obiecte.

— Ah, sistemul!

— Dacă ar fi doar asta! Dar întreg Timpul nostru, timp cu majusculă, îi îndeamnă să facă ce fac.

— Pe Dvs. tot timpul cu majusculă v-a aruncat aici?

— Bineînțeles, ca și pe cei care trebuie să ne păzească. De altfel, timpul nostru a fost descris dinainte, aproape întocmai. A făcut-o Goethe, în partea a doua din *Faust*. Dacă ți-aș povesti-o, ai vedea...

— Vai, cultura! Îți explici perfect cu ea toate, chiar când nu știi nimic. Dacă erați așa de bine lămurit cu *Faust II* asupra timpului nostru, atunci de ce ați ajuns aici?

— Nu se pot evita asemenea lucruri; nu te poți sustrage timpului tău. Iată, și ei sunt victime, întocmai nouă.

— Cum, lor nu le merge bine?

— N-aș putea spune că le merge chiar atât de bine. Gândește-te la gardienii aceștia: trebuie să se uite pe vizetă la noi din 5 în 5 minute, ca să vadă dacă nu complotăm ceva sau nu încercăm să ne luăm zilele. Dacă au cinci celule de supravegheat înseamnă că din minut în minut se uită pe câte o vizetă. Este asta o meserie de oameni? Merg ca niște câini, din ușa în ușă.

— Văd că vă e milă de ei. Poate vă e și de anchetatori...

Îl simt cum începe să fiarbă. Încerc să nu fiu prea categoric și provocator în judecățile mele, și spun:

— Dragul meu, în orice situație ai vedea că se află un om, e bine să te gândești la situația care poate să urmeze.

— Să-mi fie milă de ei că riscă să fie judecați într-o zi?

— Dar nici prin gând nu-mi trece asta. Mi-e milă (dacă pot să mă exprim așa în situația noastră) să văd că ei nu sunt puși în condiția de oameni, adică de ființe care făptuiesc ceva și află de la viață ceva. Câte n-ar avea ei de învățat despre om de la toată galeria aceasta de exemplare umane ce se perindă prin fața lor! Dar cum să învețe? Ei trebuie să ajungă la un rezultat dinainte stabilit, adică să facă pe oameni să recunoască exact ce vor ei. Nici măcar cuvinte noi și feluri noi de a vorbi nu vor să învețe. Ai să vezi că nu te lasă să-ți scrii singur declarația, ci o scriu ei, în termenii lor și cu expresiile lor șablon, iar tu ești pus doar să semnezi, dacă nu-ți dă mâna să refuzi și să rezisti. Deseori m-am gândit că ar fi interesant să anchetezi un anchetator, adică să-l chestionezi asupra tipurilor

umane pe care le-a întâlnit. Dar în fapt, iată, el e instruit tocmai ca să desființeze tipurile umane diferite și chiar pe om ca ființă morală. Nu-și dau seama că, între oameni, dacă anulezi pe celălalt, te anulezi și pe tine. Ce au să facă ei în viață când se va sfârși cu povestea asta?

M-a ascultat până la capăt, dar când îmi ridic ochii asupra-i văd că se sufocă de revoltă. A venit între timp cafeaua. După ce o bea, Alec își revine puțin. Un demon, parcă, îl face să-mi întindă curse mai departe.

— Și tot rău le merge și celor mai de sus, ștabilor?

Răsuflu adânc. Ce pot să fac decât să-i spun, atenuat de tot, gândul meu?

— A existat un scriitor francez, Montherlant – răspund –, care a avut tăria de-a scrie într-o carte publicată sub ocupația germană: *pitié pour les forts!* Las la o parte faptul că aceștia, comuniștii, după ce au visat, au luptat și au strivit orice adversitate, trebuie să facă simplă administrație. Asta e mizeria oricărui delir politic. Dar ce blestem îi face pe ei, materialistii care spumegă de mânie împotriva idealismului, să practice idealismul cel mai prost, cel de-a deforma realul prin ideea lor, în loc să-l formeze prin ideea desprinsă din realitate? Totul e desfigurat în frunte cu ei, ca în *Faust II*. Îmi spunea cineva că lucrul cel mai penibil este să asști la o petrecere de-a lor: se tem să nu scape vreo vorbă nepotrivită, ei sau nevestele lor. Nici să petreacă nu mai pot! Nu sunt interesați...

— Parcă de asta e vorba? izbucnește Alec. De asta? Nu credeți nici Dvs. o iotă din ce spuneți! Ne țin în gheare, nu vedeți? Ne țin în gheare. E ca și cum ai spune că

leul care te-a înhățat nu e tocmai interesant fiindcă are coama prea mică sau ochii prea galbeni!

Îl privesc cum s-a ridicat, mânios, și mă simt într-adevăr într-o cușcă de lei. Un suflu de animalitate emană din el. Aș merita să mă strivească, de vreme ce l-am ațâțat așa. De s-ar întâmpla ceva... De s-ar întâmpla orice...

Și miracolul se întâmplă. Ușa se deschide larg și gardianul aduce o găleată cu apă murdară și două cârpe mari de sac. „Spălați pe jos“, ordonă el. Mă avânt să iau una din cârpe și încep să frec febril cimentul de pe jos. Alec s-a liniștit dintr-odată. Ideea că are treabă de făcut îl pune în ordine. Își regăsește până și tăria de-a fi ironic: „Figurează și asta în *Faust II*, nu?“

IV

Nu spun nimic și mă gândesc, frecând podeaua mai departe: unde figurează scena asta, ori una asemănătoare? Ar trebui să fie undeva, în opera lui Goethe, căci e vorba acum de ceva adânc uman: munca de sclav...

Și totuși, nu-mi pare chiar o muncă de sclav să speli podeaua celulei tale. Este *muncă* și asta, și are în ea ceva bun, generator. În lipsa de sens în care ne-au aruncat ei (în care s-au aruncat *ei înșiși*, cu prea marea putere pe care și-au luat-o), orice muncă utilă este binecuvântată. O simte din plin și Alec, care-și întinde tot mai mult partea sa de podea de curățat peste jumătatea mea, până ce se decide să tragă cu totul găleata cu apă lângă el, nemailăsându-mă să fac nimic. Poate se gândește să mă

menajeze. Nu-și dă seama că și *mie* îmi face plăcere să spăl pe jos.

— Mă temeam că n-ați fi curățat bine, spune el ca să-mi dea o explicație. Pentru Dvs. toate par lucruri fără importanță, pe când pentru mine până și curățenia celulei are importanță.

— Mai degrabă asta decât marile evenimente istorice, răspund eu.

S-a așezat pe pat. E mulțumit că a făcut treabă bună, dar o clipă după aceea își amintește de reflexiunea pe care o făcusem și se indignează iarăși.

— Cum puteți face paradoxe atât de ieftine?

Mi-e frică să răspund cel mai mic lucru. De altfel, nici nu cred că el ar găsi un sens la cele ce aş fi ispitit să-i spun. E prea tânăr ca să știe de *vidul* multora dintre evenimentele așa-zis „istorice“. Îmi amintesc, din trecutul mai recent, de unele evenimente ce păreau istorice contemporanilor și presei. „Întâlnirea istorică din Bermude.“ Cine mai ține minte asta? S-a întâlnit acolo Churchill cu nu știu ce președinte american, iar nu știu ce președinte de consiliu francez n-a putut veni la întâlnire fiindcă avea guturai. Ce istorică ar fi fost întâlnirea, dacă acesta din urmă n-avea guturai... A face ordine și curățenie în jurul tău are un sens pozitiv și pentru tine, și pentru societate, pe când unele mari evenimente pot fi un simplu bâlbâit al istoriei.

În fapt, dacă s-a putut spune despre natură că se bâlbâie, cu atât mai mult s-ar spune despre istorie, făcută cum este de către această ființă aproximativă care e omul. Trăim acum poate sub un bâlbâit al istoriei, unul organizat, asta

aș vrea să-i spun lui Alec. E groaznic sau e idiot, cum vrei s-o iei. E ca în proverbul englez: câinele latră, dar latră la pomul greșit (unde nu e pisica).

Peste tot ai adesea impresia că oamenii vieții publice latră la pomul greșit, chiar dacă nu știi cu adevărat nici tu în care pom e pisica. (Culmea e că aceștia de aici, comuniștii, îți cer să latri ca ei, la pomul lor. „Latră și tu, altminteri te mușc.“ Și, într-adevăr, te mușcă.)

Alec n-are cum să știe că două generații, cele de dinaintea sa, au fost zguduite de două războaie mondiale, generate – cel puțin pe continent – de ceva incredibil astăzi: conflictul franco-german. E ca și cum s-ar bate mâna stângă cu mâna dreaptă. Se dezbinau oamenii în toată Europa, nu numai în viața publică, dar și în viața privată, pe tema: cu cine ții, cu francezii ori germanii? Se certau părinții cu copiii. Nu spun că războaiele acestea, iscate de orbirea teutonică, sau revoluția comunistă ce s-a înscris între ele pot fi șterse din istorie. Cum să fie, când au avut atâtea consecințe? Dar oricine vede astăzi că europenii au lătrat la pomul greșit. Se băteau trei națiuni mari din Europa pentru ca alte două, mai mari, din marginea ei, americanii și rușii, să ia întâietatea, mai repede chiar decât și-o puteau dori. Și chiar îndărătul acestora din urmă și al antagonismului lor, în fond nefiresc, forțat, era altceva: era faptul că Europa, cu americani și ruși cu tot, era sortită să scoată Asia din somn și Africa din animalitate. Prin civilizația ei – prima în istorie întemeiată pe valori exclusiv raționale, deci perfect transmisibilă oricărei minți umane, fie și de cafru – peninsula aceasta a Asiei care e Europa se pregătea să trezească la

viață tot globul. Era pe punctul s-o facă și altfel, prin colonialism, dar în chip mai abuziv și prea lent. S-a precipitat, și acum lucrurile se petrec, dimpotrivă, prea repede. Dar trezirea *aceasta* la viață a globului importa, sau ceva de ordinul ei (explozia demografică, presiunea indirectă și directă a Lumii a Treia), iar nu lătrăturile din prima jumătate a veacului XX. „Stupidul veac al XIX-lea“, s-a spus. Mai degrabă ai putea spune: stupida primă jumătate a veacului XX. Noroc că s-a mai făcut în ea puțină cultură artistică. Altminteri ar fi rămas o perfectă stupiditate a istoriei.

— Povestiți-mi ceva. Povestiți-mi un film, spune Alec.

El nu suportă tăcerea aceasta prelungită, deși ar suporta încă mai puțin trăncăneala mea despre istorie. Trebuie să fac ce-mi cere el. Dar culmea e că nu-mi plac prea mult filmele, sau nu cele cu „subiect.“ Absurditatea filmului cu subiect este că vrea să fixeze, în câteva imagini, libera imaginație a spectatorului. Însă ar trebui, nu știu cum, să i-o *elibereze*, poate redând de două sau trei ori, în chipuri diferite, o aceeași scenă. Numai că, iată, eu fac pe deșteptul, când nu știu să povestesc un simplu film.

— Vezi, îi spun eu, nu cred că aș putea să-ți redau unul așa cum ți-ar plăcea, cu detalii, mai ales un film de aventuri.

— Cum așa, ziceți că puteți să-mi povestiți cărți întregi și nu sunteți în stare să-mi povestiți un film? Atunci povestiți-mi altceva, un basm.

— Da, spun eu, da, bineînțeles.

Mă chinuiesc să-mi amintesc un basm.

— N-o să spuneți că nu știți un basm?

— Nu... da... sigur că da; cine nu știe un basm?

Mă simt mai prost în clipa asta ca sub anchetă și încerc desperat să fabulez ceva. Încep: „A fost odată... a fost odată... a fost odată un sat care n-avea decât o fântână, și nici aceea cu apă multă. (E o idee, îmi spun, e o idee și asta.) Trebuiau să vie femeile devreme, devreme de tot, ca să găsească apa adunată în timpul nopții. Într-o dimineață (*acum* trebuie să invent ceva, *acum* e *acum*), într-o dimineață, când au venit să ia apă, femeile au găsit la fântână... au găsit un haiduc cu paloșul în mână, un haiduc care le-a spus: «Nimeni nu ia apă decât când îi dau voie eu.» (Răsuflu ușurat: am acum în mână un subiect, unul cu un conflict posibil.) Au început femeile să plângă, să spună că le așteaptă acasă copiii, una spunea chiar că are copilul bolnav, dar haiducul nu s-a înduplecat. S-a dat zvon și au venit bătrânii satului să se roage frumos de haiduc, ba chiar să făgăduiască orice, numai să plece. Haiducului însă îi plăcea să arate cât de puternic este; și, ca oricărui puternic al pământului, începu să i se pară că e și înțelept. Scoase o ciutură cu apă și o puse pe marginea fântânii, așa, mai mult ca să-i întărească, și începu să le dea sfaturi: «Uitați-vă și voi: asta e apă? Ar trebui să săpați un puț colo în vale, și unul mai adânc, ca să dați de apă bună și mai multă. Am să vă învăț eu.» Și zicând așa îi plăcea să vadă cum stau toți, supuși, să-l asculte. «Ai dreptate și-ți mulțumim, zise unul dintre bătrâni, dar acum lasă lumea să ia și din apa asta.» În clipa aceea o mierlă coborî din văzduh spre ciutură, își vârî ciocul în apă de două ori și zbură îndărăt. «Vedeți, nici păsărilor nu le place apa asta a voastră, spune haiducul. De altfel,

mă tem că n-aveți rânduiala bună și că unii iau apă mai multă, alții mai puțină. Sunt sigur că chiaburii satului vin să ia apă cu sacalele. Trebuie să facem lucrurile ca lumea, cum am să vă învăț tot eu.» Și așa se scurse timpul, cu vorbe bine chibzuite, ca din carte, până spre seară, când haiducul se îndură să dea apă câtorva femei mai necăjite și-i lăsă pe aproape toți ceilalți însetați...

A doua zi de dimineață, tot satul era rânduie frumos în jurul puțului, bărbații de o parte, femeile de alta, așteptând cu smerenie hotărârile haiducului. «Așa-mi place, spuse acesta. Acum putem face treaba ca lumea.» Dădu unuia și altuia dreptul să ia apă, nu chiar la toți, dar toți îi mulțumiră și-l lăudară, ca să nu-l supere pentru zilele următoare. Și așa făcu haiducul câteva zile, dovedindu-și puterea și dreapta judecată, până ce se gândi că nu se alege cu nimic decât cu stăpânirea goală asupra oamenilor. Atunci le spuse: «Dacă faceți mai departe așa cum am rânduie eu și dacă-mi dați ce trebuie, pentru binele ce v-am făcut, mă duc de lângă voi. Dar să știți că oricând pot reveni.» Oamenii se grăbiră să-i dea mai mult decât ceruse, îi jurară supunere chiar în lipsă și-l însoțiră cu alai spre pădure.

Haiducul se cufundă în ea, mulțumit de treaba făcută, și merse înainte până ce, încărcat de bunuri cum era, se încălzi și i se făcu sete. Se îndreptă spre izvorul pe care-l știa pe acolo, dar izvorul nu mai era. Merse spre pârâul din mijlocul pădurii, dar pârâul secase. O teamă nelămurită îl cuprinse, ca și cum firea și pădurea l-ar fi pedepsit pentru puterea pe care și-o luase asupra oamenilor. Se așeză pe albia pârâului, istovit. Atunci se apropie de

el un copil, pe care-l trimiseseră oamenii din sat ca să vadă dacă plecase cu adevărat. «Mi-e sete, spuse haiducul, adu-mi o doniță cu apă.» Copilul se întoarse repede în sat cu vestea. «Să nu-i dăm apă», spuneau câțiva. «Dați-i», spuse femeia cu copilul bolnav. Și tânărul plecă înapoi cu donița plină de apă, dar când să coboare în albie, la haiduc, se împiedică, sparse donița și albia seacă înghiți toată apa. Copilul se îngrozi, crezând că haiducul avea să-l ucidă; dar acesta înțelegea că nu fusese vina copilului. Cum stătea așa...

Mă opresc, fericit că reușisem să scot măcar atât.

— Cum stătea așa... reia Alec.

— Da, îi spun eu, putem continua împreună povestea.

Alec se prinde o clipă în basm:

— Cum stătea așa, iată că vine mierla care băuse din ciutură și-i pune două picături de apă pe buze. Atunci haiducul...

Dar brusc se oprește și el.

— Ce-ați vrut să spuneți cu povestea asta?

— Cum ce-am vrut? Am spus și eu așa...

— Nu cumva nu e o poveste *adevărată*? vreau să spun, una istorisită de alții? întreabă el cu un ton dintr-odată aspru.

— Nu mai știu. Mi-a venit așa, în minte. Poate că am născocit-o eu.

Se uită la mine cu o privire tăioasă. I se umflă parcă o vână de pe tâmplă, și exclamă:

— *Știu* ce ați vrut să spuneți. Ați vrut să spuneți *același* lucru, lecția pe care mi-o tot dați; să spuneți că aceia care taie izvoarele de viață ale oamenilor și le taie singuri lor

înșiși; că dacă cineva îți ia apa vieții și-o ia și sie; că aceștia care ne chinuiesc, comuniștii, nu trebuie urâți, ci plânși de milă, plânși de milă. Nu vă e penibil să vă repetați în halul ăsta?

— Îți jur, Alec, spun eu, că nu m-am gândit la nimic deosebit când am început...

Dar un val de rușine mă cuprinde într-adevăr. Cum nu mi-am dat seama eu însumi ce spun? Și cum s-au legat lucrurile încât să iasă o predică? El, tânărul, vroia să viseze, avea nevoie de aer, de gratuitate...

— Sunteți un... sunteți un simplu pedagog, exclamă el. *Pedagogule!* tună el încă o dată și întoarce capul de la mine. (O spune ca o adevărată insultă, cum ar exclama: *demagogule!* *mistagogule!*)

Gardianul își arată chipul la vizetă: „Unde vă treziți că vorbiți așa tare? Să stați o oră în picioare, cu fața la peretele din fund!”

Mă uit la Alec, care nici nu clipește. N-avea să-mi vorbească două zile.

V

Am rămas în picioare o oră, amândoi cu fața spre peretele din fund, fără să schimbăm o privire sau o vorbă. Nimeni nu mai e în adecvație cu nimeni, și raporturile dintre oameni nu mai sunt firești sub regimurile astea socialiste. Nu știu cum fac ele că mută toate din loc, dislocând până și sufletele oamenilor. Ai crede că numai viața publică este schimbată și că te poți refugia în viața privată;

un moment chiar te încântă să nu mai ai răspunderi publice și să fii restituit fericirii unei vieți personale. Dar, și aici, totul e viciat. Nu te mai înțelegi bine cu soția („nu-i aduci bani destui și nu mai reprezinți nimic în societate”); nu te înțelegi cu copilul („adevărurile tale nu mai sunt și cele de la școală”), iar cu prietenii e și mai rău: dacă te vaiți riști să fii incomod și chiar primejdios politic, dacă nu te vaiți le aduci o ofensă.

E ceva care nu mai face „clic”. Raporturile dintre oameni, ca și relațiile omului cu lucrurile, au în general ceva din complexitatea unui mecanism care, odată pus la punct, trebuie să facă „clic” și să intre în funcțiune. A dispărut, în lumea aceasta socialistă, ajustarea ultimă a lucrurilor. Totul se mișcă înainte, nu știu bine cum, dar fără să mai facă „clic”.

Așa e în *Faust*, cel puțin în cel din versiunea lui Goethe. Faust, eroul, nu mai face „clic” cu nimic. Asta și spune el diavolului, când îi declară că nu-l poate face să exclame „o, rămâi!” în fața vreunei clipe: îi spune că nu-l va face pe el, tacit, să simtă „clic”. El e *der Unbehauste*, așa cum se numește singur, omul fără sălaș, fără așezare, fără adecvație cu nimeni și nimic. De altfel nici nu mai vrea nimic, după ce a vroit, zănatec, totul dintr-odată, și atunci se lasă târât de diavol încoace și încolo. În scena cu cheflii din taverna lui Auerbach, unde Mefisto se distrează teribil pe socoteala celorlalți, Faust spune un singur lucru: „Hai să plecăm de aici!” (Asta ar fi prima „lucrare” faustică, după interpreți.) În povestea de dragoste cu Gretchen, toată poezia este otrăvită de o falsitate, de o strâmbătate a situației. Gretchen, e drept, se îndrăgostește

din toată inima de „învăţatul celor patru Facultăţi“, pe care diavolul şi vrăjitoarele îl întineriseră artificial, şi ea visează să ducă totul până la un „clic“ final, care ar fi fost cununia religioasă; dar simte, cu intuiţia ei feminină, că Faust nu intră în ordine cu ea pentru că nu e în ordine cu sine (n-are dreapta credinţă, nu face „clic“ cu bunul Dumnezeu). Ea, care e victima lui în toate lucrurile, va trebui cândva *să se îndure* de el.

Ce tipic Frate Alexandru, Faust acesta: un învingător, de care trebuie să-ţi fie milă! E un învingător deplin, totuşi. A biruit asupra ignoranţei, a biruit asupra slăbiciunii şi neputinţei umane, până la urmă a înfrânt şi orice sentimentalism sau iluzionism religios, aliindu-se absolut fără nici o teamă cu diavolul. Este în situaţia de a putea face orice, graţie mijloacelor şi aliaţilor care-i stau la dispoziţie, dar *nu ştie ce să facă*. Trebuie să te rogi nu numai pentru sufletul lui, cum face până la urmă Gretchen, dar şi pentru fapta lui, pentru riscul lui de-a face nefăcute, ca omul modern. Cum s-a putut spune că Faust e reprezentativ pentru omul modern prin *năzuinţele* sau „creativitatea“ lui şi că lumea noastră este faustică pentru că vrea şi ştie ce vrea? Lumea noastră e faustică pentru că *nu ştie ce vrea*, ca şi eroul lui Goethe; pentru că şi-a pregătit mijloace şi victorii cu care nu are ce face.

Dar, când nu ştii ce să faci cu mijloacele pe care le ai la dispoziţie, încep să lucreze ele singure. De aceea, ca şi în *Faust*, în lumea noastră primează posibilul asupra realului. Asta şi voiam să-i spun lui Alec, în convingerea că-l ajut să înţeleagă ce i se întâmplă, anume că trăim într-o lume în care posibilul, de la posibilul tehnicii până

la cel al politicii, primează asupra oricărei realități. Dar el e nedumerit în fața timpului său, la fel cum e Gretchen în fața lui Faust.

Fata aceasta – ca și tânărul meu de acum – incorporează lumea realului, pe când Faust aduce cu el lumea posibilului. Nu numai că tinerețea lui este una „posibilă“, și nu reală, dar chiar ființa aceasta de care s-a îndrăgostit este, pentru el, o „Helenă posibilă“ (așa cum îl pregătise diavolul să simtă, pe când erau în Hexenbüche și-l făcea să vadă frumuseți în oglindă). O strâmbătate și-a făcut loc în lume, s-a substituit realului și acum a prins ființă, cu sunetul ei fals. Totul e o chestiune de sunet, până la urmă. Este ceva care nu-i place lui Gretchen, așa cum lui Alec nu i-a sunat bine povestea improvizată de mine. A simțit că e o poveste posibilă, nu una reală.

Și-a vârât dracul coada între noi doi, așa cum și-o vârâse între Faust și Gretchen. Căci, în definitiv, ce înseamnă dracul? Înseamnă posibilitatea nesfârșită, dar posibilitatea *goală*. În ea însăși, lumea posibilelor reprezintă ceva bun și uman, așa cum e tehnica lumii moderne ceva bun și uman în principiu. Grație tehnicii, lumea noastră s-a mutat, din realul cel aspru sau indiferent, în blândețea posibilului, și noi nu mai trăim printre realități, ci printre admirabilele posibilități realizate. Un automobil e o posibilitate realizată și e ceva bun. Dar când știința sau tehnica vin să facă, așa cum s-a încercat, un fel de insecte care să corespundă ideii de „himeră“ din Antichitate, atunci e vorba de o posibilitate goală și nu mai e ceva bun. Sau când un ideolog vine să facă un stat...

Când trecem direct de la posibil la real, fără o necesitate mai adâncă, și când, de pildă, facem state care nu se potrivesc sufletelor sau vrem să facem (ca niște „ingineri“, în materia aceasta gingașă) suflete ce nu se potrivesc oamenilor, atunci înseamnă că și-a vârât dracul coada. Întreg *Faust II* este – uneori chiar mărturisit – o ispravă de-a diavolului, reluată de-a lungul a cinci acte. Dar ciudățenia este că tot ce se întâmplă acolo are loc și în timpul nostru. Iar acest timp al nostru nu mai este întotdeauna, sau *poate* să nu mai fie, opera diavolului.

I-aș fi povestit lui Alec că *Faust II* este, act cu act, realizarea posibilului gol, a posibilului lipsit de orice necesitate. De altfel, și în prima parte din *Faust* domina posibilul gol, de la intrarea în joc a diavolului; dar nu i se vede goliciunea pentru că acolo încă mai erau în joc oameni adevărați. În partea a doua însă, aproape că nu mai există oameni. Îi cauți cu lumânarea și nu dai decât de spectre. Nici un om adevărat în actul I, și cu atât mai puțin în actul II, al lui homunculus. Abia în actul III apare, timid, un chip de om adevărat, Lynceus, paznicul de la poarta cetății faustice, care rămâne mut de admirație la apariția frumoasei Helena în cetate și-i aduce, mai târziu, darurile sale de om sărac. Pe urmă iarăși nici un om, în tot actul IV, al războiului diabolic, pentru ca abia în actul V să mai apară doi bieți oameni adevărați, bătrânii Philemon și Baucis, care rezistă colectivizării agricole forțate, ca mai ieri. În rest, doar spectre, spectre...

Într-o asemenea lume spectrală, bineînțeles că posibilul gol este la el acasă. Și mi-ar fi plăcut să-i povestesc lui Alec cum în actul I Goethe dezlănțuie, peste lumea

reală a unui stat oarecare, posibilul gol al *banului* fără acoperire, banul-hârtie, cu emisiunea de bancnote sugerată de Mefisto pe baza comorilor posibile îngropate în pământ; apoi, în actul II, cum apare – iarăși ca posibilitate goală, nereclamată de nici o nevoie – omulețul din *eprubetă*, așadar cum se face o revoluție tehnico-științifică și ce urmări științifico-fantastice (întoarcerea în timp) ar putea avea ea. După aceste tipice isprăvi mefistofelice, iată în actul III posibilul gol în materie de cultură: cununia lui Faust cu frumoasa Helena, a spiritului modern cu cel grec, ca un adevărat film anticipat, în regia mărturisită a lui Mefisto. Pentru actul IV, al războiului dus cu mijloace drăcești, ca astăzi, nu mai e nevoie de nici un comentariu, în timp ce actul ultim pune în joc posibilul *politic*, dezlănțuirea aceea a rațiunii ordonatoare și planificatoare, sub isteria căreia ne aflăm acum și noi, Alec și cu mine.

Dar ce ar merita să fie spus, în fața timpului nostru, este că nu mai poți exclama despre el ca despre întâmplările din opera lui Goethe: iată lucrarea diavolului! Chiar opera lui Goethe nu mai arată astăzi așa, de vreme ce veacul XX a adevărit-o, deci, într-un fel, a trecut-o pe seama omului. În orice caz, cu noi s-ar putea ca lucrurile să stea altfel. La noi, emisiunea de bancnote nu e un joc gol al magiei financiare; știința nu e proiecția unui geniu singular sau o formă de exasperare, ca la Faust, ci o lentă acumulare, adesea anonimă, de secole; mitul frumoasei Helena s-a democratizat, cu imaginea ei (ori a surorilor ei, vedetele) multiplicată pe ecranele noastre, lăsându-ne liberi pentru *altă* întâlnire cu spiritul grec; războiul s-a îndrăcit într-atât, încât zeul Ares trebuie de-a binelea

izgonit din ceruri și de pe pământ, dacă omul mai are judecată; iar delirul politic, care vine și în lumea noastră, ca în actul V, să colonizeze o umanitate nouă pe un pământ nou sau reînnoit până la sufocare, se lovește statornic nu numai de niște bătrânei, ca Philemon și Baucis, dar și de un straniu tineret contestatar.

Suntem noi, modernii, schimonosiți ori nu? Goethe ne-a anticipat cu oarecare repulsie. Dar toată problema este dacă suntem în ordine ori nu chiar noi, cei care ne-am trezit aruncați în închisori. Este oare ceva lipsit de necesitate, perfect arbitrar și în fond fără importanță, cum cred și spun eu, în tot ce se face așa, peste capetele noastre, ca din prisosurile posibilului asupra realului? Să fie un bâlbâit organizat, ceva fabricat și revocabil, așa cum tot revin partidele astea comuniste asupra orientării lor, făcându-și autocritica periodic, ca într-o partidă de șah în care și-ar lua mișcările îndărăt? Sau să fie în joc posibilul cel bun și uman, care-și face loc în lume cum poate și prin cine poate? Dacă Napoleon a putut spune lui Goethe că, de la sine înainte, *le destin c'est la politique* și că s-a terminat cu destinul anticilor, nu era desigur vorba numai despre sine și de[spre] politicul său. Dar despre *care* politic? De cel al bieților agenți electorali dintr-o parte a lumii? De al bietelor „comitete centrale“ dintr-alta?

Cum stau așa, în închisoare, cu tânărul acesta rupt din realitatea vieții sau desprins parcă de pe o friză din templul ei, cum stăm amândoi așa, nevinovați, dar cu vina *posibilă*, simt tot primatul posibilului asupra realului și cred că înțeleg deopotrivă de ce ne aflăm aici și de ce vor trebui să ne scoată de aici. Au nevoie de real, de mărturia noastră!

Fără consimțământul lui Philemon și Baucis, lucrarea lui Faust e „impură“. Pe marele reformator îl supără câțiva arbori, teii aceia adevărați ai bătrânilor, de pe petecul lor de pământ pe care ei n-au voit să-l părăsească. Clopotul bisericuței lor îl exasperează. Dar, când Mefisto vine să-i spună că a ras totul de pe fața pământului, Faust se trage îndărăt cu oroare. (Oroarea lor, a despoților, a dictatorilor!)

Acum vin în preajma sa Doamnele bătrâne: vin Lipsa, Vina, Grija, Nevoia. Numai pe una, Grija, o face Goethe să stea o clipă de vorbă cu Faust și să-i spună, în numele tuturor, că a fost un orb toată viața. Nu vor veni oare și în jurul lor, al comuniștilor de astăzi, Doamnele bătrâne? Nu au nevoie și ei de *noi*, cum avea Faust? Îmi vine să le spun: „Feriți-vă să nu cădeți într-o zi sub ancheta Doamnelor bătrâne.“ Le trebuie, ca să scape, îndurarea noastră și mărturia noastră. Le trebuie bucuria lui Alec și tinerețea lui.

VI

În zilele următoare nu mai fac cele două mișcări de gimnastică dimineața, ca să nu-l enervez pe Alec. Când vine masa, mă prefac că am treabă și-l las să mănânce singur. A treia zi, el este scos la anchetă. Ce au să-i poată imputa? A trecut din Berlinul de Est, unde jucase cu echipa sa, în Berlinul de Vest; l-au plictisit anchetele la care a fost supus acolo de americani și s-a întors de bunăvoie. Au să-l țină câtva timp, și pe urmă au să-i dea

drumul, lăsându-l să-și sfârșească arhitectura (e în anul IV) sau făcându-l antrenor de volei, ca pe atâția alții.

E palid de mânie când revine în celulă. A uitat de orice supărare cu mine și-mi spune direct:

— Mi se va face proces de „trădare de stat“.

— Trădare de stat? exclam eu.

— Așa mi-au spus. Între 8 și 15 ani condamnare.

Mi-e penibil să mă gândesc că în definitiv așa trebuia să fie, după propriile mele explicații: era și el un trădător *posibil*, pentru ei.

— Nu îmi mai pasă de nimic, spune el. Dacă ies într-o zi, am să-mi las Arhitectura neterminată și am să plec undeva la țară. Poate voi găsi într-un sat de munte o fată tânără, cu două vaci zestre. Vă dați seama ce e asta? Să trăiești simplu, în natură...

Se cufundă în tăcerea aceea cutremurătoare a ființei tinere rănite. După o oră, se uită la mine cu un surâs blând. L-a maturizat viața dintr-odată, parcă!

— Nu vrei să-ți istorisesc ceva? îi propun eu, ca să-i schimb gândurile. Să-ți spun o poveste de dragoste.

— Dar e una adevărată?

— Da, e din *Banchetul* lui Platon, spun eu destul de imprudent.

Se încruntă o clipă, apoi se destinde.

— În fond, dacă e bună...

În clipa aceea fața gardianului apare la vizetă.

— Fă-ți în două minute bagajele, îmi ordonă el.

A închis, și în timp ce mă apuc să strâng puținele lucruri ce am Alec începe să se agite.

— Îmi pare rău că plecați, îmi pare așa de rău. Ce vă trebuie? Ce să vă dau? Vreau să vă *dau* ceva.

N-are decât două cămăși și trei perechi de ciorapi, din care pe una vroia să o cârpească în prima zi de program când ni se va da ac și așa. Se agită neputincios.

— Vreau să vă dau o amintire, spune el emoționat.

— Dă-mi a treia mișcare de gimnastică, îi sugerez eu. E bucuros că-i cer ceva.

— Da, uitați, faceți așa: cu brațele în șolduri, ridicați ritmic genunchii, lovind dacă puteți pieptul cu ei.

Îmi arată singur mișcarea, pe care-o execută cu atâta suplețe.

— Am să fac mișcarea, Alec, și am să mă gândesc la tine.

— Lasă vorba! spune gardianul intrând, și mă trage spre el, aruncându-mi ochelarii metalici peste cap și lăsându-mă cu o mână întinsă care n-o mai găsește pe a lui Alec.

Sunt purtat prin tot felul de coridoare care s-ar putea perfect să fie aceleași, după obiceiul gardienilor de a te zăpăci, ca să nu știi unde ești dus. Poate am ajuns în celula alăturată, sau poate cu totul altundeva. Chiar dacă m-aș afla lângă Alec, aș fi dintr-odată în altă galaxie. Când ușa se trânteste în urma mea, aud ciocănituri în perete, tot mai insistente, din trei părți. Săracii, îmi spun, vor să afle noutăți. Ce bine însă că nu cunosc defel alfabetul Morse, altfel n-aș rezista ispitei de a răspunde.

După o zi ori două de desperate încercări de a intra în contact, vecinii mei se potolesc. Mă liniștesc și eu. Deodată îmi vine în minte un lucru destul de curios: ce

interesantă problemă de comunicație se pune tocmai când *nu* știi alfabetul Morse, ori un altul. Cel de lângă tine este ca și o ființă rațională dintr-alt sistem planetar. Cum să comunici cu ea? Dar asta e probabil, la ora de față, una din marile probleme ale omului: cum să intre în comunicare cu alte ființe raționale din cosmos. N-avem nici un cod comun și totul trebuie inventat, limbajul ca și conceptele. E pasionant. Trebuie să fii azvârlit într-un loc ca acesta ca să-ți dai seama că problemele adevărate ale cugetului nu sunt de găsit în cărți. Cum nu se gândesc oamenii, când sunt în libertate, la asemenea situații pure? Ce stupid se încurcă ei în situații derivate. Situația de aici ar putea fi chiar ideală.

În speță, vecinul meu de celulă este o ființă rațională ca și mine, asta e toată presupuziția. Restul poate fi inventat. Dar nu, aici mai e o greutate: trebuie să-l conving în prealabil pe vecin că nu știu nici un fel de cod și că îi cer să nu știe nici el, urmând să inventăm noi unul. Va fi greu, dar trebuie să încerc. Dacă reușesc, atunci totul este ca în întâlnirea omului cu altă ființă rațională din cosmos.

Mă întreb pe care dintre vecini să-l aleg, adică în ce perete să bat. Mă decid pentru peretele din dreapta, întrucât colegul de acolo a bătut cel mai mult. În plimbarea de 6 pași pe care pot să o fac pe diagonala odăii, mă opresc de fiecare dată la perete și bat. La a doua semnalizare, vecinul îmi răspunde. Bat din nou, intenționat dezordonat. Îmi răspunde cu semnale încă prea regulate. Bat cu pumnul. Răspunde tot cu semnale. Cum oare nu înțelege el că nu știu nici un cod și că aș vrea ca *nici el*

să nu folosească vreunul? Mă opresc mai îndelung lângă perete și bat în toate felurile, ritmic, neritmic, precipitat, lent.

— Ce faci acolo?

Mă întorc și mă trezesc în fața a doi gardieni care deschiseseră pe tăcute zăvorul ușii și intraseră tiptil în odaie.

— Ce faci? Bați Morse!

— Nu bat Morse.

— Cum nu bați? Nu te-am văzut noi?

— Vă dau cuvântul meu de onoare că nu știu să bat Morse.

— Ia uită-te la burghezul ăsta cum își dă cuvântul de onoare! Păi nu ți-e rușine să minți, când te-am prins asupra faptului?

În disperare de cauză, o idee inspirată prinde glas în mine:

— Vă rog să mă duceți la dl comandant, fiindcă am să-i raportez ceva.

Gardienii se uită unul la altul. Poate își spun că am aflat ceva de la un vecin și vreau să-l denunț. În fond, tot trebuiau să-mi ceară pedepsirea pentru infracțiune, așa încât mă înhață de braț, unul îmi pune ochelarii metalici pe care-i avea în mână și amândoi mă duc la comandant.

— Pe ticălosu' ăsta l-am prins bătând Morse, dar zice că vrea să vă raporteze ceva.

— Lăsați-l aici.

— Domnule comandant, încep eu, am bătut în perete, recunosc, dar nu pentru ca să comunic cu vecinul meu,

căci nu știu Morse, ci ca să stabilesc un cod pentru comunicarea în cosmos.

— Ce, mă?

Încerc să justific totul, calm și pe cât mai persuasiv posibil. Arăt că, alături de problema tehnică, deja rezolvată de umanitate, comunicarea extraterestră este o chestiune de imaginație și de meditație susținută; adaug că am dat peste o idee care mă autoriză să cred că sunt în măsură să aduc o contribuție la schițarea unui cod. Aș pune totul la dispoziția autorităților, fără nici o pretenție, nici măcar de îmbunătățire a regimului de închisoare. Nu cer decât hârtie și creion.

— Mă caraghiosule, spune comandantul, după ce mă ascultă cu un vag surâs, crezi tu că unul ca tine are să rezolve problema asta? Păi noi avem academicieni...

— Nu contest că există oameni mai competenți, stăruie eu, dar ei n-au timp să se gândească la așa ceva și poate nu le-a venit în minte o idee. Vă dați seama, e ceva special, îți trebuie o idee fulgurantă, nebunească...

Mă exalt, simt că holbez ochii ca sub o viziune și intru în transă. Nu mai contează ce crede comandantul, am ceva de spus, am ceva de spus... Comandantul sună să vină gardianul.

— Du-l îndărăt.

Nu-mi pot stăpâni un gest patetic, deznădăjduit. În momentul când ajungem la ușă, comandantul spune: „Uite, dă-i colile astea de hârtie și un creion. Dacă a mințit, i-arăt eu lui.“

Mă întorc în celulă fericit. Gardianul îmi numără colile: sunt 22. Creion avea să-mi dea mai târziu. Încep

să meditez febril, dar încrezător. Așadar, să admitem că mijloacele tehnice de comunicare sunt date: undele radio sau orice alte unde purtătoare de mesaje. E adevărat că, la viteza undelor, transmisiunea durează ani sau zeci de ani. Dar ce importă? Vorba lui Pascal, umanitatea toată e ca un singur om. Ei bine, ce transmite omul acesta ca să se facă înțeles de o ființă cam de același nivel rațional?

De la început îmi vine în minte ceva curios: orice semnal sau grupaj de semnale *regulat* riscă să apară celui-lalt din cosmos drept unul provenind din procesele materiei moarte. În definitiv și noi, astăzi, înregistrăm diverse emisiuni de unde din cosmos, dar tocmai regularitatea lor ni le face nesigure, determinându-ne să le atribuim mai degrabă unor procese materiale petrecute acolo. Dacă vrei să arăți că ești o ființă rațională, trebuie să dovedești că *nu* stai sub o necesitate mecanică. Prima afirmare de raționalitate este, atunci, libertatea de a nu fi rațional; sau prima manifestare a logicului ar fi ieșirea din logica strictă a mecanismelor, fantezia, într-un sens lipsa de logică. Dialogul a două conștiințe raționale ar începe astfel cu indicația fiecăreia că *este* ființă rațională, adică: poate semnaliza arbitrar. Trebuie să arăți că ai spontaneitate; că ești un *subiect* rațional, nu un obiect al legilor naturale.

E un început și acesta. Poate e singurul început. Vrem deci să arătăm că aici, pe acest astru, există rațiune. Atunci, iată, dezvăluim rațiunea de pe pământ prin capacitatea ei de a se dezminți, așa cum *nu* pot face legile lucrurilor moarte. Începem deci prin a aduce haosul rațional, prin a aduce haosul pur și simplu, cel de la care pleacă toate

lucrurile. (Asta nu reușeam cu vecinul meu de celulă, căruia îi băteam haotic în perete: să-l fac să înceapă și el de la haos.) Doar în felul acesta poți să-ți *surprinzi* interlocutorul și să-l faci atent asupra interesului de-a sta de vorbă cu tine. Îi dovedești că aici e o ființă rațională fiindcă, dacă vrea, poate să nu transmită nimic. Așa cum ștergi tabla sau banda de magnetofon ca să poți înregistra ceva pe ele, trebuie să începi și aici prin netransmisiune, printr-un zero de transmisiune, ca să poți ulterior transmite ceva inteligibil celuilalt. Căci acesta, pus în fața unui haos clar afirmat, a unui zero de comunicare categoric, va fi cuprins de curiozitate și mirare, iar mirarea e începutul cunoașterii și al contactului cu lucrurile și cu ceilalți.

Gardianul îmi aruncă pe pat, prin vizetă, un creion bine ascuțit. Mă precipit să-l iau, căci sunt ani de când n-am mai avut în mână unul. Ce admirabil zero și creionul, un zero pozitiv, ca pagina albă de la care mă gândesc să încep dialogul cosmic. Poate ieși orice din folosirea unui creion, comunicarea, non-comunicarea... Scriu pe prima filă, cu titlu mare: ZILE COSMICE. Mă gândesc că semnalul trimis de oameni, cu răspunsul primit peste ani, ar putea reprezenta o unitate, o zi de convorbire. „Zilele cosmice“, deci. Fie-le ivirea binecuvântată printre oameni!

Când mă scol, a doua zi, mă simt ca într-o zi cosmică. Îmi fac somnambulic treaba în celulă și încep să aștern pe hârtie ce am obținut. Prima zi cosmică a ieșit: am realizat contactul cu ființa extraterestră și posibilitatea de comunicare tocmai fiindcă n-am comunicat nimic. Am câștigat astfel două lucruri: întâi, ne-am recunoscut unul

pe altul ca ființe raționale, capabile de comunicare; în al doilea rând, am căzut de acord că n-am comunicat încă nimic.

Toate astea le-am obținut printr-o manifestare de spontaneitate ca ființe raționale. Acum trebuie să ieșim din spontaneitate sau s-o controlăm, tot ca ființe raționale. Te vestesc că sunt rațional pentru că spun „tra la la“ sau „bum bum bum“, dar acum trebuie să transmit ceva. Atunci, pentru că prima zi era de semnale libere, a doua trebuie să fie de semnale legate și ordonate. *Acum* începe totul.

Mă opresc puțin. E prima clipă, după exaltarea care mă cuprinsese, când încep să mă îndoiesc. Eram convins că e suficient să pun *bine* problema – după principiul că o problemă bine pusă e pe jumătate rezolvată – ca să-mi iasă ceva. Dacă nu iese nimic? Mă înfior o clipă, nu de teamă față de comandant, ci de rușine față de mine. Totuși, să nu ne dăm bătuți. Să vedem. Am obținut deci atenția celuiilalt din cosmos. Perfect, să-i spun ceva: va fi ceva încă nedeterminat, dar de rândul acesta *regulat*, ca un semnal care se repetă la nesfârșit. (Dacă-mi răspunde cu același semnal repetat înseamnă că nu e un prost.) De altfel, pot începe și mai bine, nu cu un semnal simplu pe care să-l repet, ci cu un grup de semnale repetate. Asta mă va ajuta să izolez mai târziu grupul și să fac din el, fiindcă celălalt îl cunoaște, un semnal de anunț: că exist, că sunt eu, cel de pe Terra; sau că *încep* emisiunea. Pregătesc deci un prim concept: începutul. Vom putea nu numai începe fiecare emisiune cu acel grupaj de semnale, dar [și] spune cu el „început“, oricând vom vroi. Iar la

fel putem sfârși într-un același fel fiecare emisiune, și apoi vom detașa cuvântul: „sfârșit“.

Cu două cuvinte, început și sfârșit, se poate oare alcătui un întreg limbaj? Aș mai putea introduce câteva. Pot, să zicem, face un fel de negație: să răstorn o succesiune de semnale structurată, una de-a mea sau de-a celuilalt. Nu e chiar negația liberă, operatorul negație, cum se spune în logică, dar *un* fel de-a nega ori anula ceva tot este. Pot declara că *nu* e așa, deci comunic ceva. Mai pot – ce? Pot să introduc unele noțiuni de cantitate: „mult“ și „puțin“; sau unele de intensitate: „rapid“ și „lent“; sau chiar ideea de unitate (de pildă, cu un grupaj regulat între două bruiaje), de pluralitate, ca și eventual unele operații matematice. Încă ar trebui să le găsesc o formulare abstractă, adică să nu indic de fiecare dată că *aceasta* e o unitate, *aci* e o relație. Dar să admit că găsesc un fel de limbaj pentru noțiunile matematice. Ce comunic cu ele? Vorba matematicianului aceluia: matematicile sunt singurele științe care nu știu despre ce vorbesc. Noi ar trebui însă să comunicăm ceva; că pe Terra există arbori, că în cosmos e hidrogen, sau că totul se reduce la câmpuri electromagnetice. Cum să ajung aici?

Nu-mi trebuie decât câteva zile ca să văd că nu pot obține „zilele cosmice.“ Nu încap nici o scuză: că n-am mijlocul de-a experimenta comunicând cu vecinul, că n-am cărți, că în fond totul depinde de replica celuilalt din cosmos. Nu e loc pentru nici un „stați să vedeți“. Sunt un netrebnic. N-am nimic de spus umanității și, la urma urmelor, nu merit să fiu liber. Da, nu-mi merit libertatea. Simt că, dacă aș fi *știut* să rezolv problema, s-ar fi deschis

porțile închisorii; chiar dacă n-ar fi fost vorba de angajamentul luat, de serviciul făcut umanității etc. etc. — porțile s-ar fi deschis. Când cineva are de spus un lucru esențial, pereții nu rezistă.

E drept, poate că la Auschwitz sau în lagărele sovietice vor fi fost unii care să aibă ceva esențial de spus, și pereții n-au căzut, ori au căzut peste ei. Dar *acum*, ar fi căzut deoparte. Sau atunci, să spun așa: nu e totdeauna adevărat că omul care știe ori poate ceva esențial iese necesar la lumină; dar cel care nu știe sau nu poate ceva esențial merită să rămână în beznă. Așa-mi trebuie. N-au decăt să mă condamne pentru motive ridicole — cum vor —, de pildă pentru că am declarat că socialismul e pentru cei bogați, nu pentru cei săraci. Au dreptate. Judecă prost, dar condamnă bine.

Am umplut aproape jumătate din colile de hârtie, și acum ar trebui să cer să-mi ascută creionul. Dar nu cer. Îmi amintesc de un băiețel drag mie, care-mi spunea într-o zi cum a luat notă de trecere la teza de matematici, unde nu se pricepea. A încercat în toate felurile să rezolve problema, a umplut patru file de caiet și la urmă a scris: „Nu știu să fac problema.“ Profesorul i-a dat notă de trecere, fiindcă a fost cinstit. Așa trebuie să fac acum.

Apăs a doua zi dimineață pe buton, ca să fiu scos la raport. La a treia semnalizare, ușa se deschide și intră gardianul cu ofițerul de serviciu.

— Fă-ți bagajele.

— Vreau să ies la raportul dlui comandant, spun eu.

— Lasă vorba și fă-ți bagajele.

— Dar sunt hârtiile astea, insist eu, e o chestiune mai importantă.

Ofițerul ia hârtiile pe care i le întind, se uită o clipă, apoi exclamă: „a, e povestea aia!“ și rupe hârtiile, adăugând: „executarea!“

Un val de revoltă mă sufocă: dacă aș fi scris ceva de preț? Și de ce-mi dăduseră șansa asta de a spune ceva? Dar deodată înțeleg: se temuseră să nu fac o criză de nebunie, în exaltarea mea. Atâta tot.

VII

În jeepul cu perdelele lăsate în care sunt îmbrâncit și dus spre nu știu ce destinație, îmi revine în minte toată tristețea umană din acel „nu știu să fac problema“, pe care trebuie să-l rostești nu în fața unui profesor, ci în fața vieții înseși. Nu știm să rezolvăm nici problemele mărunte – se rezolvă ele, până la urmă – și habar n-avem să rezolvăm ecuația vieților noastre. Ce puțin interesați suntem, în definitiv, psihologic, intelectual, moral fiecare dintre noi...

Mi se pare de neînțeles cum s-a putut da atâta importanță inscripției de pe templul din Delphi: „cunoaște-te pe tine însuși.“ Să mă cunosc pe mine însumi. Cine? Eu, Hans Castorp? ca să nu zic Tersit, netrebnicul acela din *Iliada*? Sau eu, Smerdiakov, nenorocitul acela din *Frații Karamazov*? Dar oricine, la orice nivel uman, simte ce limitat și ininteresant este ca obiect de cunoaștere. E interesant să cunoști natura, e interesant să cunoști pe

bunul Dumnezeu sau Marele Tot, cum spun indienii, să cunoști oamenii în varietatea lor și cum oricine poartă o infinitate în el, dar să te cunoști pe tine? Luat ca atare, îndemnul acesta reprezintă una din marile vorbe stupide ale umanității – mai sunt câteva –, pe care ți-e greu de acceptat că au rostit-o, cu sens plin, Grecii. Doar pentru moderni, cu interesul lor pentru subiect și persoană umană, vorba a putut părea de mare preț; la antici, te surprinde să vezi ce însemnătate (dar de argumentație, poate) îi dă Platon și, dacă este să-i dai un sens plin, nu-i poți da decât pe cel socratic: cercetează-te pe tine însuși ca să vezi că nu știi absolut nimic.

Interpretările care vor să salveze vorba nu merg, totuși, atât de departe și te înduioșează să vezi cum încearcă să dea un sens vorbeii. Majoritatea comentatorilor spun că prin „cunoaște-te pe tine însuși” omul e îndemnat să-și vadă limitele înaintea zeului, ceea ce ar spune, practic, și a doua inscripție: „nimic prea mult.” Alții, mai puțin sofisticați, spun că e vorba de un avertisment pentru omul de rând, care trebuie să-și recunoască subordonarea față de ceilalți: „cizmarule, rămâi la calapodul tău.” Dar există interpreți sofisticați la culme, care pretind, nici mai mult, nici mai puțin, că, întrucât sufletul omului are mai multe reîncarnări, după tradiții străvechi, a te cunoaște pe tine însuși ar fi îndemnul de a-ți „reaminti” de reîncarnările succesive, spre a vedea cine ești. Iată unde s-a ajuns, în disperare de cauză! Poate cineva să-și cunoască „viețile anterioare”? Și, admitând că ar putea, ar fi chiar așa de pasionant? Să știi că am fost cizmar, pe urmă un ostaș nu prea curajos, apoi mic negustor de vinuri...

Doar un nebun de englez, dacă-mi amintesc bine, a spus o vorbă cu sens în chestiunea asta. El pornea de la observația că existau mai multe inscripții pe frontispiciul templului din Delphi; între altele, exista misterioasa literă E, care avea desigur un sens mai adânc, poate unul religios, după cum exista și inscripția: „garanția aduce nenorocire“, care în nici un caz nu putea avea un sens religios. Cu timpul s-au reținut doar acestea trei: „cunoaște-te pe tine însuși“, „nimic prea mult“ și „garanția aduce nenorocire“. Dar este curios că toți interpreții vechi și noi vorbesc cu gravitate despre primele două inscripții, fără să spună nimic despre a treia. Iar tocmai ea dă cheia! Ea vine să arate care era principala clientelă a oracolului: lumea negustorilor greci, a întreprinzătorilor, a oamenilor de afaceri.

Bineînțeles că, din când în când, în ceasuri istorice mai deosebite, se întâmpla ca și statele sau potențații din Asia Mică, Africa, Sicilia să consulte oracolul. Dar veniturile regulate (pentru un mileniu și jumătate de existență a templului) nu le puteau asigura decât cerințele nesecate ale oamenilor de rând, care aveau nevoie de un sfat ori de o dezlegare. Iar inscripțiile nu puteau fi decât pentru aceștia din urmă. „Cunoaște-te pe tine“ n-are sens pentru un stat sau pentru o expediție de colonizare, dar are sens din plin pentru un armator sau un negustor, care trebuie să știe cât de mult se poate întinde. „Nimic prea mult“, adică nu te lansa în aventuri prea mari; și, mai ales, fii atent și nu da garanții altora, căci riști s-o pățești. Iată la ce se reduce o vorbă „mare“ a umanității dacă te

gândești nu la sensul ei posibil, ci la obiectul ei, adică la tine...

Jeepul se opri de câțva timp și șoferul coborâse din el: acum dădu să coboare și ofițerul care stătea lângă el și care, probabil, mă conducea la noua destinație.

— Să nu te prind că încerci să cobori de aici, îmi spune el. Na o țigară.

— Mai bine dați-mi ziarul pe care-l citeați adineaori, îndrăznesc eu.

— Ba să-ți pui pofta în cui, îmi replică el.

Ce ridicoli sunt ei! Se tem să nu aflăm ce este pe lume. Dar n-avem nevoie de ziare pentru a ne da seama că este o destindere politică în lume și că, în măsura în care acestora de aci le merge mai bine, trebuie să ne meargă și nouă, deținuților, mai bine. Este sigur că în ceasul acesta câțiva oameni generoși din toată lumea intervin pentru libertatea celor în situația noastră din toate țările comuniste. Mi-i închipui invocând Carta O.N.U.-lui și Drepturile Omului, chiar dacă unii dintre noi, victimele, pretind ca mine (cât de sincer?) că *nu* au drept la libertate. Umanitatea face credit individului. În fiecare individ ea vede o șansă umană, și poate tocmai de la noi, victimele timpului, speră ea astăzi o reacție umană mai adâncă.

Dar în realitate nu noi, cei închiși, suntem interesați astăzi, ca exemplare umane; nu noi dăm acea „cunoaștere a omului la limită“, prin care s-a definit întotdeauna ființa umană. Noi suntem doar ultimul val – să sperăm că e cu adevărat ultimul – dintr-un rău al primei jumătăți a veacului. Dar pe lume se întâmplă ceva mai interesant cu persoana umană: după câte aflăm chiar și noi, în

celulele noastre, în țările dezvoltate din Europa și America, un prim val al umanității este confruntat, pe scară largă, una fără precedent istoric, cu „buna stare.” Câteva întâlniri cu buna stare materială, ale unor grupuri, caste ori clici, au mai avut loc statornic în istorie, dar buna stare păstra în ea ceva pervertit și pervertitor, cu atât mai mult cu cât nu era vorba de bunuri de civilizație (radio, muzee etc.), ci doar de desfătare și îmbuibare. Acum pentru prima dată buna stare a devenit – cel puțin într-o parte a lumii și pentru o clipă istorică – ceva comun și educativ. Ar putea fi o formă de sănătate a omului. Ce va da ea? Ar putea fi în orice caz un examen hotărâtor pentru omul european, care a crezut atât de stăruitor în valorile materiale.

Dintr-odată, *jumătate* din idealul comunist se degradează dacă satisfacerea deplină a nevoilor materiale nu aduce de la sine fericire omului. Iar *întreg* idealul capitalist se degradează. Că i-a reușit capitalismului să ajungă mai întâi aci, și nu comunismului, este ceva secundar. Se întâmplă astăzi ceva *dincolo* de ele: e tocmai proba la care e supus idealul materialist al omului european și, odată cu idealul lui, omul acesta însuși.

Omul european a dat la o parte tot. „Lăsați-mă în pace, voi zei, voi doctrine filozofice, voi biserică ori tradiții. Știu eu mai bine ce-mi trebuie.” Din secolul XVIII și până astăzi, *individul* și-a câștigat drepturi cum n-a avut nici-o dată în istorie. Totalitarismele ce supraviețuiesc stau rușinate de îndrăzneala pe care și-au luat-o, o clipă, față de individ, nu numai oprimându-l direct, dar și transformându-l în obiect, cum vroiseră. Toate revoluțiile, dar mai ales toate prefacerile materiale, de două veacuri încoace,

slujesc nu caste restrânse și privilegiate, ci pe individ în genere. Fratele EU a biruit; și dacă-l amenință câte un NOI – câte un colectivism adevărat, mergând până la strania idee a lui Teilhard de Chardin că se va ajunge la asocierea conștiințelor în câte un creier superior –, deocamdată fratele EU e marele beneficiar. Individul a reușit să fie și este încă (până la întâlnirea cu asiaticii, lipsiți de individualitate) acela pentru care se fac toate. Căci – vorba lui Goethe – la ce bun toată această risipă de sori și planete (de revoluții istorice și revoluții tehnico-științifice, vom spune), dacă până la urmă o ființă umană nu e fericită?

Și iată că, până la urmă, oamenii nu se simt fericiți, după veștile ce ne vin chiar și aici, în închisoare. Rugați-vă pentru omul modern îndestulat... El are, în societatea lui de consum, ceva din psihologia femeii de consumație: „Nu-mi place șampania asta; fă ceva să mă distrezi...”

Nu știi bine dacă noi, cei lipsiți de cele mai elementare bucurii, am avea până la urmă o mai bună întâlnire cu bucuria. Dar noi simțim aci un lucru pe care ei, în societatea lor îmbelșugată, nu-l realizează: e *prima* întâlnire a umanității cu buna stare mai general răspândită, și s-ar putea să nu existe prea curând o a doua! În principiu ar trebui să urmeze o „eră a răgazurilor”; dar în fapt nu e defel sigur că momentul idilic de astăzi, din Europa și Statele Unite, va continua.

Este atunci în joc un teribil examen pentru individ – așa cum și concep și respectă individul europenii, spre deosebire de indieni și chinezi –, adică pentru universul eului individual, respectiv pentru micul imbecil care este fiecare dintre noi. Individul acesta îngădit – pentru care

îndemnul de la Delphi de-a se cunoaște pe sine abia dacă avea o umbră de sens – a câștigat partida. Micul imbecil e la volanul mașinii și pleacă, din plictisul câtorva zile de lucru, în plictisul unui weekend. Rugați-vă pentru el.

Iar noi, cei însetați de toate bunurile pământului, de la țigara noastră cea de toate zilele până la libertatea de-a merge la plimbare fără sentinelă, noi strigăm acelei umanități ce trăiește într-un ceas atât de idilic: „Băgați de seamă ce faceți, căci *voi* răspundeți, cu bucuria sau dezgustul vostru, de omul european și de om.”

În timp ce jeepul s-a oprit de-a binelea și primesc ordinul să cobor, mă adresez încă o dată în gând umanității, cu un „băgați de seamă!” îngrijorat, și pun piciorul pe prima treaptă.

— Bagă de seamă, dobitocule, îmi spune gardianul, văzând că mă împiedic și cad. N-avem nevoie de capete sparte aici!

Îmi strâng cât pot mai repede lucrurile din geamantanul meu mic care s-a desfăcut și primesc, odată cu un picior în spate, ordinul: „treci la zid și așteaptă să te iau”.

Mă îndrept spre zid; oarecum rușinat de tot ce mi se întâmplă, în bună parte din vina mea. Oracolul avea dreptate: cunoaște-te pe tine însuși!

VIII

Nu mi se mai pun ochelari aici, așa încât văd bine cazemata, în pânțelele căreia lăncezesc desigur atâtea vieți. De rândul acesta am să fiu cu mai mulți oameni în celulă.

Dar am să mai găsesc oare pe cineva care să-mi fie drag ca Alec? Port cu mine, ca într-un plic, a treia mișcare de gimnastică, învățată de la el. Am să încep s-o fac într-o zi, în amintirea lui. Cine știe, poate am să-l și regăsesc...

În subterana înaltă în care sunt introdus, văd dintr-odată că *nu* e Alec. Douăzeci și cinci sau treizeci de capete se înalță, din paturile lor de lemn suprapuse pe trei rânduri – căci e seara târziu –, spre a vedea pe noul venit. O voce îmi spune: „Veniți aici sus, vă cunosc.” Apoi, către ceilalți: „Acum mai avem pe cineva care să țină conferințe.” Mă cațăr până la al treilea pat, unde se află amicul meu, un medic care mă cunoscuse cu prilejul unei comunicări ce ținusem cândva. Când încep să mă dezbrac, simt că e frig: fereastra unică, dar mare, la înălțimea pământului, e larg deschisă, deși e frig afară.

— Nu închideți noaptea? întreb eu cu timiditate.

— A fost toată seara o discuție dacă să închidem ori nu. Pe urmă a intrat pe geam o rândunică, uitați-o (o văd pe apărătoarea de sticlă, încălzită, a lămpii de deasupra ușii de intrare, ca și cum ar căuta un loc de cuib) – și atunci nimeni n-a mai spus nimic.

Nu-mi mai e frig nici mie. Îmi pun hainele la picioare și încep să vorbesc în șoaptă cu medicul. E sub 40 de ani și n-a apucat să profeseze medicina, deoarece s-a aflat că, în urmă cu ani, pe vremea studenției sale, luase vag parte la un început de mișcare „contrarevoluționară”. De ani de când stă aici, s-a înrăit. Comunismul? Nu interesează decât ce se întâmplă în Rusia, și acolo nu se întâmplă nimic. Lumea de azi? O nereușită biologică. Creșterea bruscă a taliei tinerilor este ceva morbid; pledoaria pentru

eros liber e semn de degenerescență a speciei; maladivitatea urcă în sistemul nervos, unde nu mai încap vindecare.

A doua zi asist la activitatea gospodărească a celulei. (Orice nou venit e lăsat o zi să se adapteze.) Pe urmă se încep „lecțiile“. Se învață orice, cu pasiune: anatomie elementară, fizică, istorie, teologie, dar mai ales limbi străine. Ceea ce mă izbește este nevoia de *exactitate* a celor din situația noastră. Oameni care nici acum nu puteau lega două vorbe în engleză știau perfect nu numai cele 11 substantive care fac pluralul diferit, dar și aproape toată lista verbelor neregulate engleze. Că se știa exact care sunt cele 7 minuni ale Antichității nu era de mirare. Dar oamenii de aci învățau conștiincios pe dinafară lista împăraților Romei sau numele și reședința principalelor familii din Renaștere, ca și succesiunea Părinților greci și latini ai Bisericii. Făcuse senzație în celulă cineva care le recitase lista dinastiilor chineze.

Nevoia aceasta de exactitate mi s-a părut atât de semnificativă – și nu numai pentru ei, ci și, poate, pentru mentalitatea omului modern –, încât, în momentul când a venit ora de conferință și mi s-a cerut, ca nou venit, să spun și eu ceva, nu m-am putut opri să vorbesc despre Exactitate și Adevăr în lumea contemporană, o temă care mă obseda de mult. („Bine că nu m-aude Alec“, mi-am spus.)

„Așa cum ni se întâmplă nouă aci, în închisoare, se întâmplă și lumii contemporane. Totul s-a surpat în jurul nostru: noi nu mai știm aci nimic de familie, n-avem profesii și activitate, n-avem nici măcar identitate, decât una elementară, a fizicului nostru subminat și a naturii noastre morale ultime, cât rezistă și ea. Unii dintre noi

nu știu nici măcar dacă au avut dreptate în ce au făcut, dacă au apărat cauze bune și dacă se află aici nevinovați sau cu un dram de vină, totuși. În haosul acesta în care suntem aruncați, vrem o siguranță, oricare. Ca un om care se prinde de un stâlp spre a nu-și pierde echilibrul, căutăm și noi stâlpi, certitudini, care sunt cunoștințele exacte. Vrem să știm ceva care *este* și care nu se schimbă, care nu depinde de capriciul oamenilor și al stăpânilor, ceva cum era gramatica aceea pe care și bietul Stalin, spre sfârșitul vieții, o recunoștea drept inatacabilă. Lista împăraților Romei e gravată în piatră. Noi și viețile noastre, în schimb, suntem – în clipa de față, cel puțin – simple nume scrise pe nisip.

Dar așa simte lumea de astăzi peste tot. Și ea e în închiisoare. Nu mai are ceruri și rude în ceruri, nu mai are în juru-i natură și divinități ale naturii, este singură, în prizorierat cosmic, încercând să evadeze de pe Terra sau măcar să comunice cu vecinul din cosmos, pe care însă nu reușește să-l găsească. Ea a terminat de mult cu miturile, spre a nu mai vorbi de superstiții și prejudecăți. A terminat și cu Adevărurile, fie că erau religioase, filozofice ori dogme necontrolate ale tradiției. Are în schimb atâtea mici adevăruri locale, încât se simte ca într-un haos. Atunci vrea *exactitate*.

N-a fost întotdeauna așa. Până la un moment dat, în trecut, culturile erau doar ale Adevărului, nu și ale exactității. Ele puneau pe om într-o stare de beție, într-un sacru delir. Nu numai culturile mitice sau religioase au fost toate așa, dar și orientările profane. Pitagoreismul este o formă de delir sacru; gânditorii presocratici sunt

ca și în transă atunci când spun că toate sunt apă, toate sunt aer sau toate sunt foc; iar Platon îți cere entuziasm pentru Idei, pe care le regăsești *acum* pentru că «le-ai contemplat în altă existență». Totul e delirant sub magia adevărului – până la Aristotel, care e primul gânditor treaz, sobru, orientat spre exactitate, din cultura europeană. (Alte culturi stau și astăzi sub beția sacră.)

Ca și noi, Aristotel nu se mai îmbată cu «adevăruri» și el s-ar simți foarte bine în lumea noastră. I-ar plăcea să vadă că, în sfârșit, lumea vrea peste tot exactitate, cum vroia și el. Mai bine de o treime din opera sa este o culegere de date de zoologie și botanică, în genul: «Greierii cântă prin frecarea unei membrane subțiri pe care o au insectele cu viață mai lungă în adâncitura de sub diafragmă.» Același Aristotel întreprindea o listă a zecilor de constituții din lumea cetăților grecești, ba încă – o culme a spiritului de exactitate – lista învingătorilor la Olimpiade. Vă dați seama ce era asta? Se ținuseră Olimpiade de câteva sute de ani, și el vroia să consemne[ze] miile de nume ale învingătorilor, pur și simplu.

Nu e de mirare că atâta exactitate – începând bineînțeles cu lista celor 10 categorii aristotelice, cu lista regulilor silogistice și lista virtuților – a impus veacurilor. Dar nu e de mirare nici că religia creștină, ca orice religie, a căutat să readucă delirul sacru și a mers până la a lua asupra-și exactitățile aristotelice, spre a le preface în Adevăr. S-a întâmplat ce știm cu toții în Evul Mediu. Pe urmă omul s-a trezit de-a binelea, ba cu iluminismul s-a dezintoxicat atât de radical, încât n-a mai suportat nici un fel de alcool

sau elixir al Adevărului. Au intrat în joc metodele propriu-zise ale exactității, pe care nu le aveau anticii: științele experimentale și matematicile. S-a terminat cu delirurile.

Dar spiritul de exactitate nu s-a mulțumit cu atât. Matematicile sunt tot ce avem mai exact pe lume și sunt la fel de solide ca piramidele, despre care se spune că vor dura până la sfârșitul Terrei. Acum, închipuiți-vă că cineva și-ar pune problema să *consolideze* piramidele. Ei bine, cu puțină exagerare, așa s-a întâmplat în cultura noastră: gânditorii și-au pus problema să facă *mai* exactă exactitatea, să asigure ce e sigur, în speță să fundamenteze matematicile. Și este ceea ce a încercat să facă așa-zisa «logică matematică». E drept că ea s-a încurcat în câteva paradoxes, dar spiritul de exactitate n-a cedat și nu poate ceda.

De altfel, spiritul exactității e activ peste tot, nu numai în științele exacte. Istoria, de pildă, nu se mai poate face fără exactitate. Omul nu mai suportă să nu știe exact ce a fost și cum a fost. Un istoric francez din veacul trecut, Ernest Renan, a vroit să vadă, exact, unde și cum a trăit Iisus Christos. Atunci s-a dus în locurile sfinte și a procedat științific la reconstituirea Evenimentului. Știți ce i s-a întâmplat? A găsit urmele lui Iisus din Nazareth, dar n-a mai găsit pe cele ale lui Iisus Christos.

Dacă în cultură e așa, în viață și în istoria trăită nu putea fi altfel. Nu mai e loc pentru utopii, și-a spus omul modern, cu riscul, totuși, de a le regăsi și el, ca paradoxele logicianului. Nu avem ce face cu socialismul utopic, ne trebuie un socialism științific. – Iată unde suntem, într-o cultură a exactității.

Dar despre această versiune a spiritului de exactitate nu mai trebuie să vă vorbesc. Știm cu toții, cei care trăim sub comunism, ce înseamnă planificare, cât de controlată e viața fiecăruia, cu ce «exactitate» se desfășoară toate, până și alegerile sau ședințele, și ce precis sunt sau vor să fie programate destinele copiilor noștri de către «inginerii sufletelor», cum spunea Stalin. Către ce? Nu o mai știe nimeni bine, căci asta ar ține de Adevăr – sau de mit. Deocamdată trebuie exactitate în istoria trăită, așa cum nu ne mai putem lipsi de ea în știința istoriei și în toate științele. Nici acestea din urmă nu știu unde trimit. Un mare fizician de azi spunea: «Noi știm acum că *nu* știm unde ne duce știința.»

Și totuși, oamenii de știință trebuie să meargă mai departe. Nu se mai poate fără exactitate, dar exactitatea goală e oarbă. Noi am văzut comuniști adevărați plângând: după teroarea și sacrificiile impuse unei generații, iar acum unei a doua, bilanțul e amar. Noi știm că Ernest Renan a plâns, în felul său, la sfârșitul vieții: în autobiografia sa, el mărturisea că *ces petites sciences conjecturales* care sunt științele istorice nu l-au dus nicăieri. Specialiștii știu că logicianul Frege a plâns și el, la capătul strădaniilor sale, când un logician mai tânăr, pe nume Bertrand Russell, i-a arătat că toată construcția lui e viciată de un paradox. Omul modern s-a dovedit extraordinar, cu spiritul său de exactitate. Dar, într-un fel, plânge și trebuie să te rogi pentru el.

E drept, în loc să admirăm și deplângem, totodată, pe omul modern, care a pus exactitatea în locul adevărului, ne-am putea gândi la soluția engleză. Englezii știu

ce fac: au lăsat exactitatea pentru mașină — pe care tot ei au inventat-o —, ca și pentru științele naturii, iar pentru viață și politică au păstrat pe «văzând și făcând», adică aproximativul. Londra, cu străzile ei strâmbe, a fost proiectată de un «arhitect beat», spun englezii singuri... Dar nu oricine are virtutea de a se comporta disciplinat în mijlocul dezordinii. De aceea valorile engleze supraviețuiesc, pe când pe celelalte exactitatea le-a pustiit.

Nu se poate trăi fără valori și fără un sens de adevăr. Dar oamenii de azi nu mai vor să se îmbete. Sau, dacă vreți, sunt beți și ei: de luciditate. Să ne rugăm pentru ei.“

— Și pentru comuniști? întreabă o voce.

Dintr-odată sunt descumpănit. Nu vor să *uite* nici ei. Crezusem că Alec nu e aici, dar el îmi apare brusc, în douăzeci și cinci sau treizeci de exemplare umane.

IX

De a doua zi sunt pus de colegii de cameră la turnatul apei pentru spălat, nefiind găsit destul de voinic pentru căratul hârdaielor sau alte însărcinări. Sunt surprins, încă de la început, să văd ce diferit se spală fiecare om, pe mâini sau pe față, și nu aveau să-mi trebuiască decât câteva zile ca să știu, uitându-mă doar la mâini, *cine* este cel care se spală, ba chiar ce fel de fire umană are. Se poate „ghici“ în spălatul pe mâini.

Când ne liniștim cu treaba, câțiva din cameră încep să mă încolțească cu întrebările, pentru cele spuse în ajun. „Ce e asta adevăr, dacă nu exactitate?“ „Cum puteți spune

că e totuna să fii închis sau liber?“ (Dar n-am vrut defel să spun asta!) Doar doctorul din pat cu mine pare să fie mulțumit de cele spuse. „E rău pentru toată lumea, deci e bine, e în ordine.“ În afara lui, mai capăt adeziunea unui tânăr fără studii, cu istețimea țărănească pe chipul lui, care declară că nu înțelege prea bine ce am spus, dar simte că *așa* stau lucrurile.

Scap de datoria de a da explicații doar pentru că este zi de „percheziție“. Suntem scoși toți afară, pe culoar și puși să stăm în șir, cu fața la perete, tot timpul cât ni se controlează paturile și efectele. Scena aceasta, cu capul la perete, pe culoar, îmi amintește de ceva dintr-o carte. Mi-e imposibil să găsesc care anume; abia după un sfert de oră, când suntem reîntorși în celulă, mi-amintesc despre ce carte e vorba, și atunci surâd.

— Ce râzi, mă, ăla de colo? întreabă un gardian, ce rămăsese în ușa ca să vadă cum ne refacem paturile și bagajele.

— Nu râd, surâd, spun eu prosteste.

— Ba ai râs.

— Am surâs numai.

— Ai râs! tună el și câștigă partida, căci îmi dau seama cât de absurdă e rezistența mea pe o asemenea temă. El reia:

— De ce ai râs?

Mă gândesc să nu implic vreun coleg în situația asta lamentabilă, și atunci spun adevărul.

— Mi-am amintit de o scenă asemănătoare dintr-o carte.

— Ce carte?

— *Zeroul și Infinitul* de Arthur Koestler.

— De cine?

Repet numele, care bineînțeles nu-i spune nimic.

— Și ce era în cartea aia?

Înghit în sec și simt că nu pot da îndărăt, nici inventa ceva.

— Era o scenă ca adineaori, cu deținuți puși să stea cu capul la perete, pe culoar.

— Ei și, ce e de râs?

— Nimic, doar că în carte scena se sfârșește altfel.

— Cum?

Imbecilul ăsta mă plictisește cu insistența lui. Să-i spun adevărul și să termin.

— În carte li se pune deținuților câte un revolver în ceafă.

Toată sala a înghețat. O clipă pare paralizat și gardianul. Pe urmă scoate un urlet: „Provocatorule!” și se repede la mine, trăgându-mă de veston până ce mi-l scoate. Apoi mă înhață de ceafă, strigând: „La izolare cu tine!”

„Izolarea” este o celulă întunecoasă, cu un fel de masă ori pat de piatră și cu o gaură în chip de W.C. Când ești la izolare, o zi nu capeți hrană, ci doar un castron de apă caldă la prânz, o zi capeți rația pe jumătate. Cum sunt în cămașă, încep să fac mișcări de gimnastică, spre a mă încălzi. După vreun sfert de oră e aruncat aci altcineva, tot în cămașă.

— Acum puteți să râdeți împreună, spune gardianul, încuindu-ne.

Mă uit la colegul de suferință, care într-adevăr surâde.

— Se mai întâmplă și d-astea, spune el prietenos.

— De ce v-au pedepsit? întreb în șoaptă.

— Mi-au găsit la percheziție un nasture de sîdef.

— Și?

— Păi nu știți? Cu un nasture de sîdef învârtit pe o sfoară se poate face o scînteie și aprinzi așa un rest de țigară sau focul din sobă, dacă s-a stins.

E mai expert ca mine și mă învață să ne așezăm pe patul de piatră, spate în spate, ca să ne încălzim. Începe singur să povestească:

„Sunt aici de doi ani și mai am încă trei motive de veselie. Aveam ședințe, acolo unde lucram ca economist, și bineînțeles ne plictiseam. Nici măcar la glumele oratorului de la cadre – căci, după cum știți, primiseră dispoziția să-și presare tartinele pe care le citeau cu câte o glumă – nu puteam râde. Atunci am învățat pe vreo 2–3 colegi să râdem gros, de trei ori: ha-ha-ha, la fiecare glumă. Râsul nostru a prins și toată sala l-a adoptat. Câtva timp a mers așa, dar la a treia ori a patra ședință responsabilul politic s-a sesizat. A anchetat cazul și a sfârșit prin a da de urma mea, căci eram cunoscut ca amator de pozne. Dându-mi seama că vor să mă aresteze, am fugit de acasă, dar întrucât nu vroiam să mă ascund la vreun prieten, ca să nu-l vîr și pe el în ghinion, am călătorit cu trenul în toate părțile țării, timp de vreo doi ani. Mă învățasem să nu mai plătesc biletul de călătorie și să fiu în tren ca acasă. Dar m-am plictisit și m-am predat. Am fost condamnat ca instigator și dușman al orânduirii populare.

În realitate, nu-mi place doar să râd, ci mă interesează și problema râsului. Începusem să mă ocup cu ea încă de afară. E o chestie și asta, cu râsul la om. Citind despre

râs și meditând, am văzut un lucru la care nu ne gândim întotdeauna: că omul râde mai ales, dacă nu exclusiv, despre om. Râsul e ceva social. Dar e și ceva extrem de personal, și pe linia *asta* m-a interesat mai ales, ca să cunosc oamenii. Cum râde fiecare? Începusem să țin listă: există râs homeric, râs din toată inima, cu hohote, din vârful dinților, râs ironic, sardonic, râs acru, amar sau galben; râs sub barbă și râs în barba cuiva, râs isteric, prostesc, inteligent, râs cristalin, înfundat... și câte altele, care ar merita să fie catalogate.“

„Firește, continuă el, e interesant să vezi și *de ce* râde lumea, ca și despre ce. Pe tema aceasta s-ar putea caracteriza chiar epocile istorice. De alte lucruri râdea omul medieval decât noi, sau decât omul antic. Începând să studiez chestiunea, am căzut peste cazul înțeleptului antic Parmeniskos, care a constatat la un moment dat că nu mai putea râde. S-a dus atunci la oracol să-i redea râsul, dar nu l-a recăpătat, și doar la întoarcere, văzând o stângace statuie de lemn a măreței mame a lui Apollo, a izbucnit în râs. Nu mai vorbesc de zeița Demeter, care, după răpirea în Infern a fiicei sale, Persephona, a rătăcit și n-a mai râs niciodată, până ce a văzut pe Baubo, soția gazdei ei, ridicându-și fustele. Trebuie să fie ceva în legendele acestea, așa cum e o problemă de ce râd galbenii mai puțin ca albi. Dar n-am mers prea departe cu investigațiile; în fond, problema despre ce râd oamenii și epocile este o chestiune de istorie a culturii și naturii umane, care mă depășește.

Pe mine mă interesează doar *cum* râd oamenii. Și cum râd nu în general, ci fiecare în particular. Dat fiind că

imit bine, făceam pe oameni să râdă imitând atât râsul tipurilor umane – vedeta, prostul, șeful –, cât și pe al colegilor sau al oamenilor zilei. Am trecut la felul cum râd eroii cărților și mă gândesc, când voi fi liber, să recitesc pe Dickens ori Balzac, spre a vedea cum râdeau eroii lor. Am ajuns așa la râsul personajelor istorice. M-am întrebat cum râdea Napoleon sau Ducele de Wellington, cum râdea Henric al VIII-lea sau cum râdea Philipponi, sfântul acela despre care se spunea că era vesel. Râsul lui Francisc din Assisi mi l-am putut închipui, căci era sigur râsul firesc al omului curat la inimă. Dar, când m-am gândit cum ar fi râs Iisus, m-am oprit.“

Am tăcut amândoi câtăva vreme. Era ceva interesant în ușurătatea aceasta care sfârșea în gravitate. Omul de care stăteam lipit părea să fie un ins „liber“. În orice caz, trebuie să fi fost desprins de orice.

— Cum ai putut suporta să rătăcești în tren atâta vreme? îl întreb.

— La început a fost admirabil. Gândește-te, să n-ai rădăcini nicăieri, să n-ai fixație, casă, slujbă, să n-ai nici măcar destinație în călătorie – ce libertate! Am simțit că toți oamenii sunt niște plante pe lângă mine. Economisem o mică sumă de bani, așa încât, cu pardesiul pe o mână și geamantanul într-alta, plecam în orice direcție. Bineînțeles că alegeam trenurile cu traseu lung și ieftin. Eram ca un spirit plutind liber printre ceilalți călători apăsăți de materie, de griji, de țință, cum erau. Am observat abia atunci toată prostia călătorului, prostia aceea de bolovan aruncat într-o apă curgătoare. „Asta e trenul pentru...?“ „N-am greșit direcția?“ „Unde să-mi pun

geamantanul?“ Nu știe nimic, nu pricepe nimic și singura lui reacție umană e spaima. Pe urmă, bolovanul se mai ușurează și începe să curgă și el, dar tot bolovan rămâne. Discutam cu oamenii, aflam de la ei ce mai e pe lume și uneori lucruri interesante despre ei, dar, în fond, îi sfidam cu libertatea mea. Ei vroiau și trebuiau să ajungă undeva. Atârnav, erau grei. Ce spaimă îi cuprindea când trenul avea câte o întârziere, care pentru mine era o binefacere! Mi se părea că am cu mine un aparat de zbor individual. Și cred efectiv că omul nu va călători fericit decât cu aparatul de zbor individual, ca păsările, nu în cuști, ca până acum, și pe căi ferate, pe șosele sau pe trasee aviatice dinainte date.

Totuși, nu pot ascunde că *participam* la viața nezburaătoarelor acestora lipsite de orice gratuitate care-s oamenii. Când se întâmpla câte o întârziere serioasă, comentam, recoltam informații și sfârșeam prin a protesta, cu o indignare mai mare decât a celorlalți. Eu aveam tot interesul să întârziem, și totuși simțeam uneori și eu nevoia de-a ajunge *precis* nicăieri. La capătul liniei coboram, căutam câte o odaie lângă gară, mă refăceam și apoi porneam iarăși la drum. Bani începeau să scadă. După vreun an, am început să călătoresc fără a mai plăti, „pe blat“, cum se spune.

— Cum se poate călători pe blat?

— Sunt două feluri de blat: unul aranjat cu conducătorii, celălalt la negru. Dacă vrei la negru, fără nici un aranjament, n-o poți face decât pe distanțe scurte. Trebuia să prefer aranjamentul. La capul liniei ferate, înainte de plecare, treceam pe peron și priveam atent pe conducători.

După tipul lor uman, îmi dădeam seama dacă lucrul e de încercat sau nu. De obicei călătoream în clase inferioare, care sunt mai pline; dar câte un conductor mă lăsa, în schimbul unei sume mici, să dorm în clasa I, lua bilete de la cei ce coborau și-mi vâra unul în buzunar. În caz de inspecție, puteam spune că am depășit stația dormind. Altul îmi lua buletinul de identitate la el, spre a putea spune inspectorului că urma să-mi facă proces-verbal. Cu trenurile supraaglomerate era bine, dar asta nu se întâmpla mereu. Când eram mai mulți, mai ales studenți, era mai liniștitor: conductorul ne anunța când vine supracontrolul. De controalele unuia singur scăpam. Greutatea era când se făcea control „în clește“, cu doi revizori la capete, care te prind la mijloc. Îi auzi țâcănind și fugi de la unul la altul. În disperare, te urci pe acoperișul vagonului și te dai jos mai în spate. Odată m-a prins cineva de mână, căci trenul tocmai pleca. Era inspectorul chiar. Altă dată m-am nimerit lângă un grup de excursioniști sovietici. M-am făcut că sunt și eu excursionist, vorbind rusește cu ei pe cât mă pricepeam. Au înțeles ce vroiam și m-au salvat. Mi-au spus că și la ei se practică sportul acesta și că ei numesc pe călătorii clandestini „iepure“.

Și, într-adevăr, asta e partea proastă, că te simți ca un iepure. Îți trebuie o atenție prea mare și nu poți intra în convorbire prelungită cu nimeni, nu poți citi o carte, nu te poți cufunda în gânduri. Chiar independent de riscurile mersului pe blat, viața mea începuse să fie una de iepure. Ce aveam eu din libertatea pe care mi-o luasem? Aveam numai fuga. Puteam fugi oriunde, atâta tot. După doi ani mi se făcuse dor de scaune, de covoare și de oameni,

de alt fel de oameni decât cei spectrali pe care-i întâlneam în tren. Mi se făcuse dor de arbori care să stea pe loc și de iarbă. M-am predat.

— Cred că n-ai găsit multe covoare aici în închisoare, spusei eu.

— Nu, răspunse el (și simțeam că o face cu un zâmbet), dar am păstrat un covor fermecat, gustul zborului. Chiar și aici, printre oameni atât de apăsăți, mă simt o ființă mai ușoară. Încerc să fac pe oameni să vorbească, să viseze. N-ai simțit și dumneata cât de mult și bine se poate visa aici?

Peste trei zile ne-am despărțit.

— Caută-mă când ieși, mi-a spus el. Mă numesc Ernest. Întreabă doar de Ernest la Primăria Capitalei, Serviciul Economic, toți mă cunosc.

— De unde știi că ai să fii reprimat în post?

— Sunt sigur de asta. Au nevoie de oameni ca mine: eu sunt vesel și fac pe oameni să râdă. Lumea *lor* e atât de tristă...

X

Toți din celulă mă primesc cu afecțiune când mă întorc printre ei. Mă compătimiseră pentru naivitatea mea cu cartea lui Arthur Koestler, și acum le inspiram un plus de încredere. Mă trezesc întrebând pe doctor ce a făcut rândunica. „A renunțat să-și facă aici cuibul“, îmi spune el. Păcat, ar fi fost totuși o dovadă că nu era rău nici aici, îmi spun.

Doctorul îmi povestește că, nemaifiind vorbitori, a trebuit să țină el o conferință. Le-a vorbit despre explozia demografică, dar a reușit până la urmă să-și ridice toată sala împotriva-i.

— Cum asta? îl întreb.

— Am vorbit deschis, fără prejudecăți umanitariste. Am arătat că se vor produce, probabil, *două* explozii demografice, nu una singură, și că, dacă prima va fi suportabilă pentru umanitate, a doua va fi sub toate raporturile insuportabilă.

— Care e a doua? îl întreb.

— Vă spun îndată. Despre prima explozie demografică am aflat cu toții câte ceva și, chiar aici, fiecare nou-venit mai informat ne vorbește despre îngrijorările pe care și le fac occidentalii. Până și în ipoteza limitării nașterilor de acum înainte, sporul de populație, până la finele veacului, va deveni apăsător. Eu am raționat așa: dacă sporul acesta brusc de populație riscă să fie un rău pentru umanitate, să ne amintim care-i e cauza. Toată lumea o știe: scăderea mortalității infantile. Ce e mai logic, atunci, decât să suspendăm îngrijirea medicală a nou-născuților timp de 2, 3 sau 5 ani? Unde mai pui că ar intra în joc selecția naturală.

— Dar e criminal, spun eu.

— Așa au zis și colegii noștri.

— De altfel, îți amintesc de vorba unui om de știință contemporan, care arăta că tot ce e progres în umanitate s-a făcut *împotriva* selecției naturale.

— Am revenit, reia doctorul, asupra acestei chestiuni și am recunoscut că, în definitiv, e vorba de câteva

miliarde de oameni *tineri*, care vor ști, cu energia lor, să găsească soluții. Dar ce ne facem cu a doua explozie demografică, cea a bătrânilor?

— Ce vrei să spui?

— Iată, până acum populația a crescut mai mult din afară, prin apariția unor ființe noi. Acum va crește și dinăuntru, prin nedispariția ființelor vechi. Este aproape sigur că viața omului se va prelungi până pe la 120–140 de ani. Dar dublarea vârstei înseamnă dublarea populației. Din păcate, viața se va prelungi – deocamdată, cel puțin – ca bătrânețe. Asta seamănă (le spuneam colegilor noștri) cu povestea din Antichitate a unui frate de-al lui Priam, mi se pare, care obținuse de la o zeiță viață veșnică, dar uitase să ceară și tinerețe, așa încât rămăsese bătrân în eternitate. Să ne întrebăm: 3 miliarde de oameni tineri sunt suportabili pentru umanitate; sunt însă la fel de suportabili alte 3 miliarde, și încă de bătrâni?

Vedeți, medicina, cu tot cortegiul ei de științe auxiliare ori învecinate, a triumfat. Și-a luat, într-un fel, revanșa asupra ironiilor la care a fost supusă de atâtea ori (ca meteorologia, astăzi) de un Molière, de pildă, sau de către cei ce nu uitau că strămoșul chirurgului a fost bărbierul. Acum medicina a triumfat; dar oare n-a triumfat ea *prea bine*, tinzând să prelungească viața dincolo de limitele ei firești? Trebuie atunci făcut ceva. În fond, printr-un consens în interesul umanității, medicina ar putea să *nu* pună încă în aplicare mijloacele ei de prelungire a vieții. Nu toate progresele sunt date în vileag imediat: se pare, de pildă, că există deja aparate de zbor individual, dar le țin secret militarii; sau ploaia artificială și atâtea altele. În

schimb, medicii, ca și fizicienii, nu țin nici un secret. Dacă *pot* prelungi viața, o vor face. Deci trebuie întreprins ceva ca să-i împiedicăm, deocamdată.

„Vrei să punem pe bătrâni în pom și să scuturăm pomul?” m-a întrebat cineva.

Atunci m-am iritat puțin, continuă doctorul, și am spus: „Nu, ci trebuie doar să-i facem să se urce singuri în pom. În fond, problema are să se pună abia peste 20, 30 de ani, când vom fi și noi bătrâni. Eu spun: trebuie să înțelegem că vom fi supranumerari și că vom polua viața spirituală, politică, culturală, gustul public, istoria. Până nu se va găsi și soluția de prelungire a vieții *active*, bătrânii cu „înțelepciunea” lor vor trebui să ia ei înșiși măsuri. Pentru o bucată de vreme, n-ar fi rău să se găsească justificări nobile sau cine știe ce semnificații etice și religioase pentru dreptul la sinucidere, de la o anumită vârstă. Dar problema poate fi pusă și altfel: secole de-a rândul, tineretul a fost îndemnat să fie gata a-și da viața pentru ceva ori altceva, pentru „patrie” de cele mai multe ori, dar și pentru idealuri sau scopuri mult mai discutabile. Războaiele s-au făcut cu hecatombe de tineri. Nu se poate cere bătrânilor să facă și ei puțin „eroism”? Între timp, se poate face – cum am auzit că și fac unii japonezi – sport de performanță la bătrânețe, dar în masă și obligatoriu. Asta le-ar putea grăbi infarcturile.

Aci toți cei din sală m-au oprit să continui, admite doctorul. Teologul de colo, care stă acum de vorbă cu tipul acela nițel agitat, mi-a spus: „Nu e nevoie să devenim câini dacă stăm în închisoare.” Avea într-un fel dreptate,

recunosc, dar admite și d-ta: nu trebuia spus lucrurilor pe nume?

Mă uit la el și încerc să văd dincolo de pojghița asta de cruzime.

— Știi ce ți-aș face când te-ai libera și ar urma să ți se dea un post? Te-aș trimite ca medic într-un sanatoriu de geriatrie. Sunt sigur că ai fi plin de devotament față de bătrâni.

— Poate, din interes științific pentru problema bătrâneții, spune doctorul, surâzând.

— Ce e asta „geriatrie“? intervine tânărul de la țară, pe nume Matei, care-mi ascultase conferința despre exactitate și care ne ascultase și acum vorbind.

Părea că vrea să învețe cât mai multe. Îi traduc pe înțelesul lui cuvântul. Încep chiar să vorbesc cu el, bucuros să mă destind puțin, după conversația cu doctorul. Matei nu e înrăit de închisoare. Dimpotrivă, îmi spune că, deși închis pentru a doua oară, a revenit aci cu oarecare bucurie: venea la „Universitate“! Nicăieri ca aci nu aflate de atâtea cărți, filme, de atâtea științe și limbi. Acum învăța 4–5 limbi deodată, bineînțeles prost, dar le învăța.

— De ce nu înveți una sau două bine?

— N-aș putea, căci n-am școală destulă. Dar vreau să pot intra în contact cu oricine, ca marinarii aceia care au călătorit mult. Îmi plac oamenii și îmi place varietatea lor. Poate ajung și eu în lumea largă. Dar poți călători și stând pe loc, ca negustor, de pildă. Eu am trăit din plin bucuria comerțului, și de asta am ajuns de două ori aici. Nu pot lucra în fabrică sau în birou; fac orice ca să lucrez în libertate. La 14 ani am plecat de acasă spre oraș; în

marginea lui, pe un maidan, un grup de tineri tocmai făceau două echipe de fotbal care să joace pe bani. Am intrat și eu într-una, am pierdut jumătate din banii pe care-i aveam cu mine și am nimerit la tatăl unuia din coechipierii mei, care avea un atelier de cizmărie.

M-am speriat, la început, când am văzut că un simplu pantof e făcut din 24 de piese, cu 24 de denumiri diferite. Pe urmă a devenit ceva monoton. Nu mai suportam viața sedentară de atelier. Am încercat ceva mai special: să plec singur, cu un minimum de unelte și materiale, în căutarea clienților, așa cum fac cumpărătorii de haine vechi. M-am ținut special după unul din aceștia o zi întreagă: a strigat „haine vechi cumpărăăm“ de vreo mie de ori, cred, dar nu l-a chemat nimeni să-i vândă. Bănuiesc că mergea prea repede sau că, mai degrabă, se afla în treabă, având în realitate cine știe ce alte combinații. Eu am început altfel: să merg agale, să intru în vorbă cu câte un copil sau o femeie care stăteau în poartă, să-i întreb apoi dacă n-au încălțăminte de reparat, și începeam astfel să am oarecare rezultate. Trebuie să-ți *invenți* clienții, să le creezi o nevoie, asta e arta comerțului. Uneori eram invitat și la masă. În orice caz, stăteam de vorbă cu tot felul de oameni în timp ce le reparam încălțăminte. Totul a mers bine până ce am nimerit într-o familie de cizmar și am întrebat dacă nu au ceva de reparat. M-am trezit la poliție, apoi condamnat pentru practică ilegală și vagabondaj. Când am ieșit de sub o scurtă detențiune, am fost trimis la o fabrică.

Aici în fabrică – urmează cu istorisirea Matei – cred că am înțeles de ce lumea de azi, de pretutindeni, nu e

bună. N-aş fi rămas multă vreme acolo dacă munca de fabrică nu mi-ar fi dat dreptul să urmez nişte cursuri serale şi să mai învăţ astfel carte. Dar, în fond, nu mi-a părut rău nici de fabrică. Întâi am înţeles un lucru: că în fabrică, în *orice* fabrică, nu se poate lucra cu bucurie. Asta e ceva grav – mi-am zis eu – pentru lumea de azi; este ca şi un blestem care apasă asupra fabricii. Bucuria este, nu ştiu cum, niţel strâmbă, pe când în fabrică totul e în linii drepte. Nu e vorba doar de fabricile de încălţăminte, unde nimeni nu mai lucrează la un pantof întreg, ci doar la câte una ori câteva din cele 24 de părţi; dar, cum ziceam, în orice fabrică e rău. Omul pune în mişcare maşina, pe urmă maşina îl mişcă pe om. Păi, dacă maşina e aşa grozavă, mi-am spus, de ce să nu facă ea treaba singură?

— Aşa se şi întâmplă azi, îl întrerup eu; se ajunge la industrii automatizate.

— Am auzit şi eu, ba chiar cred că abia atunci are să se vadă şi toată bunătatea, şi toată răutatea maşinii. Dar acum am văzut doar feţele ei rele. Mai întâi, vasăzică, te face să munceşti fără bucurie (meşterul meu cizmar mai fluiera câteodată când bătea cuie; aici nu cântă nimeni); pe urmă, maşina răsuflă altfel decât omul, care mai stă, mai suspină, mai schimbă o vorbă. Dar este mai ales ceva, un fel de poluare – cum se zice azi –, nu numai a aerului ori a lumii înconjurătoare (treaba lor cum s-or descurca), ci o poluare a sufletelor. N-am văzut nicăieri mai multă invidie ca în fabrici, la muncitorii lor. Ei fac atât, câştigă atât; totul e măsurat. Dar alţii de ce să câştige la liber? zic ei. Au început-o cu negustorii, au continuat cu medicii şi au ajuns la chelneri şi frizeri. De ce să li se dea bacşiş?

Ei, muncitorii de fabrici, au rămas oropsiții soartei, și așa vor rămâne cât vor fi fabrici în lume.

— Fii liniștit, intervine și doctorul, numărul muncitorilor de fabrică se micșorează tot mai mult, ca și al plugarilor de la țară. Spunea cineva, în trecere prin camera noastră, că în Statele Unite, de câțiva ani deja, mai bine de 50% din populația muncitoare e ocupată *nu* cu producția de mărfuri, ci cu „prestarea de servicii”, adică în școli, în spitale, în bănci, în magazine. Dar țin să-ți spun că nici acolo lumea nu e mulțumită!

— O fi intrat spiritul fabricii în ei, replică Matei.

Îmi spun: cum au putut închide comuniștii asemenea oameni curați la inimă? Cum de nu au încercat să facă aderenți tocmai din ei? Matei îmi spune că, la proces, procurorul l-a denumit: trădător de clasă. „Ce ai să faci când ai să ieși?” îl întreb. „Am să trădez mai departe, dacă nu mă lasă în pace. Lor nu le mai face nimeni nimic. De ce fac ei război la toată lumea?”

Mă ridic să mă mișc puțin. Plimbându-mă printre paturile suprapuse, aud frânturi de convorbire între teolog și tipul de lângă el, care-mi păruse nițel agitat. Nu mă pot reține – după câțiva ani de stat singur în celulă sau doar în doi și regăsind acum un grup de oameni – să mă simt atras și eu de varietatea exemplarelor umane: Ernest, doctorul, Matei, bineînțeles Alec... Mă plimb de câteva ori prin culoarul dintre paturi, dar teologul simte că, de fiecare dată când trec pe lângă ei, ceva mă atrage să întârzi, ascultându-i.

— Uite, îmi spune el la una din opriri, vino să cunoști și dumneata un om cu totul special, pe inginerul Goldstein.

Stă să discute teologie cu mine, fiindcă vrea să se creștineze. Poate mă ajuți dumneata să-l înțeleg, căci eu nu pricep bine ce vrea cu asta.

Inginerul îmi întinde mâna; o clipă nu mă privește în ochi, rușinat parcă, apoi mă învăluie cu o privire bună.

— Cum o să înțeleagă ce vreau, spune el, dacă nici eu nu știu bine ce să spun? M-aș creștina din dragoste pentru poporul evreu.

Teologul se uită la mine ca și cum ar spune: vezi și dumneata ce mai e și asta. Mă așez lângă ei și ascult...

Ce curioase sunt întâlnirile astea în închisoare: nu stai lângă un om, stai lângă o viață. Dar e ceva răsturnat în timp și răsturnat față de viața însăși, ca în viziunea Profetului aceluia din Vechiul Testament, unde casele încep să se reînsuflească. La început aci, în câte o cameră ca asta, stă un schelet lângă un schelet. Primul schelet spune ceva: își dă astfel o voce. Al doilea schelet întoarce țeasta spre el: își dă o privire. Primul inventă o mână, celălalt, o altă mână. Un schelet pune pe lume o mamă, altul, un frate. Uneori două schelete se iau la ceartă, capătă pumni, mușchi și inventă bătaia. Viața aci se reface, parcă, bucată cu bucată. Zgâlțâi puțin un schelet, și vezi ieșind din el, ca dintr-o cutie mecanică, o dragoste, o slujbă, doi copii, un revolver uitat în pod, o sentință capitală comutată în muncă silnică pe viață. Zgâlțâi un altul, și ies din el, ca sub un ochi magic, mari orașe ale lumii, imagini de vis, apoi un început de contrarevoluție, un câine de vânătoare credincios și o sfidare la adresa comuniștilor. Carnea și viața se așază pe schelete treptat, ca într-un joc de cuburi, aducând nasturi, guri, umblete, atitudini. Uneori nu sunt

cuburi destule, și scheletul rămâne cu părți neacoperite: fără nas, fără umblet, fără ticuri, fără ideal de viață; pe când alteori sunt piese prea multe, astfel că, după ce ai sfârșit prin a reface cu ele o viață reală, trebuie să alipești de ea o viață posibilă, două, trei, cu delirurile și plinătatea „netrăitului” lor. Câte o umbră, ca scheletele de aci, ia în mână toată istoria lumii și dă cu ea de-a azvârlita.

Inginerul Goldstein nu poate ieși de sub fascinația condiției de a fi evreu și se simte *răspunzător* pentru destinul poporului său. E singurul popor care a transformat înfrângerile cele mai catastrofale în victorii, dar și singurul – spune el – care face din victorie o înfrângere. I se pare de necrezut ca poporul său, care a dat lumii Universalul, să se retragă acum așa de mult în particularul său. A dat lumii toate bunătățile și a păstrat pentru sine ce e mai amar. Inginerul nu-și „înțelege” poporul, și asta îl fascinează. Toate națiunile au un spațiu stabil, o istorie, creații proprii, o bucurie și o oboseală. Poporul său n-are nimic din acestea; a dat tuturor, dar n-are drept mare creație proprie decât o carte, Vechiul Testament, pe care de altfel i-au confiscat-o alte popoare, spre a face din ea minuni de artă, istorie și înțelepciune, cum n-a știut să facă el. Abia și-a făcut un Templu, că a și fost dărâmat. N-a avut nici o bucurie plină, dar nici nu ostenește să vrea, să spere, să lupte – pentru ce?

„A dat – continuă inginerul Goldstein – cele două mari religii jumătății acesteia, hotărâtoare 2 000 de ani, a lumii; a dat creștinismul și, indirect, dar singur, islamismul. Să lăsăm deoparte islamismul, care a luat parcă tot ce era fanatic în religia iudaică. Însă ce splendid dar

a făcut el istoriei cu creștinismul, în care n-a vrut să se recunoască nici la început, când putea pune mai bine pecetea lui – în loc s-o facă evreii grecizați, ca Pavel, și apoi grecii înșiși –, nici mai târziu, când creștinismul a fost acceptat de Roma și când poporul evreu putea să aibă întâietate, ca popor ales, acceptându-l. N-a vrut să fie *primul* popor al lumii, asta e de necrezut. A vrut cumva să fie singurul? singurul mântuit?

Pe urmă a venit altceva. După ce a dat umanității noastre Universalul religios, a pregătit timp de 2 000 de ani Universalul laic. Ce e Universalul acesta? Să fii în diaspora, dar peste tot acasă; să faci comerț, și nu agricultură; să folosești banul, și nu bunul; să faci socoteli, și nu judecăți de valoare; să fii rațional, și nu emotiv; să faci matematică, să ai spirit abstract, să vrei o umanitate deschisă, prin rațiune, și masonerie, nu una închisă de fanatismul religios; să traduci în toate limbile, să interpretezi orice, să apropii națiunile, să faci «Internaționale»; să vezi era mașinistă ca o școală a omenescului, nu ca o înfrângere sau sublimare a naturii; să termini cu natura pe toate planurile: economic, politic, religios, artistic, filozofic; să spui *Deus sive humanitas*, nu *Deus sive natura*, ca evreul eretic Spinoza!

Toate astea au fost obținute în 2000 de ani. În 1945, după uriașele sacrificii suferite sub răbufnirea naturii bestiale împotriva omului rațional, evreii mei cuceriseră iarăși întâietatea în lume, dându-i Universalul laic în versiunea lui cea mai pură: înfrățirea oamenilor ca ființe raționale. Există versiunea Internaționalei marxiste, dată tot de spiritul evreu; o putea lua în mână pe aceasta, luminând-o.

Dar exista versiunea, mai puțin iritantă pentru restul lumii, a unei comunități supraistorice raționale. Nu spun că președintele O.N.U.-ului ar fi trebuit să fie în fiecare an un evreu; dar *secretarul* ei permanent trebuia să fie un evreu. Nu se putea altfel, dacă evreul este «liantul» lumii și dacă e singurul în măsură să interpreteze acest nou Testament.“

„Și ce a făcut poporul meu? încheie inginerul Goldstein. A făcut un stat național, a reînviat o religie locală și o limbă locală; vrea să reinvente o natură locală; ba mai mult, după ce obținuse un tip de om eliberat de animalitate, cu creierul cel mai apropiat de creierul electronic, iată-l acum reintegrând umanitatea iudaică în animalitate, vigoare, forță și spirit combativ.

Eu nu știu dacă, astfel, poporul evreu nu cumva pregătește un al *treilea* Universal umanității, peste alți 2000 de ani. Dar mă întorc la cel dintâi pe care l-a dat lumii, și cer să mă fac creștin spre a mă putea ruga pentru sufletul poporului meu...”

XI

Astăzi ni s-au dat 125 g de pâine în loc de 100. Toate lecțiile de dimineață, în așteptarea ieșirii la solar (o curtică împrejmuată cu ziduri înalte), sunt suspendate, spre a comenta în comun evenimentul. Cele 25 g în plus nu înseamnă eliberare, nu înseamnă nici măcar calorii destule, dar sunt 25 g *în plus*. Alături de alte plusuri, infinitezimale și ele, cele 25 g atârnă greu și hrănesc bine.

E ceva feeric cu binele, în regimurile astea comuniste: vine lent, dozat, dar irezistibil, când vine (din păcate numai până la un prag). Fiecare zi îți aduce sporul ei: un brânci mai slab din partea gardianului, câteva boabe de fasole în supă, un ziar uitat ca din greșeală, un „ce credeți, mă, că mie-mi place?“. (Spre sfârșitul șederii mele, un anchetator avea să facă ceva de necrezut: să-mi dea mâna.) Toate se acumulau voluptate cu voluptate. E fericirea în tranșe. E drept că și răul vine sub comunism așa, în tranșe, și e infernal. Nu numai că fiecare zi își aduce privația și interdicția ei, dar simți cu luni înainte că ai să fii arestat. Vezi cum se rostogolește lent stânca spre tine și o privești hipnotizat venind. Toți spun că ar fi preferat ca răul să vină întreg de la început, nu în doze mici, și poate au dreptate. Dar ei vor ca binele să vină brusc, și nescotesc astfel, cu nerăbdarea lor, admirabila reacție în lanț a binelui. O asemenea dezlănțuire reținută e o adevărată școală a atenției pentru faptul mărunț; e o inițiere la viață. Ce preț are viața dacă nu ai acces la infinitezimalul ei?

Când suntem scoși la plimbare, nu ne duc în solarul obișnuit, ci într-o curte mai mare, cu puțină iarbă. Iarbă! E o zi frumoasă și, spre surprinderea noastră, ni se cere să ne scoatem tunicile și cămășile. Niciodată la solar nu ne îngăduiseră așa ceva. Trupurile noastre livide sunt, acum, o ofensă adusă luminii. În timp ce ne uităm mirați unii la alții, apar câțiva ofițeri cu o doamnă. E o doctoriță, care ne ia tensiunea. Cineva a aflat: ne vor întreba dacă vrem să mergem la muncă. E limpede că nu ne obligă și asta ne dă speranțe de bine. Aproape toți însă am vrea să mergem. Doar Matei refuză ideea: „Prefer să rămân la

Universitate. Munca de felul ăsta prostește pe oameni. Acolo sunt *eu* mai deștept decât colegii mei, și asta nu-mi place.”

Când îmi vine rândul, aflu că am tensiunea 9 cu 6. Doctorița clatină capul. O aud spunând unui ofițer: „Ar mai trebui toți lăsați vreo lună-două, să se refacă.”

Aceste triste figuri și fapte ce suntem au vroit să combată nu o revoluție, căci aceasta e ceva fantomatic, ci regimul adus de cea mai mare armată din lume la ora aceea. Ele ar face-o încă! dar ca și Don Quijote, care în fața tabloului Sf. Gheorghe sau al Sf. Martin simțea că aceștia *știuseră* ce aveau de cucerit, pe când el nu știa, nici noi nu mai știm bine. Un singur lucru știm sigur: că nu ne place *asta*. Probabil că toată lumea, inclusiv comuniștii, s-ar putea bate spre a schimba sau măcar corecta regimul, doar pentru că urăște viața și lumea. Dar celelalte regimuri îi calcă pe urme. Unii de aici reproșează lumii libere că n-a făcut ea, în condițiile ei, comunismul. Însă vina ei e alta, mai gravă: că n-are nici un model de oferit; doar câteva mari ispite. Lumea de peste tot e astăzi vrăjită în urât. Dulcinea pe care Sancho, exasperat, i-o arată lui Don Quijote, sub chipul unei fete de țară întâlnite pe drum, cu două însoțitoare, există cu adevărat, dar e vrăjită în urât. Abia acum, când lupta nu mai are sens, când lumea liberă și-a dat și ea urâtul pe față, o contrarevoluție în numele libertății ar avea grandoare: ai lupta pentru scoaterea lumii de peste tot de sub vraja urâteniei.

„Aș vrea să vă repovestesc *Don Quijote*“, spun după masă în celulă, când mi se cere să vorbesc.

— Uite ce-i, intervine teologul, ne-am săturat de cărți și filme.

— Dar e vorba despre *noi* în cartea asta, stăruie eu.

— Ne-am săturat și de noi, cu donquijotisme noastre!

Teologul este cel dintre noi care a luptat efectiv împotriva regimului. Are un plus de siguranță și autoritate în tot ce spune: „Am vrea să știm ce e de făcut. Vrem soluții practice. Știm bine că Don Quijote rostește vorbe adânci – țin minte ce sfaturi dă lui Sancho când acesta e numit guvernator –, dar, dacă ar fi fost să guverneze el în cele 3 zile, ar fi făcut-o mai rău decât Sancho. Asta e problema: ce facem, nu ce suntem și ce spunem. Cum se poate face un stat ca lumea?”

Ce miraculos se refac resorturile omului. Abia ne-au dat 25 de g de pâine în plus, și luptătorii aceștia învinși se și gândesc că vor avea răspunderi de învingători într-o zi. Un stat? Un stat ca lumea?

Mă întorc spre teolog: „Cunosc o singură stupiditate mai mare decât statul ideal: armata ideală. Dacă statul și armata sunt *ideale*, ne-am curățat. Sunt probabil și astăzi germani care-și spun că, oricum, a fost ceva extraordinar ca armata lor să reziste lumii întregi în două rânduri. Ei și? Dacă o armată e atât de bună încât insuflă toate delirurile, atunci ea devine un blestem. Dacă un stat funcționează prea bine ca stat, e o pacoste pentru individ. Dar toate utopiile despre stat vor asta. Umanitatea a avut noroc că n-a încercat nimeni să realizeze *Republica* lui Platon: totalitarismele veacului nostru nu sunt nimic pe lângă ea. Ori de câte ori aud pe cineva plângându-se că nu capătă pașaport, îi spun că în statul lui Platon omul nu poate

ieși din cetate până la 50 de ani, și chiar atunci doar cu o misiune specială. Noroc că statul va dispărea într-o zi, după câte spun comuniștii. Din păcate, nu se știe când.”

— Tocmai de aceea, replică teologul, trebuie să creăm între timp state *suportabile*. E ceva de neînțeles cu statele noastre: am văzut cu toții oameni mergând cu bucurie la război, dar n-am văzut pe nimeni mergând cu bucurie la fisc. De ce? E, totuși, același lucru în joc, cetatea, statul.

Observația teologului îmi pare interesantă. Încerc o explicație: „În fond, la război te simți un supracetățean, pe când la fisc ești un simplu cetățean. Ar trebui ca statul să creeze supracetățeni și în timp de pace. Sau aș spune așa: statul e silit să îngrădească individul, dar ar trebui să elibereze «persoana».”

— Astea-s vorbe, spune teologul. E cum spunea Nietzsche, că statul trebuie să fie o pepinieră de genii. Foarte frumos, dar cum? Să spunem ceva concret, nu doar în general ce ar trebui.

Mă simt strâns cu ușa. În fapt, eu am o idee, dar mi-a fost rușine s-o împărtășesc vreodată cuiva, în toată naivitatea ei. Utopia mea, totuși, are un merit: că nu aduce nici o răsturnare, e aplicabilă oriunde și nu cere decât câteva carnete și o dispoziție administrativă.

— Am imaginat un mijloc, încep eu, și trebuie să vi-l spun, oricât de fantezist ar părea: „creditul nelimitat”. Imaginez un stat al creditului nelimitat, unul în care, la început, câteva sute de cetățeni, apoi câteva mii, în fine, Dumnezeu știe câți, vor avea dreptul la un carnet de cecuri.

— Cum carnet de cecuri?

— Carnet, ca un bogătaş care poate plăti oriunde orice sumă; numai că, aici, suma *nu* ar fi limitată, cum e totuşi la un milionar.

— Cum, dar e o nebunie. Să dai unui cetăţean mijlocul de a cheltui mai mult decât un milionar?

— Nu va cheltui nici cât o leafă bună ori două, dar va avea *nelimitatul* de partea lui şi dintr-odată va da de ruşine pe bietul milionar.

— Totuşi nu dispune de bani, ca el, spui d-ta.

— Nu dispune, pentru că omul nu are nevoie de prea multe; dar îi e destul să ştie că *poate* dispune de orice, ca să se liniştească şi să-şi vadă de treabă.

— Şi ce câştigă societatea cu asta?

— Tocmai aici e problema: ea începe să se definească, sau să se echilibreze şi vertebreze, prin cei pe care-i creditează. Începe să ştie ce fel de oameni vrea să pună pe lume. Nu vi se pare curios să ştim să alegem pe Miss Austria sau Miss Europa, dar nu şi exemplarul reuşit al unei societăţi? Prototipuri de frumuseţe avem. N-am putea avea şi de omenesc? Poate că unul din lucrurile ce au riscat să dezechilibreze societatea americană a fost anarhia prototipurilor. Spre ce să tinzi? Ce reuşită să obţii? Şi de aci, toţi idolii aceia luaţi de-a valma, din rândul eroilor, al aventurierilor, al „regilor” cremei de ghetă sau al vânzătorilor de ziare ajunşi preşedinţi de republică. Dar idolii aceştia nu puteau fi şi prototipuri, căci reuşita lor era limitată şi adesea strict personală. Singura reuşită deschisă acolo, şi la dispoziţia oricui, era aceea a banului, care e tristă. În lumea veche, prototipul părea să-l dea aristocraţia, dar era limitată şi ea şi în orice caz lipsită de

un mesaj uman adevărat. Dacă deci un stat are răspun-
deri, dincolo de cele administrative sau naționale, el ar
avea-o pe cea de a produce și sprijini oameni aleși.

— Pensii de merit sau favoruri s-au acordat în toate
timpurile, spune cineva, căci între timp ne ascultau și alții.

— Dar nu e vorba de pensii, ci de *investiții*; nu de
răsplăți, ci de credite. Selecțiunea ar trebui făcută în rândul
unor oameni tineri, între 30 și 35 de ani, adică aflați la
vârsta când promisiunea lor umană e afirmată, dar neîm-
plinită. S-ar alege, la început, 2–300 de tineri din aceș-
tia, cărora, odată cu mijloacele materiale, li s-ar da și toate
libertățile. Ar trebui preferați mai puțin oameni tineri cu
talente excepționale – artiști, matematicieni, fizicieni sau
poeți, oameni care-și creează singuri locul, cu singula-
ritatea lor –, cât ființe cu o dotație umană *completă*, inte-
lectuală, morală și practic creatoare. Am alege, din orice
domeniu de activitate și cercetare, oameni ce ar fi dovedit
până la vârsta aceea că vor și pot să dea, cu demnitate,
un sens creator vieții lor. I-am autoriza să-și aleagă locul,
să-l schimbe când ar crede de cuviință, să călătorească
unde ar simți nevoia, să-și valorifice gândurile și să-și
crească copiii cum ar vroi. Le-am da carnetul de cecuri
și le-am spune: „dispuneți și faceți ce vreți.“

Din clipa aceea, s-a întâmplat în celulă ceva care mi
s-a părut extraordinar: ideea mea a încetat să-mi apar-
țină. S-a transformat, nu știu cum, într-un obiect de joacă,
de ceartă, de fabulație și delir pentru toți. Poate sub efectul
plusului de pâine sau al soarelui și speranțelor trezite
la viață, poate sub magia creditului „nelimitat“, oamenii
mi-au apărut cuprinși de foamea ideii, cum nu mai

întâlnisem. Toți făceau proiecte și distrugeau proiecte. Ceva mi s-a părut bun pentru ideea mea: faptul că – simțeam limpede – *fiecare* se considera vizat, întrebându-se parcă dacă el însuși merită sau ar fi meritat un carnet de cecuri. De aci desigur izvorau și reacțiile lor, pozitive sau negative.

— Eu n-aș primi carnet de cecuri, spuse unul.

— Ba ai să primești dacă ți se dă.

— N-am să primesc. Eu vreau să-mi câștig banul *meu*.

— Ce e asta, banul d-tale? Abia așa ar fi al d-tale, dacă prin viața pe care ai dus-o până la 30 de ani ai merita să fii creditat.

— Să fiu creditat, adică să fiu un cobai? Eu vreau să fiu liber, domnule, vreau să fac ce-mi place.

— Păi tocmai asta ți se îngăduie cu creditul nelimitat, să faci în sfârșit ce-ți place.

— Mie mi-ar plăcea să-mi cumpăr un yacht.

— D-tale *nu* ți-ar plăcea să-ți cumperi un yacht, ci doar să te plimbi cu el din când în când, ceea ce e perfect onorabil.

— Ba nu, aș vrea să fie yachtul *meu*, să-l echipez cum vreau, să-l vopsesc cum vreau.

— Se poate, dar atunci n-ai împlinit încă 30 de ani.

— Ba am împlinit 40.

— Nu, îți spun eu, n-ai încă 30 de ani. N-ai avea nici dacă ai spune că ai vrea un castel după gustul d-tale sau tablouri de Rembrandt și Turner, pe care să le admiri doar d-ta și eventual câțiva prietenii! E ceva schimbat în lume. Noi știm azi că gustul, capacitatea omului de a se desfăta și rațiunea nu sunt confiscate de o clasă, necum de un

om; și știm încă mai mult, că nu-ți plac lucrurile tale, în fond, *dacă* nu le plac și altora.

— E adevărat, intervine Matei, am constatat și eu că, dacă mireasa nu place altora, nu place până la urmă nici mirelui.

— Bine, dar vă dați seama ce anarhie ar fi dacă o serie de oameni ar fi lăsați, ba chiar plătiți să facă ce le place?

Acum interveni teologul, care în fond declanșase toată povestea: „Eu cred că amicul nostru, când visează un stat care să spună câtorva sute de oameni «dispune și fă ce vrei», regăsește – fără să știe sau fără să vrea – vorba Sf. Augustin: «iubește și fă ce vrei». Vorba asta a părut și ea nebunească; dar noi știm care-i e sensul, anume că tocmai acela care iubește cu adevărat nu mai face «ce vrea, ci doar ce trebuie, fiindcă orice dragoste e până la urmă dragoste către Dumnezeu. Oamenii pe care societatea i-ar credita nelimitat ar avea o răspundere nelimitată».”

— Dar cum să-i alegi? Chiar dacă n-ar fi decât 300 la început, trebuie să le știi viața, să le știi promisiunea, să vezi dacă nu sunt prost însurați – căci nevestele, respectiv bărbații celor ce au carnet de cecuri pot strica tot jocul –, să apreciezi dacă dotația lor umană interesează cu adevărat societatea etc. etc. Cine-i alege și cum? Prin bilețele, ca pe regina balului?

— Îngăduiți-mi să vă spun cum cred că s-ar putea face începutul, încerc eu să intervin. Dar, spre bucuria mea, altcineva îmi ia vorba, căci părerile *mele* nu mai contează acum.

— Să presupunem, spune celălalt, că alegerea primilor 300 s-a făcut, în orice chip; că, dintre aceștia, 50 sau 40

sau 30 nu sunt rău aleși. Vă dați seama că s-ar constitui astfel *nucleul* pentru dezvoltarea „statului cu credit nelimitat”? De aici încolo știm cine ar credita pe alții, cine ar face să decadă din condiția de creditați pe cei care s-ar dovedi nedemni, cine ar controla, cu discreție, dar fermitate, pe ceilalți, așa cum se controlează pe ei înșiși. De altfel, ar intra în joc și opinia publică...

— Mulțumesc. Să fiu cu steaua în piept și să mă controleze oricine, când mănânc la un restaurant mai bun, ce mănânc și ce beau, fiindcă o fac pe socoteala lor?

— Nu e nevoie să ai stea în piept, căci de *undeva*, dinăuntru, dacă nu de afară, măsura ar ști să vină.

— Chiar mi-ar plăcea, spune cineva din cameră — contabil de profesie —, să verific anual conturile unui „creditat”.

— Dar atunci nu e chiar un privilegiu să fii creditat, spune cel cu yachtul. Dacă stau toți cu ochii pe tine, și mai ai și ochiul interior, ce viață de om e asta?

— E o viață de om, sau atunci suntem niște netrebniți, hotărăște, cu judecata sa categorică, doctorul. Dacă nu suntem în stare să suportăm răspunderea de a fi oameni, sub solicitarea și cu sprijinul societății, atunci...

— Atunci să facem ca existențialiștii, sare cineva, să ne tânuim pentru condiția umană.

— Ba nu, atunci merită să ne sinucidem în masă, decide doctorul.

— Bine, bine, toate astea sunt frumoase pentru individ, sau persoană sau cum voiți să-i spuneți. Dar ce schimbă ele în stat?

— Cum ce schimbă? îi explică altcineva. Dar schimbă totul. Pentru un stat capitalist, e un teribil corectiv, aş spune chiar o biciuire: gândiţi-vă cât se zvârcolesc oamenii ca să câştige cât le trebuie, şi chiar mai mult decât le trebuie, dar niciodată destul, după ei, lăsând ca tot restul — cinste, omenie, cultură, creativitate — să fie secundar sau să vină „de la sine“, în timp ce aci *restul* acesta ar fi principalul şi banul ar veni de la sine, fără crispă şi întotdeauna cât trebuie. Dar pentru un stat comunist ar fi un şi mai mare corectiv: aci, unde oamenii sunt deposezaţi cu sila, aşa încât la orice nivel li s-ar reda dreptul la posesiune, el să nu-i mai intereseze, aci, aşadar, unde omul este tutelat în toate felurile, ca un minor, ce mare binefacere ar fi să-i dai credit *nelimitat* nu numai pe linia banului, dar şi a libertăţii sau demnităţii de om!

— Eu mă mai gândesc la ceva, spune un profesor. Chiar dacă n-ar fi mare lucru de capul celor creditaţi, încă funcţia lor educativă ar fi extraordinară. Nici un părinte nu şi-ar mai creşte copilul altfel decât cu gândul de a obţine carnetul, dacă numărul celor creditaţi nu e limitat; şi cred că mulţi tineri, după excesele primei tinereţi, s-ar gândi, spre 30 de ani, cum să obţină calificarea. Societatea ar avea condiţii princiare spre care să tindă.

— Dar, în definitiv, ce ar face prinţii ăştia?

— Ba mie asta-mi place, că nu ştim limpede *ce* ar face, spune altcineva. Noi nu ştim ce poate da omul sub o solicitare care să nu fie îngust profesională. Statul, care de obicei închide vieţile oamenilor, spunând, parcă: „*Tu* ai să faci asta, *tu* ai să fii asta“, ar veni, pentru o dată, nu

doar să tolereze libertatea omului, dar chiar s-o susțină, cu mijloacele sale. Omul era liber doar la scara individului. Acum ar fi liber la scara societății.

— În fond, ar fi normal ca din rândul acestor elemente creditate de societate să se aleagă și conducătorii ei politici...

În momentul acesta, când partida părea câștigată pentru „statul creditului nelimitat“, un gând subtil și sumbru trece prin mintea inginerului Goldstein.

— Așadar, construiți un stat care să elibereze persoane care, la rândul lor, să gândească un nou stat? Vă acord că oamenii aceia ar fi buni. Dar ce vă garantează că statul făcut de ei nu va fi rău?

Un fior mă trece, la amintirea *tiraniei celor buni* din istorie. Ce știm într-adevăr despre omul cuprins de furia puterii? Aș vrea să-mi retrag proiectul, dar acum e prea târziu. Teologul spune: „Uitați ce, Domnilor, statul acesta este în orice caz o bună temă de discuție. Propun să facem comisii care să cerceteze fiecare aspect al lui: modul de constituire, problemele administrative, funcția în economie și producție a unor exemplare atât de libere și mobile, rolul lor educativ și conducător, limitele creditului nelimitat etc. etc. ... Nu credeți că – în lipsă de altceva – e bine să discutăm organizat?“

Inginerul Goldstein se apropie de mine: „Nu te-au lăsat să povestești pe *Don Quijote*, dar tot despre Don Quijote ai vorbit“, îmi spune el.

Inginerul Goldstein n-are dreptate: n-am vorbit despre Don Quijote, cel mult am *inoculat*, fără să vreau, pe Don Quijote în câțiva oameni din cameră. Dar dacă mă gândesc mai bine, mi-a ieșit altceva, un lucru ce mi se pare mai de preț: o reușită de ordinul „secretariatului“. Denumesc prin „secretariat“ afirmarea organizată de sine prin alții, până la pierderea de sine *în* alții. N-am cum să numesc asta decât „secretariat“.

Toate virtuțile au în ele ceva prea personal: bunătatea, echitatea, curajul, înțelepciunea, altruismul poartă de obicei asupra altora, dar te definesc pe tine. De aceea orice virtute e impură: riscă orgoliul. Rămâi o persoană, căci *tu* ești cel care dai, așa cum tu ești autorul faptei în genere. Nu te dizolvi în Marele Tot. Aci însă, cu secretariatul – adică prin punerea organizată în mișcare a altora –, te dizolvi în micul tot pe care l-ai făcut cu puțință.

Ce era nefast în *Don Quijote* este faptul că acolo nu apărea nicăieri echipa. Idealul însă este echipa, ca o creație autonomă, care să rodească apoi mai departe, *fără* tine. Numesc capacitatea de-a crea așa ceva o virtute, fiindcă ea cuprinde în sine deopotrivă dăruirea și renunțarea; și o văd deasupra celorlalte virtuți nu numai pentru că înfrânge, mai mult decât oricare alta, trufiile persoanei, dar și pentru că este deschisă, ca viața. Aci nu mai este în joc un automatism moral: solicitare – replică (iată săracul, iată pomana); aci e ceva care se naște, crește și poate să nu moară dacă este un lucru bun.

Secretariatul... I se atribuie lui Stalin o butadă plină de sens, în rău ca și în bine. Au existat trei ere în istoria umanității, ar fi spus el: matriarhatul, patriarhatul și secretariatul. – Așa este, în fond, de la economia agrară matriarhală până la societatea de manageri, sau de supratehnicieni, a lumii de mâine. Dar perversiunea adevărului acestuia apare atunci când secretarul se face conducător, când e *prim*-secretar, rege. În fapt, „secretar“ trebuie să fie cel ce se ascunde, se „segregă“, în sensul că nu iese la iveală. Este o siluire a limbii și spiritului să spui „prim“ secretar. Secretar general, da; dar prim? Ar trebui să spui *ultim*, secretarul fiind tocmai energia difuză, lipsa de identitate a centrului, acel Unu multiplu, visat încă de gânditorii antici și operând, acum, în perfectă modestie și supunere. Ce va ieși din opera pe care o pun eu în mișcare? Își spune un bun secretar general. Noi trăim în acest splendid ceas istoric al secretarilor care, când nu au impertinența de-a fi primi, reprezintă fermentul și cimentul lumii de azi.

Așa, în mic, mă trezesc acum că fac, cu ideea mea, ceva să fermenteze aci, în celulă. Voi avea câteva zile fericite și, aş spune, curate moralicește. Îmi vor face *alții* „statul cu credit nelimitat“. Atunci, făcă-se gândul meu și piardă-se în voia lor. Îmi vine iarăși în minte Alec: l-aș fi prins oare în toată lucrarea asta? Poate că, prin alții, aş fi reușit ceea ce nu puteam obține eu singur de la el: să-l fac, la cei 22 de ani ai lui, să se gândească a merita într-o zi creditul nelimitat.

De bucurie, mă hotărâsc să-l „aduc“ pe Alec printre noi, în camera aceasta delirantă, făcând a treia mișcare de gimnastică, cea pe care mi-o oferise el, ca un cadou,

la despărțire. Este ora potrivită, imediat după spălatul de dimineață.

Mă duc în dreptul geamului deschis, pun mâinile în șold și ridic genunchiul drept. Nu ajunge chiar până la piept, cum vroia Alec. Ridic mai ferm piciorul stâng și-mi ating pieptul, dar violența mișcării îmi aduce parcă o turburare internă. O durere în stomac mă cuprinde și simt tot mai clar că s-a întâmplat ceva cu intestinele mele. Mă așez pe pat; mă ridic cu greu când vine schimbul gărzii și mă reaşez, crispat.

— Ai ceva? mă întreabă teologul; de ce n-ai cerut să ieși la vizita medicală?

Rog pe cineva să semnalizeze. Gardianul vine la vizetă și eu spun: „vă rog să mă scoateți la vizita medicală.“

— Prostule, dacă n-ai cerut la schimb... Acum stai și boleşte până mâine!

Am stat și într-adevăr am bolit până a doua zi. „E probabil o ocluzie intestinală“, spune doctorul din celulă, aflând ce simt.

Mi-e tot mai rău și, din considerație pentru suferința mea, colegii de cameră nu reiau dezbaterile pe tema statului cu credit nelimitat, singurul lucru care, totuși, m-ar mai fi însuflețit. Toată promisiunea de fericire secretarială a pierit, dintr-odată. Au să reia ei discuția? N-au s-o reia?

Când sunt luat a doua zi la spitalul închisorii, abia mai pot umbla. Constat că chirurgia ce urmează să mă opereze este un tip gras. Nu știu de ce, am încredere în medicii grași. Poate pentru că bănuiesc despre un chirurg gras că face mai puține mișcări inutile și operează mai sigur.

Îmi palpează acum stomacul umflat și spune de la început: „volvulus intestinal“.

„Volvulus“, mă gândesc. Ce denumire frumoasă! Îmi vine în minte, din anii de liceu: *volvo-volvi-volutum-volvere*. „Volută“ vine de aci. Cât de distins vorbesc medicii și ce încântare să ascuți doi medici tineri...

— Ți-e frică? mă întreabă doctorul, văzând că bolborosesc ceva.

— Mă gândeam la „volvulus“, spun eu.

— Da, e destul de serios. Dar cum dracu' ai făcut?

Își lăsă capul pe pieptul meu, ca și cum ar vroi să mă ausculteze, dar mă întreabă în șoaptă, ca să nu audă gardianul: „Te-au bătut rău?“

— Nu, spun eu, am făcut singur o mișcare de gimnastică mai violentă.

— Asta-ți trebuia, când aveai intestinele căzute de slăbiciune, spune doctorul.

— Așa mă învățase Alec, spun eu ca pentru mine.

— Cine e Alec, soția d-tale?

— Nu, răspund eu, Alec e și nume de băiat. E un coleg tânăr care m-a învățat să fac mișcarea de gimnastică.

— N-a fost prea inspirat, spune doctorul-chirurg. Ei, acum să vedem ce e de făcut.

Pe masa de operație mi se dă să inhalez oxigen, și asta-mi aduce dintr-odată o stare bună. Jumătatea de jos a corpului e anesteziată. În globul alb al lămpii sub care stau, văd un abdomen desfăcut, în care se lucrează; dar asta se întâmplă *acolo*. Am o stare tot mai bună, sub oxigen, și oarecum luciditatea detașării de propria mea ființă trupească. Între timp chirurgul, care este asistat de un al

doilea doctor, nespecialist, spune: „vezi, este de trei ori răsucit. Dacă mai întârzia câteva ore...”

În definitiv – mă gândesc, detașat cum mă simt –, de ce oare obsesia asta cu *le roi se meurt*? De ce tânguital acesta universal uman, pe care numai extraordinarul talent al lui Ionesco l-a putut umple de sens: „ne stingem, ne stingem!” Fiecare dintre noi, oameni de serie cum suntem, ne simțim un rege, și regele se vaită că se stinge. Poate că dezastrul ar fi, dimpotrivă, ca regele să *nu* se stingă. Și dezastrul ar fi nu numai pentru umanitate, cum spunea doctorul meu din celulă despre explozia demografică a bătrânilor, ci și pentru fiecare dintre noi.

Cum de nu vede regele că a și murit, de la un ceas al vieții încolo, în zone întregi ale ființei sale? Și ce e grav nu e atât că murim fizicește cu fiecare ceas al vieții, cum s-a spus, ci că murim spiritualicește de la un moment dat, în așa fel încât ar fi insuportabil pentru noi înșine să nu sfârșim. Dacă ești lămurit cu înzestrarea ta umană, liniștit, îți dai seama că viața ta intră în repetiție de la un moment dat, ca un mecanism stricat, fie într-o zonă, fie într-alta a ființei tale spirituale. Și ce e altceva moartea decât recăderea într-o inerție de ordinul repetiției? Bietului rege din noi îi devine mai insuportabil că se repetă decât că i se spune, din afara lui: „oprește-te odată!”

Faci *aceeași* declarație de dragoste, dacă ești Don Juan: ai murit. Ai același fel de a te spăla pe dinți, de-a aborda oamenii, de-a ataca situații noi ale lumii, dai același sfat și te desfeți cu o aceeași tristă bucurie. M-am trezit, în câteva zone din viața mea, că nu mai sunt capabil de noutate. Într-o bună zi am să simt că fac un același tip

de secretariat și că, astfel, m-am stins odată cu ceea ce mi se părea că am mai bun în viață.

De altfel, „moartea“ nu e numai intrarea în repetiție; mi se pare că este și regăsirea acelorași praguri sau limite. Încerci să înțelegi ceva într-un domeniu oarecare al vieții. Renunți fiindcă simți că ai ajuns la un prag. Mai târziu revii, dar te oprești la *același* prag. Sunt oameni, de pildă, care nu pot trece de un prag în învățarea unei limbi sau în inițierea într-o știință. Inteligența și memoria lor nu scad, poate, cu timpul, dar nici nu cresc. De trei ori în viață m-am apucat de matematici, dar m-am oprit tot *acolo*. Există un „acolo“ al fiecăruia, adică o graniță a ființei lui spirituale, a capacității lui de receptare și, în fond, a condiției lui umane. Vorba cuiva: „oamenii de știință trebuie să moară, pentru ca știința să progreseze.“ Altminteri ei ar ține-o pe loc, cu autoritatea și limitele lor.

Ei bine, dacă limite sunt, este moarte. Nu ai dreptul să trăiești dincolo de înregistrarea limitelor proprii, care sunt și forme de pasivitate, nu doar de afirmare a ta; căci de la un moment dat nu mai ești receptiv decât pentru un număr restrâns de lucruri și, oricât ai călători, nu mai „vezi“ nimic nou. Un singur lucru ne-ar mai îndreptăți, în ceasul acela, să cerem prelungirea vieții: biata curiozitate. Aveam un prieten care spunea: „Meriți să trăiești ca să citești în fiecare zi gazeta.“ Dar mai merită să trăiești?

Va fi altfel, poate. Vom avea, prin revoluția asta tehnico-științifică, un spor de memorie și unul în facultățile noastre de cunoaștere și asimilare. Vom învăța limbi dormind, vom face asociații de idei tot mai neașteptate, vom înregistra, cu mașinuțele adaptate la organismul

nostru, senzațiile cele mai diferite. *Perfect*, atunci vom avea dreptul să trăim mai mult. Dar acum nu-l avem. Desfid pe oricine de *astăzi* să producă titluri pentru o supraviețuire peste cei 80 de ani legiuți.

O, știu bine cât l-ar fi interesat pe Pascal să vadă cum arată lumea de azi, a mașinilor de calcul imaginate întâi de el, ca și a reflecțiunii morale, ilustrată tot de el; cât l-ar pasiona pe Arhimede o carte elementară de fizică sau pe Faraday și Maxwell electronica. Dar nu-mi simt personal nelimitarea lăuntrică și nu țin că și-o simte cineva, după precedentul lordului Rutherford, cel care dădea modelul atomului, dar care spunea că energia atomică nu va putea fi eliberată niciodată; sau după exemplul lui Einstein, care se bloca și el undeva în fizică. Cât despre filozofi, istorici sau economiștii de azi – vai în ce mecanism stricat, în ce repetiție oarbă nu intră și ei, de la un moment dat!

Aud vag vorbindu-se. Chirurgical care mă operează explică medicului celuilalt: „Cred că scapă. N-a trebuit să tai decât 12 cm din intestin. Uite, problema acum, când se coase intestinul la loc, este să faci așa ca vinișoarele dintr-o parte să vină în prelungirea vinișoarelor din partea cealaltă. Trebuie să procedezi în așa fel, încât organismul să nu înregistreze că ai făcut o rezecție în el.”

Nu cumva, mă gândesc eu, civilizația toată este un fel de-a *trișa* cu natura? „Să nu înregistreze...” Aș vrea acum să dorm, în plină euforie, sub oxigenul ce inhalez, dar sora nu mă lasă. Probabil că, spre a trișa în chip eficace cu natura, nu trebuie s-o adormi, fiindcă pe urmă, când se trezește, se supără că ai ciopârțit-o. Poate că de aceea

victoriile de azi ale oamenilor sunt aproximative: ei au narcotizat cu-adevărat natura și au făcut ca ea „să nu simtă“, în loc să-i dea cu degetul peste obraz, din când în când, și să-i vorbească prietenește, așa cum face sora de caritate acum cu mine, ca să nu adorm...

XIII

[Capitolul acesta a fost trimis de autor, din țara sa, de cinci ori – prin poștă, ca toate celelalte –, dar n-a ajuns la destinație niciodată, iar manuscrisul din țară s-a pierdut și el.

Autorul își amintește că descria în capitolul acela cei doi ani pe care i-a petrecut în celulă singur, la început ca fiind convalescent, după ieșirea din spitalul închisorii, apoi deoarece era prea slăbit spre a participa la opera de „reeducare“ ce se întreprindea în închisori în anii aceia, în vederea eliberării deținuților politici, pe care o ceruse și obținuse în principiu U Thant, secretarul de atunci al O.N.U.-ului.

La început, singurătatea totală i-a fost autorului o încântare. Ce blestem devine ea, totuși, când constăți că nu poți să-ți dai singur un conținut de viață mai plin! Poate că tehnicile spirituale din Orient știu cine să populeze singurătatea – prin pădurile Indiei sau chiar în închisorile Europei de Est –, dar autorul acestor pagini nu le cunoștea. Cu *Exercițiile spirituale* ale lui Ignațiu de Loyola sau cu *Meditațiile* lui Descartes pe care le avea în minte n-a reușit să facă mare lucru. A încercat apoi, cu

câteva fire de paie din salteaua de pe patul de ciment, ruptă într-un colț, să „facă“ o geometrie, ca Pascal copil, sau să regăsească una, cunoscută fie și pe sfert, calculul vectorial, de pildă. Nu a reușit mai nimic, iarăși.

Atunci omul își cere iertare că există. „Doamnă – îți spui – sau Maică Natură, șterge-mă de pe lista civilă a celor ce există și acordă iertare spermatozoidului care m-a făcut cu puțință, că s-a grăbit să ia locul altui spermatozoid, poate sortit să ducă la o ființă mai vrednică decât mine!“

Într-una din acele clipe, gardianul a deschis vizeta și a dat autorului acestor pagini primul volum din *Operele complete* ale lui Marx. Avea să i le dea în continuare, volum cu volum.]

Când am ieșit din spital, mi-a fost clar, deși eram singur în celulă, că se schimbase ceva în lume și că schimbarea era în bine. Mi s-a dat hârtie și creion, la început doar ca să-mi fac pe larg autobiografia. (Poate mai era ceva de aflat!) M-am precipitat să scriu, dar am văzut degrabă cât de vide sunt viețile noastre. Deși mulți își scriu amintirile cu plăcere și cu un secret orgoliu, în fapt e un teribil supliciu să-ți refaci în gând viața, cu ocaziile ei pierdute și cu stupiditățile ei. Ce interesantă e viața proprie! Am suferit, descriindu-mi-o, mai mult decât în cele câteva dăți când am fost bătut.

Îmi aminteam chiar cu oarecare plăcere de una din bătăi, care-mi fusese administrată ca să spun „tot“, ca acum – dar cu alte mijloace –, când desfășuram, pe

200 de coli mari, o viață anostă de intelectual. Fusesem întins pe podea cu fața în jos, îmi pusese ră o bucată de piele pe părțile moi ale spatelui, iar voinicul care ținea în mână un bici gros, cu noduri, îmi dădea câte două lovituri. Prima era, nu știu cum, mai suportabilă, dar a doua, care cădea cam în același loc, era tare greu de îndurat. Nu-mi dăduseră mai mult de opt sau zece, totuși întreg corpul meu se reînvi gorse, parcă, și – aproape că mi-e rușine s-o spun – când m-am întors în celulă am avut o digestie mai bună decât oricând.

E curios ce legătură are spiritul cu trupul. Ori de câte ori am o idee mai bună, resimt o fericire în tot corpul, inclusiv stomacul. Dar acum, când îmi scriam biografia, ce indigestie mă încerca! Singurul lucru pe care l-am scris atunci cu plăcere a fost prima jumătate de pagină, oarecum provocatoare într-un regim socialist, în care descriam felul cum apărusem pe lume. „M-am născut – scriam – ca un protest: mama mea a valsat la un bal o noapte întreagă spre a mă pierde, dar eu m-am înverșunat să apar pe lume. Probabil de aceea – adăugam eu – sunt atât de încăpățânat și câteodată impertinent.“ Restul autobiografiei era proza însăși. Cred că e una din cele mai aspre pedepse să pui pe oameni să-și facă autobiografia – și de altfel așa s-a și întâmplat prin părțile acestea ale lumii.

Mi-am dat seama atunci, refăcându-mi viața, cât de vană este, într-un sens, filozofia europeană, singura de care mă ocupasem și în spiritul căreia scriam. Nu te învață nimic, deși cred pe de altă parte că fără ea nu poți gândi nimic articulat, nimic care să „țină“ rațional, în nici o cultură a lumii. (Vorba lui Goethe are sens pentru oricine:

„Nu mă pot lipsi de filozofie și nu am ce face cu ea.“ Din păcate pentru el, se *lipsise* de filozofie după moartea prietenului său Schiller, și avea să plătească pentru asta. Filozofia europeană nu te învață nici măcar să meditezi, căci nu-ți oferă nici o tehnică spirituală.)

Cu *Meditațiile...* lui Descartes, pe care le cunoșteam bine, am văzut de la început că nu am ce face. M-am gândit apoi la *Meditațiile spirituale* ale lui Ignațiu de Loyola, încercând cu vagi amintiri să fac exercițiile de imaginare organizată pe care le preconizează (să vezi concret pe Christ, cu sudoarea pe frunte, ducându-și crucea etc.), dar nici ele nu mă puteau duce nicăieri. Probabil erau bune, ca efort de meditație, numai pentru fixarea imaginației (*le péché de distraction*, spun catolicii francezi) și spre a nu lăsa memoria, atât de capricioasă și tiranică, să-ți arunce înaintea, în conștiință, toate ororile, aș zice toate lăturile ei. E parcă în noi un diavol care, atunci când omul e singur și neocupat, vine să-și bată joc de toată neputința noastră. Câte o amintire dezgustătoare refuză să se retragă în cloaca ei din subconștient și, cu cât vrei să *nu* gândești acel lucru anumit, cu atât îl faci să devină mai rezistent, ca microbii de azi cu penicilina.

Poate că alte școli europene de înțelepciune să fi dat tehnici spirituale mai adecvate: steinerismul, guénonismul... Dar ce sărăcuțe s-au dovedit a fi și ele! Dac-aș ști măcar puțină Yoga. Dar ce m-a speriat întotdeauna în gândirea indiană – cea care a dat matematicilor cifra zero – este că *anulează*, mai degrabă decât să edifice. Mă rog, o părere și asta...

Nu știm mai nimic despre viața spirituală aci, în Europa. Vom întâlni în curând asiatici, mari sau mai de rând, care știu câte ceva despre spirit (nu doar despre intelect) și care, pe deasupra, își pot cu ușurință însuși tot ce credem noi că avem mai bun: matematicile, fizica și tehnica noastră. Ce antimister, matematicile astea! Ele sunt misterul religios întors pe dos. Toate culturile au avut mistere și inițiere, cu simboluri încărcate de înțeles și de un bun echivoc. Noi singuri am descoperit (sau valorificat) simbolul descărcat de sens, simbolul pur, semnul matematic. Că joaca asta cu figurile și semnele (mai târziu cu structurile) a fost la început simplă joacă o spunea un geniu matematic ca Pascal, care, invitat fiind de un matematician al timpului să se întâlnească în nu știu ce oraș din Franța, îi răspundea ceva în genul acesta: „Da, bucuros, dar să vorbim de lucruri serioase, nu de matematici.“

S-a întâmplat pe urmă ceva – în afară sau chiar înainte de aplicarea matematicilor la fizică și tehnică –, probabil captarea singurului mister care mai putea opera în lumea asta profană: captarea *infinitalui*. Matematicile noastre s-au acreditat și aplicat, dincolo de geometrismul antic, numai pentru că au îmblânzit infinitul (cu calculul infinitesimal), apoi pentru că au trișat cu el (Cantor și teoria mulțimilor). Abia de la îmblânzirea infinitului începe delirul matematic. Dar, iată, e un delir care stă la îndemâna oricui, chiar și a negrilor cu cercei în buză.

E totuși un fel de-a vorbi să pretinzi că matematicile „stau la îndemâna oricui“. Ce nu înțelege matematicianul, când îl rogi să meargă mai lent cu demonstrațiile sale ca să-l poți urmări, este că îți trebuie o anumită *animalitate*

spre a face bine matematici: o „bossă“, cum spunea frenologia, așa-zisă știință a spiritului, sau o protuberanță craniană în plus, sau cine știe ce încrețire a materiei cenușii. Îți trebuie ceva ca animalitatea pianistului ori a pictorului. Chestia cea mai „rațională“ a culturii cere și cel mai mult talent irațional. (Vai de poporul lui Israel – vorba inginerului Goldstein –, care a vândut această animalitate superioară pentru animalitatea de primă instanță. Dacă lucrurile continuă așa, imaginez un ceas în care evreii – cel puțin cei din Israel – nu vor mai ști bine nici tabla înmulțirii.)

Cât despre câte unul ca mine, pot spune că-mi voi sfârși viața cu tristețea de-a nu fi fost matematician. Mă silesc acum, în singurătatea în care mă aflu și cu resturile de hârtie la îndemână, după ce mi-am terminat și predat autobiografia, să fac puțină matematică de unul singur. Nu spune oare Platon, în absolut, că divinitatea, rămasă singură, geometrizează? Să încerc și eu, ca un omuleț, să descopăr sau măcar să redescopăr (ca Pascal copil) puțină matematică. Știu, de pildă, începutul calculului vectorial. Iau din saltea câteva fire de paie – căci hârtia mi se termină repede și nu pot spera că mi se va da alta, deși aveam să fiu dezmințit în curând – și încep să lucrez. Mă împotmolesc de la primele teoreme. Cum a făcut Descartes să scoată din nimic (ca și *dans un poêle*, cum spunea el singur, într-o odaie cu sobă-cuptor, unde era încartiruit pe iarnă ca... ofițer), din nimic, adică dintr-o joacă cu axe de coordonate, geometria analitică? O reiau, căci îi știu perfect începutul, dar mă opresc iarăși, deși mai am loc să scriu pe marginea câtorva coli de hârtie unele formule regăsite.

Trec atunci la „topologia“ modernilor. Poate ar fi ceva de încercat cu ea. Știu că topologia e „știința cauciucului“ (sau era, până să devină o disciplină abstractă la culme), adică a figurilor răsucite oricum, care păstrează totuși anumite relații constante. Dar și de astă dată ceva – ca o femeie frumoasă mult râvnită – mi se refuză statornic. Știu perfect că după ce ai „avut“ matematicile, ele nu mai sunt interesante („Cine știe cât fac unu și cu unu știe tot ce poate cunoaște spiritul uman în această privință“, spunea Descartes), ca bieteile femei care nu sunt decât frumoase. Dar ce suferință să *nu* le poți avea!

Ca o binecuvântare, mi se dă într-o zi, prin vizetă, primul volum al ediției complete din operele lui Marx și Engels. Înțeleg că mi se vor da toate, rând pe rând, dacă vreau. Mă avânt în lectură – cititul, singura formă de viață spirituală a europeanului! – și, cu toate că traducerea e făcută după versiunea rusă, unde lipsesc paginile adânci din *Manuscrisele economico-filozofice*, sunt încântat. Îmi place cu-adevărat Marx? Să fi ajuns eu în situația aceasta de-a săruta mâna care m-a lovit? Sau mai degrabă sărăcia mea lăuntrică, incapacitatea mea de-a geometriza, medita și crea în gol mă fac să simt drept o binecuvântare până și lectura aceasta, în măsura în care e vorba de hârtie *imprimată*, așadar, pentru mine ca european, de adevăr, de viață? „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața“, spusese omului european Cartea, de câteva veacuri...

Citesc febril primul volum al ediției, și încă de la capătul lui înțeleg ceva care-mi pare esențial și pentru reușita marxismului și pentru lamentabila lui nereușită ideologică pe lângă cei care sunt *siliți* să-l învețe. Doctrina

aceasta nu poate avea sens decât: sau pentru cei fără cultură, cărora le dă câteva lozinci, în speță pentru masele de muncitori din fabrici și numai pentru ei; sau are sens pentru cei care au întârziat mai mult în cultură. E sau ceva elementar, sau ceva prea rafinat. La nivelul mijlociu nu rezistă. Dar, după victorie, tocmai la nivelul mijlociu este predată doctrina – și de aci catastrofa ei în conștiințe. În loc ca oamenii să fie lăsați să *sfârșească* la ea, ei încep cu ea, continuă cu ea și rămân la ea, fiind siliți să treacă examene și să învețe legi (ascultați: legi în filozofie!), sau uneori crezând chiar că înțeleg ceva și explicându-ți contradicția dialectică în sensul că un același lucru poate să fie și să nu fie: „Uite, tovarășe, pălăria asta *este*, dacă o duc la spate, nu mai este.” Am încercat să spun unui asemenea propagandist că mai degrabă ar putea folosi, pentru contradicția dialectică, vorba unui umorist francez, Allais mi se pare: „Ce trist este să știi că un pahar pe jumătate plin e un pahar pe jumătate gol.” Dar el mi-a replicat că asta e o vorbă pentru bețivani, care nu se potrivește cu morala proletară.

XIV

Obiectiv vorbind – și fără a săruta mâna care m-a lovit –, ce lucruri tulburătoare sunt uneori de găsit în opera lui Marx! Îmi pare chiar rău, acum, că doctrina aceasta va dispărea de la sine în era automatizărilor, odată cu dispariția muncitorilor din uzine și a minerilor. Căci doar pentru aceștia a fost ea valabilă o clipă (adică timp

de vreun veac); pentru rest, anume pentru țăran, funcționar, liber-profesionist, intelectual și negustor, ea n-a reprezentat în fond ceva decât pe linia „resentimentului“, cum spunea Max Scheler, adică pe linia irepresibilei insatisfacții de a vedea pe altul și clase întregi mai bine echipați decât tine pentru fericire și huzur.

Sunt pagini în Marx care te cutremură. Ce tulburătoare este – aveam s-o văd mai târziu, căci în ediția ce mi se dăduse acum paginile respective lipseau cu bună intenție – concepția lui despre „înstrăinare“ din manuscrisele de tinerețe. Astăzi oricine le invocă, dar câți dintre noi stau sub seducția lor directă și, până la urmă, sub echivocul lor? Sunt acolo descrise cele trei sau chiar patru, ba nu: o cascadă de înstrăinări ale omului, toate impresionante la lumina condițiilor de viață ale omului modern.

În faza atinsă de capitalism – spune el –, munca produce nu numai mărfuri, ci și pe muncitor ca marfă. Obiectul produs de muncă se opune acesteia drept ceva străin, drept o forță independentă de producător. Cu cât acesta produce mai mult, cu atât cade mai rău sub dominația produsului său.

Cine pățește așa? ești ispitit să te întrebi. Numai muncitorul sau cumva și cel care i-a dat de lucru, sârmanul? Dacă totul se petrece, cum spune Marx, ca în religie – unde cu cât pune omul mai mult în Dumnezeu, cu atât păstrează mai puțin pentru sine –, atunci ai putea spune că exploatatul pune în joc aci doar munca, pe când exploatatul își pune sufletul. Ar trebui poate să-i plângi pe amândoi, atât pe sclav, cât și pe stăpân, cum face Hegel; ba, de vreme ce se produce o „autoînstrăinare în produs“,

cum ni se spune, muncitorul încă s-ar mai putea scutura de amăgire dacă ar lua-o la fugă îndărăt în sărăcia lui sau oriunde în lume. Ar putea să se întoarcă la brazda lui de pământ (dacă i se dă voie s-o aibă sau dacă, pe de altă parte, ea n-a fost prefăcută între timp în teren de golf); pe când celălalt și-a vândut sufletul de-a binelea, cum s-a văzut și se vede în atâtea cazuri, de pildă la atâtea familii înstărite, unde nu numai tatăl este robul bunului său, dar și fiul trebuie să fie modelat, respectiv mutilat după cerințele bunului posedat.

Totuși Marx nu se îndură de bietul posesor. El avea de denunțat – în faza istorică în care se găsea – exploatarea și înstrăinarea celui pus la lucru. Iar în cazul acestuia el arată limpede că se petrec nu mai puțin de patru feluri de înstrăinare, ținând seama de faptul că nu este în joc numai rezultatul muncii de producere, ci și activitatea de producție. Întâi, spune el, efortul pe care-l depune muncitorul îi este ceva exterior, neținând de esența sa, și reprezintă mortificarea adusă de munca forțată. În al doilea rând, tipul acesta de muncă instituit de capitalul industrial este de așa fel, încât nu mai lasă liber pe muncitor decât pentru funcțiile lui animalice, de mâncat, băut și procreat. Pe de altă parte și în al treilea rând, omul obișnuit este o ființă universală, este un gen, care consideră întreaga natură drept trupul său anorganic; dar munca de acum îl înstrăinează de natură. La fel, în al patrulea rând, îl înstrăinează de genul uman. Prin urmare muncitorul, spune Marx, este înstrăinat: față de natura sa umană și de sine, apoi față de natură pur și simplu, în sfârșit față de alți oameni.

Poate că simplificăm gândurile, sau le rezumăm imperfect – dar ce adâncă și deschisă este investigația întreprinsă! De aceea probabil nici nu a fost inclusă de la început în ediția de aci a operelor complete, a căror traducere îmi era dată acum spre lectură. Totuși, chiar în versiunea de față, încă de la primul volum cazi peste lucruri uluitoare. N-aș fi citit probabil niciodată – cum nu citesc adepții ei înșiși – articolul intitulat: „Dezbaterile asupra legii cu privire la furtul de lemne“. Îi găsesc, aci în închiisoare, frumusețea unui psalm. Când autorul spune că posezi copacul, dar nu posezi cu-adevărat crengile lui uscate, și când adaugă că sărăcimea – care peste tot, nu numai în Germania, fură pentru iarnă lemne din pădurile altora –, că sărăcimea aceasta are un fel de *înrudire* cu crengile uscate, ceea ce îi dă un adevărat *drept* asupra lor, atunci ce oare vei spune că e de găsit în pagina aceasta: economic, drept îndemn la revoltă? sau mai degrabă: poezia religioasă a psalmistului?

Firește, nu mai pot plăcea astăzi nimănui – dacă au plăcut vreodată – cărțile de polemică pline de greoaia ironie germană, ca *Sfânta familie*, *Ideologia germană* sau *Mizeria filozofiei*. Sunt însă în ele gânduri și pagini întregi care-ți rămân imprimare în cuget. Cât de adevărată pare astăzi afirmația din prima operă citată cum că clasa posedantă și cea proletară reprezintă o *aceeași* înstrăinare de sine a omului, numai că prima clasă se consideră satisfăcută, cea de a doua, anihilată prin această înstrăinare. Este aproape îndurarea față de posedanți, de care aminteam; așa cum ideea, din aceeași lucrare, că „toate progresele realizate de spirit au fost până acum în detrimentul masei

omenirii, a cărei situație a devenit din ce în ce mai inumană“ este o idee valabilă și pentru cei bine așezați, nu doar pentru mase, dacă e vorba de progresele realizate de spiritul european doar pe linia bunei stări.

Nu aş trece lesne, cum fac comentatorii oficiali, peste gânduri adânc semnificative, cum este cel (șters de autor, este drept) din *Ideologia germană* în care se declară curajos: „Cunoaștem o singură știință, *știința istoriei*, care ar cuprinde laolaltă istoria naturii și pe cea a omenirii.“ Nu este asta, în fond, noutatea lui Hegel, și apoi a lui Marx, că au pus în fluiditate totul? Dacă, ceva mai departe în lucrare, nu te poți satisface cu explicații materialist istorice ieftine, de speța: „lipsa zahărului și a cafelei (din cauza blocadei) este cea care i-a ridicat pe germani contra lui Napoleon“, în schimb ce impresionant este gândul, de peste câteva pagini, cum că separarea orașului de sat reprezintă cea mai mare diviziune a muncii – a cărei depășire el o crede posibilă în noua orânduire – și că o asemenea diviziune nu există decât în condițiile proprietății private, ducând la „animalul urban“ și „animalul rural“! (Dar te întrebi: n-a sporit tocmai doctrina cea nouă animalitatea *urbană*?) Nu aş trece peste toate acestea – în rău, dar și în bine pentru intuițiile lui Marx –, cum n-aş trece lesne peste uluitoarea, sumbra, atât de apropiata de adevărită, poate, profeție: „Va veni un ceas când indivizii (tocmai cei urbani, *n.n.*) vor prelua asupra lor și acest produs al speciei, *limba*.“ Nu știu cum, dar, dintre toți filozofii, numai Marx, pe cât poate fi numit filozof, are în el ceva de profet – și e o noutate. Platon privește prea mult în eternitate, Hegel prea mult în istoria trecută, pe care o

integrează de altfel admirabil. Nimeni nu a deschis spre viitor. În schimb acesta, oricât de modest filozof ar fi...

Dar cel mai surprinzător lucru – lăsând la o parte atâtea pagini și locuri de prim ordin, cu *Manifestul* în frunte, care n-a fost întrecut de nici un altul – este că se trece lesne, aproape cu compasiune și indulgență, peste cei 10 ani de gazetărie la *Tribuna* din Statele Unite. Este drept că articolele nu sunt direct edificatoare pentru ideologia propusă, dar ele sunt pasionante ca *document* cultural și istoric. Este în ele ceva atât de complet, între 1853 și 1863, cum au fost scrise, săptămânal, ca o dare de seamă a situației din Europa pentru cititorul american, și la fel, este în ele ceva atât de zbuciumat și de viu, încât ai putea spune că e vorba de *Jurnalul intim al Europei*, al unei Europe care-și desfășura, peste trupul altor continente, manevrele ei „imperialiste”. Începând cu Gladstonii și Russellii Angliei, cu Napoleon al III-lea sau cu Războiul Crimeei, trecând la mizeria și letargia Indiei, la războiul Taipinilor din China, la absolutismul Rusiei, la Elveția reacționară și Statele Unite revoluționare, adâncindu-se apoi în zbuciumul Europei de-a da ceva unic pe Terra, cu revoluția industrială, dar și de-a aduce mari riscuri laolaltă cu mari speranțe – ce conștiință dramatică nu are, de parcă ar fi un om încins de spiritul aventurii, Europa aceasta minusculă și neasemuită! Dar dacă au și continentele o conștiință, atunci Marx a fost, cel puțin timp de 10 ani, cronicarul și purtătorul de cuvânt îndrăcit al acestei conștiințe. Cine nu citește *Jurnalul intim* al mijlocului de veac trecut se ignoră pe sine ca european.

Nu am de gând să relev tot ce mi-a plăcut în opera preclasică, de dinainte de *Capital*, și nici să încerc a îndemna pe cei care o studiază sub comandă s-o străbată cu bucurie. Aș menționa numai că mai degrabă în lucrările mici, în simple manifeste, portrete sau puneri la punct, este de găsit aurul la autorul acesta care și-l risipește singur în nisipul acțiunii.

Multipliat el însuși, cum îi plăcea să fie, dincolo de specialități, dar cu vocația specialistului, luptător pentru toți, dar în numele ideii *sale* despre toți, sufocat într-o Anglie care singură îl suportă și care de fapt era singura suportabilă pentru el, cum oare s-ar fi putut strânge el într-o operă bine calibrată? În fond n-a avut timp să scrie opere și de altfel, ca și Nietzsche mai târziu, a vroit să fie o fatalitate, nu un autor.

Dar cum răzbat la el gândurile și formulările de zile mari până și în câte un fleac de discurs.

În „Cuvântare la comemorarea gazetei *The People's Paper*“, din 1856, iată-l spunând: „Se pare că, pe măsură ce omenirea supune natura, omul devine sclavul altui om sau al propriei lui josnicii.“ Și apoi: „Toate invențiile noastre ne par să ducă la un singur rezultat: să doteze forțele materiale cu viață spirituală și să reducă viața omenească la o simplă forță materială.“ Nu s-a întâmplat așa în statele marxiste, dar și în societatea de consum, exact peste un veac? Și iată, în fine, sentința lui Marx în această cuvântare-manifest: „Noile forțe ale societății au nevoie de un singur lucru: de oameni noi, care să știe să le stăpânească – și aceștia sunt muncitorii. Ca și mașinile, muncitorii sunt

o invenție a vremurilor noastre... Istoria este judecătorul, iar proletariatul, executorul sentinței.“

N-a fost așa, sau a *fost* așa, nu-mi mai pasă acum, așa cum mă aflu între gratii. Dar mă întreb încă o dată, în fața emoției intelectuale pe care mi-o trezește în câte o clipă opera acestuia: oare nu sărut cu adevărat mâna care mă lovește? Dar nu, hotărât că nu mă interesează decât ceva cu totul neașteptat pentru mine, profetul din Marx, profetul ca filozof răsturnat, și monoteistul din el, omul unei singure idei, care vede totuși cu ea departe în concretul istoriei și care a putut spune unui Cehov, pare-se (v. articolul „Herr Vogt“): „La urma urmei, nu are nici o importanță dacă această Europă jalnică ar pieri – ceea ce, de altfel, se va și întâmpla în curând, dacă nu va avea loc o revoluție socială – și dacă atunci America va exploata vechiul sistem pe seama Europei.“

Sau mă mai interesează ceva. Este faptul că văd în el, în biruitorul acesta de-o clipă, un adevărat frate Alexandru, încă unul. *Pitié pour les forts!*, îmi vine încă o dată să strig, de aci unde mă aflu. Fie-vă milă de un gânditor atât de mare, ce, în părțile lumii unde e prea des și prost invocat, a ajuns de râsul copiilor. Fie-vă milă de felul cum se întoarce biruința sa împotriva-i. Lăsați batjocura ieftină, cei care vă simțiți victime ale lui; renunțați să-l descrieți ca pe un biet om de rând, după relatările vecinilor din Londra, în relațiile cu soția sa de origine nobilă, sau să-l ironizați că și-a lăsat la bătrânețe barbă (și încă ce barbă), după ce răsese, într-o scrisoare către Engels, de profeții germani din exilul de după 1848, care-și lăsaseră barbă.

Fie-vă milă pentru blestemele ce se vor acumula într-o zi peste capul lui, nefericitul de învingător.

Îl vor blestema rușii, cărora le-a blocat afirmarea istorică atâtea decenii, cum nu reușise în veacul al XIX-lea nici un absolutism țarist. Îl vor blestema evreii, coreligionarii lui, despre care a spus lucruri mai infernale decât orice antisemit. Îl vor blestema muncitorii, pe care i-a amăgit o clipă că sunt o clasă unitară și supranațională, că au o identitate umană deplină și că pot fi ei, numai ei, sarea pământului și a istoriei. Îl vor blestema până și comuniștii, cărora le-a interzis, cu pretenția lui de a vorbi „științific“, idealismul activ, puterea de creație și accesul la noutate. Îl va blestema natura, pe care a pustiit-o, în fond, cu furorul său de industrializare, în ceasul prim al mașinismului greoi. Îl vor blestema și mașinile, rafinate cum vor deveni și pregătite ca niște mirese a se cununa cu ființa omului, în loc să fie manevrate de grosolanele mâini muncitorești. Îl vor blestema zeii cu religiile lor, pe care le-a batjocorit ca fiind simplu opiu pentru popor, când ele tindeau și uneori reușeau să aducă lumii tot ce a vroia el, plus ceva de care el nu mai știa sau nu mai vroia să știe.

Atunci va veni cineva care să spună: „Iertați-l, a stat și el sub nebunia Binelui. Rugați-vă pentru sufletul fratelui Karl. Rugați-vă pentru *the Big Brother*.“

Am primit din nou hârtie și creion, am citit 17 volume din operele complete ale lui Marx și Engels, apoi cele 5 de *Istoria filozofiei* scoasă de sovietici și tradusă la noi (o pagină lamentabilă a culturii europene, penibilă în primul rând pentru marxism) și am scris nebunește patru lucrări, pe care le transcriam curat cu creionul și le dădeam personajului pus să mă supravegheze și „reeducă”. Au trecut așa luni și ani. Doi? Trei?

Între timp (aveam s-o aflu după aceea), mai toți ceilalți colegi de detențiune erau supuși unei reeducări. În aparență reeducarea era foarte blajină, în fond era gravă pentru conștiința oamenilor. Li se dădeau unele cărți pe linia realizărilor regimului, li se proiectau filme de propagandă, ba chiar, spre sfârșit, unii erau scoși cu autocarele, câte o dimineață întreagă, și duși să vadă unitățile industriale, noile cartiere din orașe sau gospodăriile de stat de la țară. Ceea ce era grav – după câte aveam să aflu – era că unii dintre deținuți, convertiți mai repede, deveneau ei înșiși propagandiști, astfel că se iscau discuții, se aduceau acuze reciproce și se ajungea la situația deplorabilă că *sau* câțiva săreau peste cal și deveneau, în plină detenție încă, aprigi susținători ai regimului, *sau* alții se înverșunau să nu recunoască nici o schimbare în bine a țării, refuzau totul, din motive de „demnitate”, și se pregăteau să iasă din închisoare mai ostili încă decât intraseră.

De toate acestea eram scutit (probabil fusesem lăsat deoparte, ca fiind prea slăbit după operație sau ca având a fi reeducat – cine știe? – într-un fel mai special), așa

încât mă desfătam să stau singur în celulă, cu cărțile marxiste ce mi se dădeau, cu hârtie și creion, iar spre sfârșit chiar cu unele reviste, între care avea să mă pasioneze una de vulgarizare științifică, din care aflam ce extraordinare noutăți se iviseră între timp în lume, pe linia revoluției tehnico-științifice.

Nu pot uita, de asemenea, întâlnirea mea cu limba rusă (o întâlnire pe care, spre rușinea mea, abia o făceam), căci cerusem de la început o metodă de învățat limba rusă, în dorința de a avea neapărat o carte *tipărită*, deci dreptul de a citi ceva, orice, ca și prilejul de a-mi exercita memoria. Bănuiam, pe drept, că cel puțin o asemenea carte nu mi se va refuza. Dar abia cu ea în mână mi-am dat seama ce stupidă – deși aparent legitimă, la un moment dat – teamă de ruși și de anexare ne făcuse pe toți, mari și mici, nu numai să nu învățăm, dar să nu *putem* învăța limba rusă. Văzusem, pe când eram liber, cum *nu* învățau limba aceasta (care se predă timp de 8 ani în licee) nici măcar elevii cei maieminenți, ba chiar cum spuneau cu oarecare mândrie, la capătul liceului și al facultății (unde de asemenea rusa era obligatorie), cum că „nu știu nimic“.

Limba rusă mi s-a părut, puțin cât am putut s-o învăț singur, una extraordinară. Dat fiind că aci nu mai aveam teama pe care o resimțisem în cazul marxismului, cum că risc să laud pe cei care mă loveau, căci de astă dată era vorba de limba unui popor, nu a unui regim, am dat curs interesului meu lingvistic pentru una din cele mai puternice și mai grandioase afirmări ale logosului uman. Totul mi se părea remarcabil și impunător în limba rusă, începând cu forța aceea a accentuării cuvintelor ruse, care

pot primi accentul și pe a 4-a silabă, ba chiar pe a 5-a înainte de ultima (în timp ce în limbile clasice accentul nu putea cădea decât pe a treia dinaintea finalei, iar în limba franceză accentul cade invariabil pe ultima, în altele pe a doua, în altele în sfârșit pe prima, ceea ce îngustează teribil domeniul fonetic al vorbirii, ba chiar, în cazul limbilor cu accent fix, îngustează domeniul miracolului poetic modern al rimei); continuând cu cvasiabsența verbelor auxiliare „a fi” și „a avea” (rusul zice: „la mine patefon” pentru „eu am un patefon”, ceea ce poate conduce lesne la sentimentul că patefonul este „la mine” întâmplător, dar ar putea fi și la tine și la altul, de unde, cu puțină naivitate, firește, s-ar deduce ușurința aplicării comunismului la un popor care vorbește și simte așa); trecând, în sfârșit, peste atâtea aspecte lexicale și gramaticale ale limbii, spre a sfârși la acel splendid „aspect”, la propriu, aspectul verbului, cu imperfectivul rusesc, ce desigur conferă mari frumuseți pentru formularea gândului și istorisirea faptelor – totul, cum spun, mi se părea impresionant în limba rusă. Nedeterminarea ei *bună* (de la lipsa unor articole și până la imperfectiv) mă făcea să simt infinitatea de care vorbea, cred, Gogol în *Suflete moarte*, descriind o troică ce înaintează în nesfârșitul zăpezilor.

De la un moment dat începusem să fiu chemat, cam o dată pe săptămână, în biroul de anchete, unde un personaj distins și inteligent, îmbrăcat în civil (căruia, neștiind cum să-i spun, aveam să mă adresez cu „domnule consilier”), venind uneori singur, alteori cu aghiotantul său, un căpitan – pe care probabil îl învăța astfel direct

cum să „manevreze“ oamenii –, îmi ținea adevărate conferințe despre situația prezentă din țară și din lume. Așa am aflat că președintele Kennedy fusese asasinat („o mare nenorocire pentru umanitate“, spunea consilierul) și că „tot noi“, adică lagărul socialist, am fost cei dintâi care să lansăm un om în spațiu. Era ceasul când lagărul socialist nutrea nădejdea să ajungă din urmă, în prosperitate, lumea cealaltă, iar consilierul meu îmi desfășura cu patos perspectivele în acest sens.

Ceea ce mă indispucea puțin nu era atât faptul că, după câte spunea el, raportul se răsturnase în favoarea Estului, nici emfaza cu care aducea argumente și dovezi în acest sens, cât ideea că un om, care-mi părea remarcabil de inteligent și de informat, își pierde timpul cu mine ca să mă „îndoctrineze“. Oare regimul nu avea nimic mai bun de făcut cu asemenea exemplare alese, cum era consilierul?

Sentimentul acesta, că regimul dădea în continuare o proastă folosință inteligenței umane, în timp ce valorifica atât de nerăbdător toate celelalte „materii prime“ ale țării, mi-a fost confirmat în ziua când consilierul m-a chemat ca să mă întrebe cum mă simțeam, dacă aveam alimentație destul de bună și dacă vroiam, de pildă, o cutie cu sardele bune, „știți“, spunea el, din acelea delicioase“ (și plescăia din limbă), crezând că în felul acesta îmi făcea poftă. În realitate trebuie să spun că mai degrabă îmi făcea milă să văd limpede că un om superior înzestrat era pus să facă un asemenea oficiu lamentabil de „captare“ a victimelor. I-am răspuns, fără nici un fel de ostentație, că mi-ar plăcea mai degrabă să am câte un borcan de iaurt

din când în când, căci în materie alimentară eram un *papă lapte* la propriu. (Mi-am dat seama pe loc că nu era nici un fel de virtute, respectiv de „tărie de caracter“, în replica mea, ci faptul simplu că o natură mai anemică nu are prea multe apetituri. Consider că aceea ce ne pare „virtute“ ține adesea și de o deficiență sau insuficiență vitală și că, în general, trebuie să fii foarte mulțumit, ca ființă morală, când natura ta umană mai debilă sau împrejurarile pure și simple te feresc de ispită. Creștinismul are perfectă dreptate când spune „ferește-te de ispită“, n-o căuta cu lumânarea ca să-ți dovedești că ești tare. Asceții au știut câte ceva în această privință, iar vorba contrarie a lui Nietzsche, anume să *cauți* ispita, *gefährlich leben*, care-mi plăcuse atât de mult în tinerețe, îmi apărea acum în tot ridicolul ei. Spre a nu săvârși adulterul, cel puțin ca bărbat, e bine în viață să nu ai canapea – ca în anecdota cu evreul care, găsindu-și nevasta cu un alt bărbat pe canapea, a vândut canapeaua –, respectiv să nu ai garsonieră și să nu vezi cu dinadinsul prea multe femei frumoase. Altminteri, cu *vivere pericolosamente*, cum tradusese Mussolini vorba lui Nietzsche, pățești în mic ce a pățit dictatorul acela în mare.)

Consilierul nu mi-a luat drept o sfidare refuzul – făcut de altfel cu toată modestia – și a trecut la obiect: îmi cerea să scriu ceva împotriva prietenului meu C. Dar cum să scriu? I-am întrebat; aci, la închisoare? Consilierul a alunecat peste chestiunea aceasta – care mă asigura indirect că lucrurile merg spre bine, poate chiar spre libertate – și mi-a adăugat: „e un mare dușman al nostru.“ I-am spus că prietenul meu e un om detașat de toți și toate, chiar

și de viață, ba în plus că-mi fusese teamă, ani și ani de când îl cunoșteam, să nu-și curme zilele. „Este un *foarte* mare dușman al nostru“, a încheiat, accentuând, consilierul.

M-am întors în celulă deprimat de toată scena și, trebuie s-o mărturisesc, îngrijorat și de faptul că, în urma refuzului meu, cu siguranță aveau să-mi ia îndărăt cărțile, hârtia și creionul... A doua zi am fost chemat de aghio-tantul consilierului, de căpitan. M-am dus, resemnat la gândul că-mi voi primi sentința pentru refuz. Căpitanul m-a primit amical și mi-a dat o portocală.

Era de ani și ani, chiar dinainte de a fi închis (date fiind lipsurile din țara mea), că nu *văzusem* o portocală. Îmi tremura mâna când am luat-o – de poftă? de emoție că recurgeau la mijloace din acestea, aproape chinezești, sau la „dușuri scoțiene“, ca să ne oblige să cedăm? – și am pus-o în buzunarul drept, de rușine (mai degrabă pentru ei) ca gardianul să n-o simtă, când avea să mă ia, cu ochelarii pe ochi, de brațul stâng, spre a mă duce îndărăt în celulă. Am degustat acolo portocala cu voluptatea cu care credea consilierul că aş fi degustat sardelele și, când am rămas cu coaja în mână, m-am întrebat ce să fac: s-o arunc în W.C.-ul din colțul celulei sau s-o dau pe vizetă gardianului? Mi-am amintit apoi că, pe vremuri, mama mea făcea dulcețuri cu coaja de portocală subțire tăiată, și atunci am început să mușc câte puțin din coajă, până ce am mâncat-o toată.

Când, la capătul acestor zile *fericite*, am fost chemat, cu oarecare solemnitate, să fiu pus în fața unui personaj însemnat – cum mi s-a spus – care m-a lăsat să aștept în birou vreo jumătate de oră, eram în acea splendidă stare

a vieții când ți-e indiferent, dar în chip pozitiv, și nu negativ, orice s-ar întâmpla: e bine dacă e așa, e bine și dacă e altfel.

Personajul era un colonel, tocmai șeful anchetatorilor ce mă luaseră în primire cu ani înainte. Bucla deci se închidea: reveneam în fața lui.

„Ce ați face dacă ați fi liber?“ mă întreabă el abrupt. Mi-a trecut o clipă prin minte să spun: „Aș citi al 18-lea volum din Marx și Engels“; dar m-am temut să nu mă considere provocator. În fapt, întrebarea mă pusese într-o stare de reală emoție, așa încât am cerut o țigară subalternului mai tânăr, care însoțea pe colonel și fuma. Mi s-a dat îndată țigara și am început să spun că, firește, ca orice deținut, mi-am făcut iluzia că voi fi eliberat într-o zi, în ciuda condamnării mari pe care o suferisem, și că m-am întrebat singur ce aș face. De la un post cât se poate de modest, într-un sat pierdut de țară, ca suplinitor pentru matematici elementare sau limbi străine, și până la o utilizare intelectuală mai înaltă, aș face orice, am răspuns.

Cum țigara începea să-mi dea curajul, am început să dezvolt ideea că aș putea fi utilizat chiar ca „antrenor“ – am îndrăznit să spun – de marxism. În fond, arătam eu, nimeni nu se interesează cine e antrenorul; ceea ce contează e performanța. La fel ca la sport, trebuie și în filozofie un anumit instructaj. Fiind în specialitate oarecum, știam bine că nu se poate face marxism cum trebuie fără Hegel, Kant, Aristotel și ceilalți. Aș putea instrui pe cineva în toți aceștia – m-am lăudat –, după cum aș putea să-i deschid gustul pentru matematici sau o știință oarecare,

pregătindu-l astfel să fie cu adevărat receptiv, la un nivel adecvat, pentru mesajul filozofic al lui Marx.

Colonelul m-a ascultat, a înregistrat pozitiv răspunsul meu și mi-a spus: „mâine veți fi liber.“ A adăugat: „Vreți să rămâneți în legătură cu noi? Sau e împotriva conștiinței dvs.?”

Am rămas uluit un moment. Așadar, ei nu se schimbaseră: pe de o parte, aveau generozitatea să ne libereze, pe de alta ne cereau să devenim agenți de-ai lor. Cum rămân acestea?

Puteam lesne folosi poarta de scăpare pe care mi-o oferea el, amabil: „e contra conștiinței mele.“ Am preferat să-i spun ceva la fel de adevărat, anume că nu aveam de gând să duc nici un fel de viață socială. Familia mea era plecată de mult, poate în Australia, iar prietenii nu mai puteam avea, căci le făcusem rău celor mai apropiați. „Nu mai am nici patrie, domnule colonel, i-am răspuns. Sunt desprins de toate.“

Colonelul a ieșit, dar subalternul său a mai rămas o clipă. „Cum spui d-ta că n-ai patrie? Noi facem atâtea eforturi să ridicăm țara la alt nivel, ba chiar înfruntăm pe sovietici când ne cer lucruri ce nu convin țării, și d-ta spui că n-ai patrie?“ Am avut atunci un moment de slăbiciune – probabil după tensiunea la care fusesem supus – și am izbucnit într-un hohot de plâns. De fapt, nu tot *ei* mă desprinseseră de orice, chiar și de patrie?

M-am întors în celulă, cu „mâine veți fi liber“ cântând în mine, ca un refren. A doua zi nu s-a întâmplat nimic; doar au venit să-mi ia cărțile, hârtiile și creionul. Am stat așa încă o zi, două, patru. A cincea zi mi-am spus: „și-au

bătut joc de mine; iarăși folosesc dușurile scoțiene.“ A șasea zi dimineața am cerut să fiu scos la comandantul închisorii. Vroiam să-i cer îndărăt hârtie și creion, încercând în fond să văd care era situația cu mine. Sunt chemat, peste câțva timp, la comandant, dar nu apuc să-mi formulez cererea, că se apropie de mine un civil, cu metrul de croitor în mână, și începe să-mi ia toate măsurile posibile. A doua zi sunt din nou scos și mi se dă un costum de haine noi, precum și o pereche de pantofi. Când, după o ultimă noapte în celulă, sunt luat de acolo, îmbrăcat fiind în hainele noi, să-mi văd bagajele de la depozit (totul se uzase, și de aceea mă mai reținuseră, căci nu aveam haine prezentabile), nu iau aproape nimic din valiză, o las și pe ea acolo, căci era ruptă, și păstrez doar paltonul, uzat și el, deși era încă vară plină. Cu el în mână și cu un pachetel de rufe, ajung în fața comandantului, care-mi întinde o bancnotă, echivalentul a vreo 10 bilete de autobuz. Mă uit la comandantul închisorii, înainte de a ieși pe ușă afară, prinși amândoi în surâs, și-mi amintesc de versurile lui William Blake:

*There is a smile of Love
And there is a smile of Deceit,
And there is a smile of smiles
In which these two smiles meet.**

* În edițiile precedente, textul se sfârșea aici, cu indicația „1965“.
(N. ed.)

Cine n-a avut norocul să fie închis între 1950 și ceva [și] 1960 și ceva (firește, în același timp să iasă de acolo teafăr la trup și la minte) nu a putut avea șocul noutății petrecute în lume în acel interval și nu s-a bucurat îndeajuns de triumful, fie și riscat sau trecător, al epocii noastre. A fost ceva fără echivalent în istoria cunoscută, ceva unic nu numai pe linia prosperității *generalizate* într-o parte a lumii (o prosperitate ce nu consta doar, ca altă dată, din simplă mâncare, băutură și locuință somptuoasă, ci și din radio, televiziune, electricitate cu întreg cortegiul de beneficii al „focului rece“, sau din turism, muzee și cultură), dar ceva unic și – sau mai ales – pe linia revoluției tehnico-științifice.

Era ceva care mi se părea feeric, așa cum ieșeam din întunericul, luminat totuși, al închisorii. Mă surprindea chiar să văd că oamenii pe care-i întâlneam, sau cei din Occident de care auzeam, nu erau cuprinși de nici o beție a victoriei epocii noastre, ba adesea întâmpinau pe picior greșit o asemenea reușită. O întâmpinau pe linia consumului sau cel mult a spectacolului, iar nu pe linia *contemplației*.

Ce vorbă stupidă și asta, cum că ar exista o opoziție între contemplație și acțiune! Aș trece-o în rândul marilor platitudini solemne ale umanității. Există, firește, o opoziție între pasivitate – pasivitatea spectatorului sau a primitivului de bunuri nesperate – și acțiune; dar nu există opoziție între *contemplație* și acțiune. E drept că opoziția pare a ne veni de la antici, cu acel *bios theoretikós* al lor. Dar, înțelegă banal, ea este încă una din marile vorbe

stupide, cum spuneam, ca acel „cunoaște-te pe tine însuși“ sau ca „amorul propriu“, adică iubirea de sine ce ar comanda toate, cum pretindeau moralistii francezi, și nu numai ei. (Cât amor propriu poți avea? Dacă ar veni spre mine surzătoare Brigitte Bardot, aş fi încântat o clipă, pe urmă aş lăsa orice amor propriu deoparte și aş chema repede pe cineva tânăr și drăguț, ca Alec, să se ocupe de ea.)

Timp de șase luni după ieșirea din închisoare nu am putut citi o singură carte de specialitate (și nici măcar volumul 18 din Marx), ci numai cărți și reviste despre reușitele tehnico-științifice de la mijlocul veacului al XX-lea. În câțiva ani, lumea se schimbase sau se deschidea către extraordinare schimbări; dar cei care nu avuseseră privilegiul de a fi închiși nu-și dădeau seama de asta, cum nu-și dă seama un copil că a crescut.

Ce mi se părea de necrezut și cuceritor la culme era că revoluția tehnico-științifică *reuşise*, și încă peste orice așteptări ale gândului sau imaginației (chiar și cele de ordinul lui Jules Verne). Nimic, în schimb, nu-i reuşise omului până la această revoluție. Cultura, mai ales cea umanistă, dar la fel de bine și cea științifică, nu reuşise.

În cazul culturii umaniste, ce promisesse *filologia* prin 1800–1820 (regăsirea limbii originare!) și ce a obținut; ce promisesse *istoria*, abia pe atunci conștientă de sine ca știință; sau ce punere în ordine promisesse, cu idealismul german, dar și cu ideologii francezi, *filozofia* – și ce a reușit! Ar fi cu-adevărat un scandal, pentru om și pentru spirit, în acest eșec dacă eșecul n-ar fi undeva totuși grandios și dacă n-ar lăsa pe om *deschis* către punerea în continuare a problemei cuvântului, societății, gândului.

Dar științele pozitive? Sigur că au dus la unele rezultate, legi, cunoștințe fără echivalent în istoria lumii. Dar, din nefericire – sau din fericire! –, ele n-au reușit să dea inventarul complet și sigur al cunoștințelor, cum făgăduiseră, nici măcar fizica; și, în timp ce pe la 1900 marele fizician lordul Kelvin spunea că n-ar mai fi mare lucru de găsit în fizică (și chiar că deplânge pe fizicienii secolului al XX-lea) decât „poate” în chestiunea razelor X și a radiațiilor, sau în timp ce pe la 1920 alt mare fizician, Rutherford, spunea că niciodată energia nucleară nu va putea fi eliberată, iată că acum fizicienii nu mai știu unde le e capul de atâtea noutăți, astfel încât un Heisenberg cerea, la un congres filozofic, să mai facă și alții un efort de imaginație a noului, căci ei, fizicienii, nu mai erau în stare.

Ce să mai spunem de științe ca astronomia, cu quasarii și pulsarii lor, mari mase stelare întunecate, care hotărăsc totuși, prin densitate și atracție, de restul lumii (în așa fel încât astronomii Hoyle și Narlikar au arătat că teoria relativității a lui Einstein e prea *îngustă*, căci nu ține seamă de restul universului). Și ce să mai spunem de biologie, „știința veacului al XX-lea”, unde aparatele noi de detectare, ca microscopalele electronice, de o parte, ca și teoriile și concepțiile noi, de alta, cum ar fi cele privitoare la codul genetic, au dus și duc la grandioase răspunsuri=întrebări, adică la extraordinare concepte deschise ale umanității.

Și totuși, dincolo sau alături de tot ce se sperase și nu se sperase, apărea undeva spectrul unui trist eșec, așa cum un fel de eșec sunt sau măcar *își* sunt aceste admirabile matematici care pun totul în ordine, dar nu se pot pune în ordine pe ele însele, și atunci când își așază la bază o

grosolană, dar extrem de fecundă, „teorie a mulțimilor“ (un fel de teorie a grămezilor, de fapt), ajung să dea o clipă socoteală de mai toate disciplinele matematice, pentru ca pe urmă să se încurce singure și să nu mai poată explica nimic. Iar când aceleași admirabile matematici (misterul revelat al lumii noastre, Dumnezeuul nostru fără barbă și fără toiag) încearcă să-și pună la bază logica și să se asigure, prin axiomatizare și logicizare, că au ordine în ele însele – nu numai că *pun* ordine în lucruri –, atunci ele cad peste paradoxe din acelea care, așa cum arătam, l-au făcut să plângă pe logicianul Frege în veacul trecut, sau care fac pe logicianul Quine de astăzi să spună că, în fond, e mai bine că logicizarea matematicilor nu a reușit, fiindcă altminteri matematicile i-ar fi desființat pe matematicieni și, poate, cu mașinile sau mașinuțele perfecte, pe noi toți...

Așadar, totul este un „eșec“ în cultura noastră; sau, dacă se preferă, nimic nu și-a ținut promisiunea. Doar *tehnica* și-a ținut-o, ba chiar a dat mai mult decât i se ceruse. Că a dat și stupidități, mașinuțe și dispozitive de care n-ai reală nevoie (cele 20 și ceva de dispozitive de tăiat vârful țigărilor de foi) sau unele care-ți *crează* nevoi artificiale și atunci dereglează ființa umană, asta e altceva. Dar tehnica a dat minuni, și nu atât pentru consum (căci, vorba unui alt fizician: pe la 1900 umanitatea avea tot ce-i trebuia spre a fi fericită materialicește), cât pentru contemplație, *that is* pentru acțiunea gândului, ca și pentru o vibrație mai adâncă a ființei noastre spirituale.

Cu ce voluptate intelectuală am înregistrat atunci, după ieșirea din întuneric, câtă lumină se făcuse în lume

și că lumina însăși se lăsa concentrată în așa-numitele „lasere“, spre a favoriza tot felul de activități posibile, ca transmitere de informații la distanță, transport de energie (cu riscul de-a transporta și energie explozivă la distanță), operații pe retina ochiului etc. Dar în același timp, vedeam bine, abia acum, că lumina nu e decât o bandă îngustă pe registrul undelor electromagnetice, unde atâtea alte unde, și în primul rând undele radio, veneau nu numai să transmită voci, mai suave ori mai răgușite, cântece și gânduri, sau alteori discursuri politice pline de furie și nebunie, ca acelea de prin anii '30 și până la intrarea mea în închisoare, ci transmiteau și mesagii către lumi neștiute din cosmos, sau aduceau mesagii, poate, de la ființe extra-terestre, despre care începem să ne întrebăm dacă nu cumva ne „caută“ în spațiu cu undele lor, al căror limbaj din păcate nu-l înțelegem încă. Eram ca și beat de atâtea noutăți, mecanisme și dispozitive, care cu siguranță ar putea duce (dacă nu ne vom bate joc de toată reușita noastră) într-o zi până la captarea directă a energiei solare, rezolvând astfel pentru totdeauna problema nevoii de energie pe pământ, așa cum, cu fotosinteza [odată] obținută, am rezolva o dată pentru totdeauna problema alimentației.

Ce admirabile lucruri nu aducea pe lume cibernetica, acest straniu amestec de mecanism (ca un ultim și subtil efort al concepției mecaniciste de-a rezolva doar cu două valori, cu *da* și *nu*, cu 0 și 1, toate problemele, reducând uneori cele mai nobile capitole din matematici la o simplă chestiune de adunare făcută vertiginos, cu milioane de operații pe secundă, grație fluxului electronic) și de „teorie a sistemelor“, de altă parte, cu structurile acelea atât de

sugestive ale oricărui „sistem cibernetic“, ce reprezintă ceva de ordinul monadelor, „închise și fără ferestre“, de care vorbea Leibniz, zeul tutelar invocat de inventatorul ciberneticii, Norbert Wiener.

Ce să mai spun de delirul care mă cuprinsese? Când am văzut că, prin rafinarea și miniaturizarea mașinilor omul se va putea împlânta, la propriu, în mașinitate – căpătând un ochi care să vadă în infraroșu, adică în întuneric, o ureche electronică, un nas electronic –, că va percepe nespus mai mult ca astăzi, așa cum în Antichitate omul visa să se împlante în animalitate, cu sfinxul și centaurul, dar neobținând astfel un spor al ființei sale decât pe linia simplei naturi, atunci am realizat că bietul Nietzsche nu știa bine ce vorbește în clipa când invoca „supraoameni“ și când admira drept exemplare superioare bestiile inteligente și înzestrate ale Renașterii. Ce umanitate nouă – după 7000 de ani, în sfârșit nouă – nu stătea să se nască acum. Și era vorba nu de o umanitate creată artificial, în eprubetă, ca acel embrion de om al lui Daniele Petrucci, despre a cărui încercare de-a obține omul *in vitro* aflam pe atunci cu emoție, ci o umanitate perfect naturală, care doar ar folosi cuceririle, deja obținute, ale tehnicii spre a da omului, cu un plus de aminoacizi, un plus de memorie, de inteligență, poate și de creativitate.

Dar asta nu mai e știință ori tehnică, îmi spuneam. Asta e teologie. În Bizanțul asediat, câțiva teologi stăteau să discute problema sexului îngerilor, și istoria a râs de ei. Dar astăzi se dovedește că problema sexului îngerilor este una dintre cele mai extraordinar de actuale pentru umanitate. Căci, într-adevăr, ce fel de oameni vom coloniza

pe alte planete sau pe planete artificiale: perechi de oameni, ca în Arca lui Noe, bărbați simpli, cum ar fi perfect posibil, numai femei (cum spune chiar un Joliot Curie că iarăși ar fi posibil, prin așa-zisa „partogeneză”), sau vom coloniza androgini, îngeri, ființe asexuate[?]

La vărul meu la care stau, fericit iarăși, într-o odaie de 2x2, visez la toate acestea și citesc despre experiențele cu viermii Planaria.

— Vezi, îi spun vărului meu, s-a ajuns până aci încât s-a obținut de la un vierme Planaria, supus unor influențe electrice, să capete un „reflex condiționat”, ca și câinii aceia ai lui Pavlov. Dar asta nu e tot, adaug eu. Ce e extraordinar este că, dacă un alt vierme Planaria îl mănâncă pe primul, capătă și el reflexul acela condiționat. Înțelegi ce înseamnă asta?...

— Ia mai lasă-mă cu ideile tale, îmi răspunde vărul meu, cu afecțiune totuși. Eu mă lupt cu ploșnițele pe care mi le-a adus chiriașul impus de Oficiul de închiriere, și tu-mi vorbești despre viermii Planaria și alte nebunii științifice.

Are dreptate, desigur. Toți cei de afară care se luptă, încă, cu cozi, lipsuri, spațiu locativ, probleme de adunat ani de pensie au dreptate. Dar simt că nu mă mai înțeleg cu el. Va trebui să-mi caut colegii de închisoare, singurii cu care aș mai putea sta de vorbă – singurii care au păstrat, sper, o poartă către vis.

— De ce nu-ți pui dinții? mă întreabă vărul meu, care mă îngrijește ca un frate. (Am început să dau lecții particulare, am găsit și ceva traduceri în a doua mână, așa încât o duc perfect; îmi plătesc odaia de 2x2 în care sunt adăpostit și continui să contemplan – cu vești bune de la ai mei, plecați de mult, și iertat de prietenii închiși din cauza mea fără voie – miracolul lumii de la mijlocul veacului al XX-lea, cu promisiunile ei.)

— Vezi, spun eu, va veni o vreme când omul va avea mai puțini dinți, poate chiar deloc. De pe acum măselele de minte, care la primitivi aveau o mare însemnătate, nu mai contează. Putem chiar accelera procesele vitale. Totul s-a schimbat de când am pus mâna pe codul genetic. Am să-ți dau să citești studiul lui Jean Rostand, un mare biolog, vulgarizator, bun totuși: *Génies sur commande*? El arată acolo cum, cu „20 de cuvinte“, cu cei 20 de acizi aminici, se poate fabrica o ființă. Memoria și facultățile intelectuale ale omului vor depinde, pare-se, de cantitatea de A.R.N. Omul va putea transforma după dorință viețuitoarele și se va transforma și pe sine.

— Dacă va vroi! exclamă vărul meu.

— Desigur, sunt multe motive de-a șovăi, dar în general ceea ce *poate* face omul el nu întârzie prea mult să și facă, oricare ar fi riscurile. De altfel, am citit studiul cuiva despre așa-zisele „substanțe inductrice“. Știi că acum se vorbește de grefe; cele cu un rinichi străin au și reușit. Să vedem dacă se va reuși și cu celelalte, mai ales cu grefele de inimă. Despre cele de creier nu e cazul să vorbim, căci

nu sunt numai îndepărtate, dar și absurde: dacă schimbi creierul omului, cu memoria și facultățile lui intelectuale cu tot, atunci este sigur *alt* om. Însă cu substanțele inductrice s-a găsit ceva grozav: celulele luate de la bolnav[ul] *însuși* și cultivate în laborator pot da toate organele necesare. Deci n-ar mai fi vorba de organe luate de la alții sau de la donatori. S-a și spus, continui eu, că astfel toate problemele morale, ca și [cele] de incompatibilitate fiziologică, cu „efectul de respingere“ al organismului ar dispărea. Un anumit doctor, Gurdon, a făcut, spre confirmare, o experiență, și dintr-o piele de broască s-a născut o broască. Acest lucru a făcut pe cineva să spună: „Orice om e compus, virtual, din câteva miliarde de exemplare din el însuși.“ Nu e frumos?

— E grozav, replică vărul meu, dar mai sunt și bombe atomice pe undeva, prin depozite, și de altfel chiar cu experiențele astea biologice sunt câteva riscuri care seamănă teribil cu ce se spune în Biblie.

— Dragul meu, îi spun, sunt ultimul care să contest înțelepciunea Bibliei, spre a nu mai vorbi de frumusețea ei; dar, oricum, umanitatea nu poate fi împiedicată să facă un pas înainte.

— Să nu se împleticească...

— Poate da, poate nu, replic eu, dar lasă-mă deocamdată să particip în chip viu, măcar ca un supporter sportiv, la festivalul pe care-l trăim în clipa de față. Știi că mă ocup cu filozofia. Ei bine, niciodată n-am crezut că se poate gândi și specula mai fantezist de cum a făcut-o filozofia. Iată însă că acum văd – și nu doar în știință pură și în tehnică – ce neașteptat de nou se poate gândi. Ai

auzit, de pildă, și tu cât de mult s-a discutat în filozofie pe tema analizei și sintezei: cu analiza descompui ceva, cu sinteza compui ceva. Știi ce aflu acum de la fizicieni? Că există particule ce se descompun în subparticule din care n-au fost compuse niciodată! Că noile particule se nasc abia în momentul dezintegrării. Nu e ceva nebunesc? Cărui filozof i-ar fi trecut prin minte așa ceva? Ce să mai spun de izotopi? Că o mare parte din elementele chimice sunt compuse dintr-un amestec de doi sau mai mulți izotopi? Așadar, că tu nu ești *tu* dacă nu sunt mai mulți „tu” ca tine! Dar de *breeders* ai auzit? Sunt niște dispozitive sau pile atomice care, consumând energie, sfârșesc prin a produce energie mai multă decât au consumat, ceea ce face ca materia moartă să devină *fertilă* și ea! De altfel, așa și e teoria cosmogonică a englezului Hoyle cu indianul Narlikar: [ei] susțin că există un fel de „câmp C” care înlocuiește permanent energia ce se pierde în univers prin expansiune. Și ce să mai spun de...

— *À propos*, mă întrerupe vărul meu, fiindcă vorbești de englezi. Ai citit cartea lui Orwell, 1984?

— O căutasem stăruitor „înainte”, dar n-am găsit-o...

— Uite, ți-o dau eu, îmi spune el. Stăm de vorbă după asta.

A doua zi îi dau cartea îndărăt.

— N-am putut să citesc mai mult de o oră sau două din ea. E sufocantă.

— E sufocantă de adevăr, nu-i așa? mă întreabă el.

— Ba e sufocantă de *neadevăr*, îi răspund. Căci aș argumenta în felul următor: sau Orwell nu are dreptate, adică nu va fi nicăieri în lume, în anul 1984, așa cum spune

el, și atunci înseamnă că el a urât chipul lumii cu cartea sa și a trezit spaima inutile; *sau* va fi efectiv așa, să zicem chiar aici, la noi – unde începuse să arate așa –, și atunci pot să-ți spun, cu mica mea experiență orwelliană și cu ce am auzit de la alții: ce e splendid cu omul este că *unde*va supraviețuiește chiar unor asemenea presiuni. Și *acest* lucru interesează, iar nu desfigurarea omului! Interesează ce rămâne din libertate – nu numai la cel căruia i s-a luat, dar și la cel care i-a luat-o –, ce rămâne omenesc în ceasurile acelea de totală desființare a omenescului, așa cum interesează ce-i rămâne omului din și ca proprietate atunci când i s-a luat tot. În fond, cu omul este, cum s-a spus – o știi – despre cultură, că ea ar fi „ce-ți rămâne după ce ai uitat tot”... Asta mi s-a părut mie extraordinar: că totuși îi rămâne *ceva* omului. Și s-ar putea ca acel lucru care-i rămâne omului să fie *esențial*; iar atunci, cartea lui Orwell va trebui arsă în piața publică în 1984.

— Cu tine nu se poate vorbi, îmi replică vărul. O ții una și bună, după tot ce ți s-a întâmplat, că „răul nu e chiar așa de rău”, ba chiar că răul dezvăluie cine știe ce lucru bun, ascuns până atunci. Am să te întreb însă ce crezi despre Soljenițin, din care-mi spuneai zilele trecute că citeai.

— Da, răspund eu, pentru Soljenițin mi-am întrerupt lecturile în legătură cu revoluția tehnico-științifică, deoarece auzisem lucruri bune despre el și nu-mi displicuse, ca *material*, cel puțin, prima lui carte, cea cu ziua lui Ivan. Denisov, sau așa ceva.

— Ei, și pe urmă nu ți-a mai plăcut?

— Într-un fel, mi-a plăcut, mi-a plăcut chiar foarte mult, căci scriitorul acesta are ceva din clasa rușilor celor mari; dar, într-altul, m-a deprimat, *pentru el*, aș zice, și pentru destinul culturii. Își mănâncă geniul ca să denunțe pur și simplu! A rămas undeva un fizician și un pozitivist.

— Cum, domnule, nu ți-a plăcut *Pavilionul canceroșilor*?

— Mi-a plăcut foarte mult: există personaje și situații extraordinare acolo. Dar autorul pare să nu poată, sau mai degrabă nu *vrea* să facă din ele o mare operă literară, o mare frescă. E un îndârjit. Ține neapărat să spună *ceva* și să denunțe ceva cu opera sa, ca în lucrarea cealaltă, *Primul cerc*, unde se străduiește să vadă, cu detalii pentru care a făcut desigur întinse investigații, care au fost ultimele gânduri ale lui Stalin.

— Și vrei să spui că nu face bine denunțând?

— Pentru el, nu, căci își coboară talentul, dacă nu geniul. Pentru ceilalți, poate. Am auzit că printre ai săi este numit „omul cel bun“, probabil conștiința lor mai bună. Dar mă întreb dacă îi servește până la capăt până și pe ei și cauza lor, care este cauza oricărui om drept și bun. Vezi, cultura se face cu puțină gratuitate, cu puțină detașare.

— Dar omul acesta vrea să spună un adevăr. Ce, cultura se lipsește de adevăruri? Atunci să mă lase în pace literatura, dacă nu luptă pentru valorile adevărului și ale dreptății umane sub cuvânt că se interesează doar de frumusețe!

— Nu e chiar așa de simplu – încerc eu să-i explic și să-mi explic mie însumi. Când te interesezi *numai de* frumusețe, cu ultima pietate față de frumusețe, nu știi

cum se face că dai – ca grecii vechi – și peste bine, și peste adevăr. Dar când vrei neapărat adevărul și mai ales exactitatea...

— Ce, faci vreo deosebire?

— Sigur că fac, și chiar în cazul lui Soljenițin. Mă tem că, fizician fiind, cum aminteam, și pe deasupra îndârjit, cum iarăși spuneam, omul acesta cu atâta geniu literar în el a umblat prea mult după exactitate în loc de adevăr. Căci dacă adevărul, cel puțin pentru omul modern, nu poate fi fără exactitate, în schimb exactitatea nu e prin ea însăși adevăr.

— Tot nu înțeleg.

— Prea bine nu înțeleg nici eu – îi mărturisesc sincer –, dar *constat* că e așa. Uite, noi avem un autor vechi, un principe de astă dată, care spunea: „Cine n-are îndârjire, acela vede pe Dumnezeu.” Mă tem că Soljenițin nu vede pe Dumnezeu tocmai fiindcă are îndârjire și fiindcă umblă după exactitate. Ba, cu exactitatea, i s-ar mai putea întâmpla ceva: s-ar putea să piardă tot adevărul, și astfel să facă rău nu numai operei sale – care, așa cum este până acum, nu cred că va mai fi citită peste 20–30 de ani –, dar și celor pe care vrea să-i apere.

— Ce mai e și asta?

— Ți-aș spune așa. Dacă oare un bun creștin de astăzi, în dorința sa de a lămuri *toate* episoadele vieții lui Christos, ar dori să știe „exact” ce a fost cu trădarea lui Iuda Iscariotul? Dacă ar studia toate documentele timpului și ar privi lucrurile obiectiv, pe ambele lor fețe? Dacă ar constata că Iuda, în fapt, denunțându-l pe Christos, a făcut-o din dragoste pentru El, ca să-l salveze de crucificare, sau sperând

că-l salvează? Dacă, deci, acest creștin s-ar îndârji pentru „adevăr“ și ar spune lumii întregi, în particular Bisericii, că Iuda n-a fost cu adevărat un trădător – atunci ce ai spune?

— N-ai să mă convingi niciodată că omul acesta de astăzi nu luptă eroic, și cuceritor sub raport literar, pentru libertate. Și încă pentru libertatea tuturor, chiar a ta, dacă vrei să știi!

— Cred asta, și-i sunt undeva recunoscător, dar s-ar putea să lupte mai mult pentru libertăți, la plural, pentru libertățile lui, ale mele și ale poporului său, decât pentru libertate.

— Ce mai e și asta? spune exasperat vărul meu.

— Există multe libertăți, răspund eu, și mă mir că într-o țară ca Norvegia, unde în principiu ai toate libertățile, nu ai libertatea de-a bea alcool, de pildă. Există multe libertăți, dar nu toate sunt semnificative. În orice caz, simt că noi, în țara aceasta, avem un concept mai adâncit despre libertate, cel de „neatârnare“ (*indépendance*). Asta înseamnă două lucruri deodată: întâi, să nu atârni de altul și al doilea, să nu atârni pur și simplu (*not to be pendent*), să nu fii legat prea mult de cele imediate, să nu fii îndârjit, să ai aripioare, adică „să vezi pe Dumnezeu“.

— I-ascultă-mă, dragă, cu tine eu pierd trenul.

Vărul meu trebuia să plece în vacanță. Deși pensionar, căpătase de la cineva din câmpul muncii un „bilet de băi“ și urma să plece chiar în ziua aceea, profitând de condițiile avantajoase de a face o cură.

Bagajele pentru trei săptămâni sunt pregătite, așa încât după un sfert de oră pornim amândoi spre Gara de Nord,

luând un *trolleybus*. Pe drum îi istorisesc vărului meu cele ce citisem în cartea *Profiles of the Future* de Arthur C. Clarke. Autorul vorbește acolo de felul cum se va călători în viitor, stăruind asupra vehiculelor pe „perne de aer”. Se va termina cu roata, spune el, odată cu apariția a ceea ce în engleză se numește *Ground Effect Machines*. Se vor crea niște vehicule care să concureze atât automobilul, cât și avionul. Drumurile și autostrăzile, pentru care s-a cheltuit atât de mult și care ocupă atâta spațiu, vor fi învechite, spune autorul. De altfel, adaugă el, noile vehicule vor fi foarte utile tocmai pentru continentele ce n-au o rețea bună de drumuri. În orice caz, este vorba de o adevărată „emancipare de drum”. Vom călători lin pe pământ și pe mare, deasupra valurilor. Porturile și canalele gen Suez și Panama vor fi depășite. Iar ceea ce va fi încântător, spune autorul, este că va exista o perfectă *continuitate* între călătoria pe sol și cea pe apă...

Trolleybus-ul nostru se oprește brusc, cu o ușoară explozie, căci s-a defectat. Trebuie să așteptăm un altul, la stația următoare. Bineînțeles că al doilea *trolleybus* e arhiplin și, înghesuit între călători, cu un geamantan în mână în timp ce eu îi țin un altul, vărul meu mă întreabă:

— Cum stăm cu călătoriile pe perne de aer?

Îl duc pe peron, iar la despărțire, urcându-se în tren, vărul meu îmi spune:

— Când mă întorc să te găsesc cu dinții puși!

Surâd și plec agale îndărăt, pe peronul gării. Văd pe peronul alăturat, care era pentru sosiri, și nu pentru plecări, o locomotivă electrică, de tip nou pentru mine. Îmi amintesc brusc că, în anii liceului, aveam un coleg căruia

îi plăcea să vină aci, în Gara de Nord, principala gară a oraşului, spre a vedea locomotivele, care pe atunci erau foarte variate. Îi plăceau așa cum i-ar plăcea cuiva caii de curse. Țin minte și eu că existau niște locomotive numite Pacific cu roți mari și spițe fine, ca niște picioare de fată frumoasă. Pe placa laterală a locomotivei stătea scris: „Viteza max. 126 km. oră“. M-am întrebat întotdeauna de ce 126 și nu 125?

Cineva mă prinde de umeri și exclamă: Professore! Mă întorc – era Alec. Un val de bucurie urcă în mine. Ne îmbrățișăm, dar nu-mi dau seama dacă și el are lacrimi în ochi.

XVIII

— Ce faci, profesore? mă întreabă Alec cu căldură.

— Iată, am ieșit, trăiesc, sunt mulțumit.

— De asta eram sigur, mă ironizează el drăgăstos. O luăm în sus, pe peron, de braț, și-l întreb [ce caută pe-acolo].

— Mă duc să facem un schimb de experiență, cum se zice aici. Am ieșit din *the prison* probabil înaintea d-tale, am fost reprimat la facultate, am terminat Arhitectura și acum sunt trimis în Germania de Est în cadrul unui schimb cu colegii de specialitate.

— Ții minte ce-mi spuneai în ziua când te-au anunțat că te acuză de trădare[?] Pretindeai că, după eliberare, ai să te duci într-un sat de munte, să găsești o fată cu două vaci.

— Păi așa am și făcut la început, încearcă Alec să-mi povestească. Am găsit fata, dar...

— Știu, îi completez eu gândul, n-ai găsit combinația fată plus două vaci. Astea din urmă sunt la gospodăria colectivă. Poate în Elveția ai mai găsi.

Alec nu surâde. Devine brusc grav. Mă strânge de braț și-mi șoptește:

— Numai d-tale îți spun. N-am spus-o nici părinților. Vreau să trec din nou dincolo, și acum am să rămân de-a binelea. Nu pot trăi aici.

— Dar văd că te-au lăsat să-ți termini studiile. Ai probabil un post și ai să-ți iei mașină într-o zi.

— Profesore, înțelege că nu pot. N-am nimic să le reproșez pentru trecut, nici măcar condamnarea, dar e ceva irespirabil aci, nu simți? Vreau să călătoresc, să fiu liber, să-mi fac viața care-mi place. Nu cred că am să-mi chem părinții. Ei sunt prea legați de țară și prieteni.

Se întoarce spre mine:

— Am să te scot pe d-ta! Da, am să te scot, am să te cumpăr. Nu vrei? Am nevoie de un prieten mai mare. Am să te țiiu ca pe un părinte. Nu mă refuzi, nu-i așa?

Mă ia de mâini fără a mai aștepta un răspuns, mă strânge în brațe, apoi se întoarce și vede că lumea începe să se urce în vagoane. Atunci mă târăște până la vagonul său, îmi strânge încă o dată mâinile și urcă în tren, spre a apărea în deschizătura unui geam.

— Așa. Dar, spune-mi, ai făcut a treia mișcare de gimnastică? mă întreabă el, arătându-mi astfel că ține minte și el toate situațiile și cuvintele din celulă.

Dau din cap, surâzând la amintirea mișcării care-mi provocase *volvulus*-ul intestinal.

— Nu-i așa că a fost bună? stăruie el.

Șovăi să-i răspund, dar în clipa aceea trenul se pune în mișcare, și atunci:

— Foarte bună, strig eu sincer și din adâncul inimii. Foarte bună!

Am rămas ținut de emoție pe peronul gării câtăva vreme după ce trenul sorbise în neant, sau din nou într-altă galaxie, ceva scump inimii mele. De ce-l iubeam pe Alec? Poate pentru că avea tăria să nu accepte nimic din ce-i spuneam – și să mă crediteze mai departe. Simțisem de la început, în celulă, că avea nevoie de mine și în același timp nu avea ce face cu sfaturile mele.

E ceva fără echivalent în afecțiunea unui astfel de tânăr care te contestă: un fel de-a te solicita să fii mai bun și mai adânc decât ești. Te privește peste umăr, dar nu te ofensează, căci tot pe tine te caută. Iar [tu], la rândul tău, cauți în el altceva decât îți arată el. În fond, tinerii aceștia sunt cei care îmbogățesc cu-adevărat lumea, căci ei nu o lasă nici în satisfăcuta înțelepciune a anilor târzii, nici în satisfăcuta nepăsare a celor timpurii.

Aveam nevoie de el cum avea el nevoie de mine. Fi-rește, îl puteam înlocui; dar nu mă putea înlocui și el? În fapt, nu-mi știa nici măcar adresa și mă prelua în viața sa doar simbolic, pe un peron de gară. Trebuia să-l caut în alte versiuni, de vreme ce iubeam tânărul liber și cutezător, pe acest frate Alexandru care, tocmai pentru că te provoacă, înseamnă că se înclină în fața a ce *ar trebui* să fii și-ți cere, parcă, să te rogi pentru el.

„Nu vezi că e irespirabil?“ îmi spusese el. Începea să-mi pară și mie irespirabilă atmosfera de aci, dar nu atât pentru că regimul sufoca spiritele, cât pentru că oamenii aceștia din jurul meu se lăsau sufocați. O societate oprimată timp de 20 și ceva de ani ar trebui să poată ieși de sub spaima oprimării, așa cum se liberaseră de spaimă oamenii din închisori. Ce mă plictisea era să văd că oamenii erau speriați în continuare.

Ce va fi făcând Ernest, economistul acela vesel cu care stătusem 3 zile spate în spate la „izolare“? Realizez acum, după ce l-am văzut o clipă pe Alec, că efectiv nu mă mai pot simți bine decât lângă cei care au căpătat detașarea adusă de anii de detențiune. Ceva irezistibil mă trimite direct de la gară în căutarea lui Ernest.

Îmi spusese că deținea un post la Primărie și că sigur avea să fie reprimat acolo. Mă îndrept spre Primărie fără nici o speranță. Bineînțeles că la poartă nu știe nimeni de tovarășul Ernest. Cer să mă duc la serviciul economic. O funcționară nu știe nici ea de el, dar o alta îmi spune:

— Tovarășul director Ernest? Dar e la alt serviciu, la C.D.P.C.C.

Ce denumiri și astea, îmi spun în gând.

Rețin apelativul de „director“. Așadar, nu numai că a fost reprimat, dar a fost numit director. Probabil se lăsase „reeducat“ și făcuse concesii. Mi-ar părea rău pentru un spirit atât de independent. Oricum, trebuie să-l caut, și mă duc la adresa cu Serviciul indicat; aflu că Ernest este „pe teren“ și-i las numele meu cu specificarea: „cel căruia i-ai comunicat cândva pe larg teoria d-tale despre hilari-tate“, urmând să revin a doua zi.

— Dar, dragul meu, îmi spune Ernest a doua zi, când mă primește, îmbrățișându-mă, în cabinetul său directorial, nu era nevoie să-mi precizezi cine ești. O știam bine, nu atât de la izolare – căci țin minte că am vorbit mai mult eu –, cât de la ceilalți. Închipuie-ți, am nimerit câțva timp după aceea în celula unde fuseseși d-ta.

— Cum, exclam eu, cu inginerul Goldstein? Și cu teologul?

— Da, răspunde el. Și cu Matei, cu doctorul, cu...

— Mă întreb ce va fi făcând doctorul, înrăit cum era pe toți și toate.

— Dar e aci, la mine, l-am adus ca „antropolog“ la serviciul meu.

— De necrezut! exclam. Trebuie să-l văd. Dar ce faci d-ta? Și cum de ai ajuns chiar director?

— Mă suspectezi cumva? întreabă Ernest în glumă. Uite, îți istorisesc...

Apasă pe un buton și spune secretarei care intră:

— Nu sunt aci pentru nimeni timp de o oră. Am de făcut un raport cu profesorul pentru Ministerul Sănătății.

Apoi începe:

— Am ieșit mai devreme. Știi, n-aveam o culpă reală, nici trecut politic. Totuși nu m-au reprimat chiar la Serviciul economic, unde lucrasem, căci aveau „secrete“ și, oricum, fusesem un element ostil. La început, m-au repartizat ca simplu administrator la Serviciul medical al Primăriei. Acolo am găsit ceva care m-a atras: un medic higienist fusese de curând însărcinat cu problemele de poluare ale atmosferei orașului. Nu știa de unde să înceapă, și atunci i-am dat câteva idei. I-am spus că trebuie să

înceapă de la mirosuri. Dat fiind că am simțurile ascuțite, m-am oferit să-l ajut și ne-am împrietenit. Ori de câte ori simțeam câte un miros pestilențial, ne suiam amândoi într-o mașină a Primăriei și porneam împotriva mirosului.

— Cum împotriva mirosului? întreb eu, nedumerit și amuzat.

— Da, împotriva lui, ca să vedem de la ce fabrică sau de pe ce rampă de gunoaie din marginea orașului emană mirosul.

— Și găsești?

— De cele mai multe ori nu găseam. Dar ce importă! Îmi plăcea să caut așa de negăsitul, la fel cum îți povesteam „acolo” că-mi plăcea să merg cu trenul nicăieri.

— E admirabil, mă entuziasmez eu. Să pleci împotriva mirosului! Dar e ca în legendele antice, când plecau spre cămările vântului și peștera lui Eol, sau ca în povești când voinicul pleacă să caute balaurul. Mi se pare splendid să regăsești concret, într-o aglomerație urbană de astăzi, miturile omului.

— Nu-i așa? spune Ernest încălzit. Acum, când mi-o spui, îmi dau și eu seama de ce-mi plăcea. Civilizația noastră nu e chiar așa lipsită de poezie cum se pare. Cu puțină fantezie, viața noastră ar arăta altfel. Scriitorii de azi ne tot vorbesc despre marile viduri ale omului, sau despre abstract și neant. Dar eu văd peste tot un *plus* de lucruri sau de situații concrete. În fond, la fel cum suntem învăluiți de mirosuri, suntem învăluiți și de fluizi electrici, de ideologii, de tradiții sau de anticipații futurologice. Simt că nu trăim printre lucruri inerte – și nici nu-mi plăcea să găsesc simple lucruri, unități industriale de unde

porneau mirosurile sau rampe de gunoaie. Mi-am dat seama că mirosurile și poluarea aerului se fac, nu știu cum, din nimic determinat, sau din nenumărate mici cauze care, acumulate, fac ca aerul să fie pestilențial. Dar, firește, când reveneam din „misiune” raportam că am găsit cauza poluării sau că suntem pe cale s-o detectăm.

Atunci, continuă el, mi-a venit ideea să fac un raport, arătând importanța, dar și complexitatea problemei. Pe baza datelor acumulate din expedițiile cu mașina, am anexat la raport o hartă a orașului cu punctele de infecție și cu *direcțiile* posibile, respectiv cu fronturile posibile ale poluării (cum se vorbește de „fronturile de undă”). Harta mea a făcut mare impresie, mai ales că săgețile amenințătoare erau desenate în roșu. În raport ceream să se angajeze meteorologi care să studieze curenții de aer din atmosfera Capitalei nu numai spre a se lua măsuri pentru prezent, dar și spre a se putea determina amplasarea industriilor viitoare.

Pe scurt, conducerea s-a convins că problema este extrem de serioasă – mai ales că era și cam nelămurită – și atunci am fost însărcinat să recrutez personal calificat spre a începe prospecțiunile. Am arătat ulterior că era nevoie și de alți specialiști – geografi, antropologi, sociologi și psihologi –, iar când am făcut un nou raport, pe care-l începeam cu lungi citate din scrierile lui Engels de tinerețe despre poluarea orașului Manchester, prin 1840, în urma înființării primelor fabrici de textile, atunci toți s-au convins de caracterul marxist al problemei. S-a creat C.D.P.C.C. și am fost numit director.

— Tocmai vroiam să te întreb: ce e asta, C.D.P.C.C.?

— Este Centrul pentru Detectarea Poluării și Combaterea Cauzelor ei.

— Impresionant, spun eu. Și crezi în eficacitatea ei?

— Dragul meu, îmi răspunde Ernest, n-am ce face, trebuie să cred. Am pus în mișcare atâția oameni – vreo 20 de colaboratori, plus cei externi, plus relațiile cu diverse institute de cercetare – și am trezit atâtea speranțe conducătorilor, încât trebuie să iau în serios lucrurile. Știi, până la urmă, chiar o glumă, dacă e luată în serios de alții, devine ceva grav. La urma urmelor, îmi spun, de ce n-am da și noi peste ceva, tot căutând așa?

— Dar există aparate, bănuiesc, pentru detectarea poluării, nu?

— Sigur că există, răspunse Ernest prompt și cu lecția bine știută. Pentru poluanții din aer se folosește „cromatografia în fază gazoasă”; pentru poluanții diverși se pune în joc un detector electronic, anume „spectroscopul de masă”; pentru a detecta substanțele în general, pe bază de fluorescență, s-a inventat așa-zisul „spectrofluorimetru”, care întreprinde tocmai analizele spectrofluorescente.

— Ajunge, spun eu cu un început de amețală în fața delirului tehnic.

— Mai poate fi pusă în joc și scintilografia, urmă Ernest necrușător, pentru care s-au creat dispozitive cu izotopi radioactivi ce indică numărul de pulsații alfa, beta și gama pe secundă, respectiv cantitatea de radioactivitate...

Scot un geamăt ușor și mă grăbesc să-l opresc, întrebând:

— Dar ai achiziționat toate aparatele și dispozitivele astea?

— Nu, răspunse Ernest, *aci* am avut inspirația genială. Dacă le achiziționez, pe astea și altele de a căror înșiruire te scutesc, atunci înseamnă că-mi tai singur craca: serviciul nostru s-ar fi redus la doi-trei tehnicieni, și eu însumi n-aș mai fi contat. Am procedat însă altfel. La o ședință cu superiorii, am enumerat toate aceste mijloace tehnice de detectare a poluării, dar am adăugat: ele impun cheltuieli mari, oameni ultraspecializați, deci alte cheltuieli, și duc la rezultate incomplete sau inconcludente. Fiecare oraș ori centru, am adăugat, are în fapt condiții specifice: curenți anumiți, regim de ploi special, ansamblu ecologic propriu etc. etc. Aparatele nu pot indica decât cel mult situația de moment a poluării, dar un oraș în dezvoltare reclamă informații *specifice* asupra mediului său atmosferic, urbanistic, economic și uman. Dacă s-a putut spune că nu există boli, ci bolnavi — am adăugat eu în ședință —, cu atât mai mult trebuie spus că nu există poluări, ci poluați. Așa cum fiecare om își strică pantoful într-un fel anumit, își strică și aerul, câte un oraș, într-un fel specific. Să nu cheltuim sume apreciabile spre a face investigații doar de ordin general, ci să alcătuim acel tablou *complet* al situației bolnavului nostru, pe baza căruia nu numai să-l însănătoșim, dar și să-i prescriem regimul de viață viitoare.

Am fost felicitat, continuă Ernest, pentru economia făcută cu aparatele și bineînțeles că mi s-au acordat creditele pentru alcătuirea colectivului științific care, de la meteorologi până la psihologi, să studieze condițiile speciale de aci.

— Nu crezi că se va cheltui mai mult? întreb eu.

— Până la urmă, da, dar așa le place, să facă lucrurile indirect, nu direct. De altfel, și mie îmi place așa, nu atât

pentru că am un post bun, cât pentru că fac ceva care iese din comun și care-mi dă, nu-ți ascund, priză asupra oamenilor. Îți spuneam „acolo“ că-mi place să fac pe oameni să râdă. Am evoluat: acum îmi place să fac pe oameni să se sperie. În cazul de față, fac să planeze asupra lor primejdii *posibile*. Să-i vezi cum vin, timid, să mă consulte: să plantăm acolo o industrie? Să facem acolo un cartier de locuit?

Ca un haruspiciu antic, care spunea comandantului de oști dacă să înceapă bătălia ori nu, eu țin în suspensie câteva capete pătrate și deciziile lor. În lumea asta contează cel care știe, sau pare a ști, ceva ce ignoră ceilalți. N-aș schimba nici o clipă viața de aci cu cea din lumea „liberă“. Nu pentru că acolo n-ar fi posibilă impostura, și de altfel nu mă simt deloc un impostor, ba, îți repet: s-ar putea să și obțin ceva. Dar spun așa pentru că acolo, cu sistemul lor de a cântări totul în termeni de „rentabilitate“, nu mai e loc și pentru o dulce iresponsabilitate, ca aci. Sunt recunoscător acestor regimuri de-a fi făcut posibilă pentru om gratuitatea.

— Înțeleg, spun eu. Interesează jocul, nu problema. Când te ascultam vorbind, mă gândeam la povestea cu episcopul acela francez care, întrebat dacă există Dumnezeu, a răspuns: există, de vreme ce eu sunt episcop.

— Văd că ai prins chestiunea, spune Ernest. Și fiindcă ai intrat în temă, am să-ți cer odată să-mi spui ce e aia filozofia? Știu că și d-ta te ocupi cu lucruri tare aproximative.

Poate te angajăm aci.

[1965]

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea
timbrului literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001,
B.C.R. Unirea, București.

20 DE ANI ÎN 20 DE CĂRȚI

CONSTANTIN NOICA Rugați-vă
pentru fratele Alexandru |
EUGÈNE IONESCO Cântăreața cheală.
Lecția. Scaunele. Regele moare |
ANA BLANDIANA Spaima de
literatură | MIRCEA ELIADE
Jurnalul portughez | Povestea
ELISABETEI RIZEA din Nucșoara |
PETRU CREȚIA Oglinzile |
ALEXANDRU DRAGOMIR Crase
banalități metafizice | ANDREI
PLEȘU Despre îngeri | IOANA
PÂRVULESCU În intimitatea
secolului 19 | NEAGU DJUVARA
O scurtă istorie a românilor
povestită celor tineri | ANIȚA
NANDRIȘ-CUDLA 20 de ani în
Siberia | LUCIAN BOIA Istorie și
mit în conștiința românească |
MIRCEA CĂRTĂRESCU Travesti |
HORIA-ROMAN PATAPIEVICI
Zbor în bătaia săgeții | ANDRÉ
SCRIMA Timpul rugului aprins |
RADU PARASCHIVESCU Cu inima
smulsă din piept | GABRIEL
LIICEANU Despre limită | VIRGIL
IERUNCA Fenomenul Pitești | EMIL
CIORAN Îndreptar pătimaș |
MONICA LOVINESCU Diagonale